

SAVEZ ANTIFAŠISTIČKIH BORACA I ANTIFAŠISTA - SABA - RH UDRUGA ANTIFAŠISTIČKIH BORACA I ANTIFAŠISTA -UABA-GV

Ur.br. 15 / 2024.

Vodice, 20. 06. 2024. godine

PRIOPĆENJE POVODOM 22. 06. 2024. GODINE DANA ANTIFAŠISTIČKE BORBE REPUBLIKE HRVATSKE

Dan antifašističke borbe obilježava se u znak sjećanja na 22. lipnja 1941. kad je u šumi Brezovica kod Siska osnovan Prvi sisački partizanski odred, ujedno i prva anti-hitlerovska postrojba u tadašnjoj okupiranoj Europi. Nacistička Njemačka toga je jutro napala Sovjetski Savez u operaciji pod kodnim nazivom Operacija Barbarossa. Prvi sisački partizanski odred tada je imao 77 boraca, a predvodili su ih zapovjednik Vlado Janić Capo, i politički komesar Marijan Cvetković. Pripadnik odreda bio je i pokojni general Hrvatske vojske Janko Bobetko. Osnutak Sisačkog odreda označio je početak organizirane Narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj, u kojoj je aktivno sudjelovalo više od 500.000 hrvatskih građana. U postrojbama NOV-PO Jugoslavije, NOV i partizanski odredi Hrvatske imali su 230.000 boraca sa 52 brigade, 17 divizija i pet, od ukupno 11, korpusa .

Znamo i pamtimo da su se na dan 15. i 16. srpnja 1941. godine, dakle prije 83 godine i vođički partizani predvođeni članovima KPH i organiziranim članovima SKOJ-a okupili na poziv OK KPH Šibenik i Partijske organizacije mjesta Vodice na tri lokacije: Kovča, Mali i Veliki Gaj njih cca 80, kako bi organizirano već tada pružili otpor Talijanskom okupatoru.

Sastavljeni u tri voda i sa osobnim naoružanjem, puškama i bombama čekala se veza iz Benkovca do večeri. Sve ovo je organizirano, kako bi se vođičani, spojili po dogovoru s pripadnicima kninsko-kistanjske partizanske jedinice glede napada na Garnizon Talijanske vojske u Kninu.

Veza je zatajila i nije došlo do odlaska u Partizane, sve do jeseni 1941. godine.

Posebnost ovog saznanja je u tome, da smo i mi u Vodicama bili u pripravi za dizanje ustanka daleko prije 27. 07. kako se 45 godina slavilo.

Mario Jareb¹ u svome članku "Vodice u drugom svjetskom ratu"², u Sažetku str. 377. piše citat : "Talijanska dominacija i politika su s pozornice povijesnih tijekova maknuli sve one druge domaće društvene i političke skupine, koje su dominirale vođičkim životom u međuraću. **KPH / KPJ** je ostala jedina ozbiljna snaga na razini mjesta i njegove okolice, koja je još od početka ratnih mjeseci, znatno utjecala na raspoloženje i život stanovništva. U tom se smislu stanje nije znatno promijenilo ni u ratnoj završnici, kada su <vodice tijekom približno godinu dana tek formalno živjele pod vlašću tzv. NDH, a stvarno pod njemačkom vojnom okupacijom" završen citat. **Da Mario Jareb ništa drugo nije napisao već samo ovaj dio: "KPH³ / KPJ je ostala jedina ozbiljna snaga na razini mjesta i njegove okolice"- već time je Mario Antifašistima-komunistima-partizanima Vodica, sagradio najveći spomenik koji je vjerujem i ne hoteći to, ipak im dao, dok je spomena Vodica i nas u Vodicama.**

Inače u Europi je II svjetski rat započeo 1939. godine.

Rat u tadašnjoj Kraljevini Jugoslaviji došao je tri godine potom.

¹ dr.sc. Mario Jareb, Hrvatski institut za povijest Zagreb

² UDK:94 (497.5 Vodice)"1939/1945"-Izvorni znanstveni članak naslova: "Vodice udrugom svjetskom ratu", objavljeno u zborniku radova sa "Znanstvenog skupa Vodice kroz povijest" Nakladnik PU VodiceVD7Zg 2022.godine str. 377.-422.

³ **Prva organizacija KPH -Vodica osnovana je 01.11.1924. godine, te se ove godine obilježava 100. godina.**

Prve vodičke žrtve strijeljanjem na Hangarima pale su 29. 10. 1941. godine.

Drugi svjetski rata u Vodicama je ostavio svoje krvave tragove, u gotovo svakoj obitelji i svakoj kući, **a sada možemo reći, nažalost, ma na kojoj strani.** Vodice su slobodu, dočekale 1. XI. 1944. godine, cijela zemlja tek 15. 05. 1945. nažalost, 6 dana nakon cijele Europe.

Dan Antifašističke borbe, kao jednu od najsvjetlijih odrednica u povijesti našeg naroda i naših Vodica obilježiti ćemo po **82.** put, kao i uvijek, polaganjem na Spomenik cvijet, na V. Rivi (u četvrtak 22.06. 2024. godine u 09.00 sati, a potom na Centralnom groblju), te polaganjem cvijeća i vijenaca nad posmrtnim ostacima svih poginulih naših sumješтана, na ostalim grobljima, da se ne zaboravi i da se zna, dok nas je živih.

Pamtimo i to. Vodice nisu bile u sastavu NDH. Vodice su predane Talijanskom zavojevaču, a kapitulacijom 1943. g. u Vodice nakon 40 dana slobode ulaze Njemačke jedinice.

Stranoj zavojevačkoj sili, kad pomoć daje domaće stanovništvo na svim meridijanima i paralelama zovu ih kolaboracionisti, svi ostali koji su protiv strane zavojevačke sile, su jedini borci za pravdu i slobodu svog naroda, i njegovi najsvjetliji sinovi i kćeri.

Naše partizanske žrtve su i u preambuli Ustava Hrvatske zapisane crvenim slovima, jer su omogućile da ZAVNOH-ovska Hrvatska, bude dio AVNOJ-evske Jugoslavije, a čije je granice Badinterova komisija (*Arbitražna komisija u okviru Mirovne konferencije o Jugoslaviji*) priznala za Hrvatske granice. **Njeno pravno stajalište, da se granice između bivših federalnih jedinica smatraju državnim granicama po Ustavu iz 1974. godine, da se ne mogu mijenjati silom, nego samo sporazumom, osnova je priznanja granica koje imamo.**

U ovo vrijeme, čestitajući svim građanima ŠKŽ 22. 06. dan Antifašističke borbe, u godini u kojoj mi u Dalmaciji slavimo **80.** godina oslobođanja od fašizma u drugom svjetskom ratu , pozivamo da se u najvećem broju odazovu polaganju vijenaca na sve spomenike herojima Grada Vodica , srušene i čitave. Ti naši heroji iz Drugog svjetskog rata (**World War II- WWII**), temelj su današnjeg postojanja, ma koliko nam god govorili da nisu. **Prilog 1.** govori o junacima Sutjeske. Njihov **antifašizam - Prilog 2.**, bio nam je putokaz i kad je prekodrinski fašizam u rujnu 1991. pokušao zatrti naša imena i naša postojanja, našu Domovinu i naše Vodice.

Zato ćemo se ovdje podsjetiti na vodičku ratnu epopeju 1941. - 45. godine - **Prilog 3.**, te na Kninsku bitku u WW II, kao bitku oslobođenja Dalmacije - **Prilog 4. od dr. sc. Nikole Anića**, a o legalnosti i legitimnosti NDH daj se - **Prilog broj 5.**

Podsjetit ćemo nas na vodičku mladost koja je u tim vremenima fašističkim Musolinijevim i nacističkim Hitlerovim vojskama, kao i **plaćenim kolaboracionistima**, nažalost našim vodičanima, znala reći povijesno „**NON PASARA**“ gospodo.

A zna se, nisu prošli i neće nikad više opet doći.

Podsjećamo da su fašisti Musolinija i nacisti Hitlera s plaćenim kolaboracionistima iz Vodica, sukrivci za **898** zatvaranih Vodičana, sukrivci su za odlaske **320** vodičana u zbjegove, sukrivci za **106** ubijenih ili strijeljanih vodičana **u Vodicama, ne na ratnoj fronti od metka, već od riječi IZDAJA.**

Podsjećamo ih povodom osamdesete (**80.**) obljetnice slobode Vodica od 1944. godine do danas, na **642** vodičana boraca u partizanskim jedinicama NOV i nekoliko stotina iz ostalih naselja koje danas čine Grad Vodice. Podsjećamo ih na **196** njihovih očeva, braće i sestara, njihovih rođaka, vodičana koji se nisu vratili u Vodice nakon pobjede antifašističke koalicije, kojima je zajedno sa **106** vodičana ubijenih i strijeljanih u Vodicama, te izvan ratne fronte izdajama domaćih kolaboracionista, podignut spomenik slave i zahvale na rivi, za najviše što su mogli dati oltaru domovine, a to je vlastiti život.

Narodnooslobodilački pokret, građanima je promaknuo elemente povijesne perspektive, pa je logično da NOB-a, ima spomenik, kao dokument koji potvrđuje njegove vrijednosti i otkriva horizont

budućnosti. Zato sumirajući sve partizanske brojke u kontekstu dešavanja negacije svih antifašističkih vrednota umotano u nove celofane, poručujemo „URBI ET ORBI“ povodom 22. 06. dana Antifašističke borbe Republike Hrvatske i ove 2024. godine, da to satiranje antifašizma danas u Europi, u Hrvatskoj u Vodicama ne može i neće proći.

Povodom čestitke svim građanima ŠKŽ 22. 06. pitamo građane : "**Koliko znaju o stradanjima i koliko znaju o spomenicima koji obilježavaju WW-II. na području Grada Vodica.**"

Zato, povodom ove **80.** godišnjice od pobjede u **WW-II.** pozivamo, na **svakodnevno podsjećanje oko partizanskih spomenika, za 398 poginula antifašista-partizana i 265 žrtava fašističkog terora i žrtava rata ukupno njih 663 mrtva, bez straha i zebnje posebno u :**

- Vodicama, na rivi u centru [*spomenik je rad kipara M. Bungera u čast 302* stradala iz Vodica u WW-II. (*196 je poginulo u postrojbama i na ratištima, a 106 van ratnih djelovanja*)],
- Srma za 34 poginula borca i 15 žrtve fašističkog terora i žrtva rata
- Prvić Šepurina za 79 poginulih boraca i 34 žrtve fašističkog terora i žrtva rata.
- Prvić Luka za 51 poginulog borca i 31 žrtvu fašističkog terora i žrtva rata.
- Čistoj Maloj na obnovljeni spomenik u čast 38 poginulih boraca i 79 civilnih žrtava, I to 38 boraca (Čista M. 16, Gaćezezi 14, Grabovci 4. Dragišić 2 i Lađevci 2) i 79 žrtava fašističkog terora (Gaćezezi 31, Čista M. 29, Dragišić 9, Grabovci 6 i Lađevci 4). **Iz Č.V. NITKO.**

Da slobodno polažu cvijeće i na sva ostala spomenička mjesta, makar su neka i srušena, eto, i to neka se zna, a uz molbu novom gradonačelniku i novom Gradskom vijeću, da ih sve obnovimo u njihovu novom četverogodišnjem im mandatu, za sjećanje generacijama i to :

- Vodice (*Hangar*) Spomenik u čast 12 strijeljanih komunista i organizatora ustanka,
- Vodice (*INA*) ploča u znak sjećanja na prvu oružanu akciju,
- Vodice unutar naselja Vodice - lokacija raskrče ulaz od Zadra,
- Vodice-Kovča ploča u znak sjećanja na prvu borbenu akciju... oštećena,
- Vodice-Kozara - ploča u čast grupe boraca koji su krenuli u Liku.... srušena drugi puta,
- Vodice-Srimaska lokva-magistrala - ploča u znak sjećanja na prvu čeliju KPJ (1924.) srušena,
- Vodice-Srma cesta prema magistrali u znak sjećanja na izdaju i zarobljavanje partizana, oštećena,
- Prvić Šepurina ploča četvorici poginulih partizanskih минера, iz 1961. godine,
- Vodice - Čista Mala Spomenik u čast 38 poginulih boraca i 79 civilnih žrtava,
- Na spomen kosturnicu gradskog groblja u Vodicama, kao zajedničkoj grobnici gdje su posmrtni ostaci gotovo dvjestotinjak poginulih partizana Vodica iz II sv. rata,

I na kraju, povodom 79 godine od pobjede Saveznika u WW-II. valja i ovom prigodom podsjetiti na objavu od 07.05. 2020. Katoličkih biskupa Njemačke *ovdje Prilog 6.*

A da se **završi konačno WW-II. neka posluže prilozi od 7-10.**

Predsjednik UABA grada Vodica
dr. sc. Josip Zanze dipl. oec.

PRILOZI :

P.1. SUTJESKA-80 godina potom (*12 članaka*)

P.2. Kratke natuknice o Antifašizmu - sastavio dr. sc. Josip Zanze dipl. oec.

P.3. Kratke natuknice vodičkih povijesnih crtica WW II - dr. sc. Josip Zanze dipl. oec.

P.4. Oslobođenje Dalmacije bitkom za Knin - dr. sc. NIKOLA ANIĆ

P.5. LEGALNO I LEGITIMNO- prof. Vinko Grgurev

P.6. Markešić & Objava *Katoličkih biskupa Njemačke*

P.7. **Posebni dodaci** Vlado Vurušić, plus njih tri i plus NOVA MLADOST

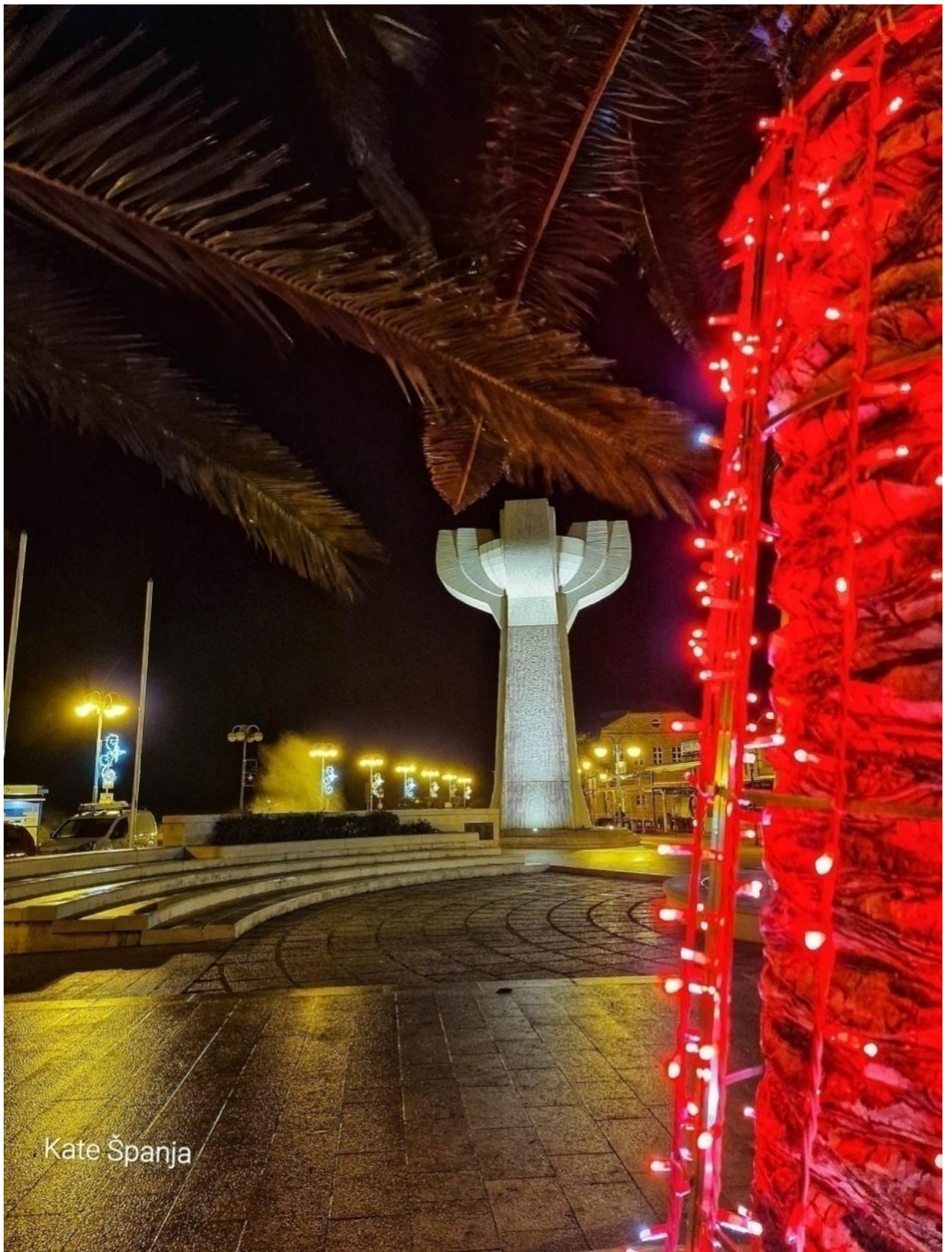
P.8. Umberto Eco : Esej o Fašizmu

P.9. NOVI POGLED NA KNINSKU OPERACIJU

P.10. VITOMIR GRADIŠKA - " PRIMORSKA ČETA"

PRILOZI UZ 22. 06. 2024.

Kate Španja

PRILOG 1. SUTJESKA - 80 godina potom

Josip Broz Tito i Ivan Ribar na Sutjesci
Partizanski borci Dalmacije poginuli na Sutjesci

Pregled općina Dalmacije abecednim redom:³

Općina	Ukupno boraca	Poginulo u bitki	Poginulo nakon bitke	Poginulo svega
1. Benkovac	86	43	12	55
2. Biograd	54	36	4	40
3. Brač	140	86	9	95
4. Drniš	71	26	16	42
5. Dubrovnik	18	3	4	7
6. Hvar	145	84	10	94
7. Imotski	180	79	24	103
8. Knin	568	235	99	334
9. Korčula	131	83	9	92
10. Makarska	362	188	54	242
11. Metković	58	20	10	30
12. Obrovac	5	2	2	4
13. Omiš	245	141	13	154
14. Ploče	231	114	19	133
15. Sinj	318	120	58	178
16. Split (Solin, Kaštela)	1.097	557	131	688
17. Šibenik	1.316	535	250	785
18. Trogir	435	228	49	277
19. Vis	43	17	5	22
20. Vrgorac	249	124	27	151
21. Zadar	161	70	30	100
UKUPNO	5.915	2.791	835	3.626
Postotak		47,18%	14,12%	61,30%

Napomena: Statistika boraca iz Dalmacije

**MOJ DJED
JE BIO
PARTIZAN**

1.1. POGINULI VODIČANI U BICI NA SUTJESCI, V.-VI. / 1943.

U borbama na Sutjesci iz Vodica sudjelovala su 72 borca, od kojih je 36 poginulo⁴. Milan Juričev-Jugov navodi da *samo u borbi na herojskoj Sutjesci borilo se 73 Vodičana i Vodičanki, i u njoj poginulo 33 među njima 3 žene.*⁵ Detaljni podaci o svim poginulim borcima u bici na Sutjesci objavljeni su u *knjizi* Viktora Kučana, *Sutjeska dolina heroja*, Beograd 1976.

Viktor Kučan navodi za Vodice da je bilo 29 poginulih boraca „jer teško da će se ikad utvrditi točan broj poginulih.“ Kučan str. 362. Viktor Kučan, *Borci Sjeverne Dalmacije poginuli u bici na Sutjesci*. Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije sv. 4. Split 1978., str. 467.

1.U PRVOJ PROLETERSKOJ BRIGADI

1. Franin-Pečarica (Anđela) Ivan , rođen 24. II. 1919 u Vodicama. U NOB-i je otišao 1941. Poginuo na Zelengori- Sutjeska 11. lipnja 1943.

2. Radin- Mačukat (Martina) Srećko –Wilson, rođen 30. III. 1919. U Vodicama. Otišao u NOB u ožujku 1942. Poginuo na Zelengori-Sutjeska u prvoj polovini lipnja 1943.

U DRUGOJ PROLETERSKOJ BRIGADI

3. Radin –Mačukat(Martina Stanko, rođen je 9. 1. 1909 u Vodicama. Otišao u NOB u listopadu 1942. Poginuo na Sutjesci u lipnju 1943.

U TREĆOJ PROLETERSKOJ SANDŽAČKOJ BRIGADI

4. Roca (Andrija) Krste „Čoko“, rođen 13. II. 1902 u Vodicama. Otišao u NOB u listopadu 1942. Poginuo kod Žabljaka (na Zelengori) 6. lipnja 1943.

U ČETVRTOJ PROLETERSKOJ BRIGADI

5. Barac (Vicka) Filip, rođen 23.X. 1914. U Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo kod Mratinja u lipnju 1943.

6. Čičin –Karlov (Vicka) Ante, rođen 3. III.1909 u Vodicama. Otišao je u NOB u listopadu 1942. Poginuo na Tjentištu 13. Lipnja 1943.

7. Dunat (jakova) Miroslav- Miro, rođen 25. IX 1921. U Vodicama. Otišao u NOB 1941. Poginuo na Jahorini 18.lipnja 1943.

8. Juričev (Rudolfa) Ante, rođen 2. XII. 1919.u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo na Zelengori 10. Lipnja 1943.

⁴ Viktor Kučan navodi za Vodice da je bilo 29 poginulih boraca „jer teško da će se ikad utvrditi točan broj poginulih.“ Kučan n. dj. 362 Vidi. Viktor Kučan, *Borci Sjeverne Dalmacije poginuli u bici na Sutjesci*. Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije sv. 4. Split 1978., 467

⁵ Milan Juričev –Jugov, *55-godišnjica prve partijske ćelije “Mala Moskva“ u Vodicama*. Ljubljana , u travnju 1979. Str. 4

9. Juričev- Sudac (Nikole) Ivan, rođen 29. V. 1923 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo kod Miljevina 14. lipnja 1943.

10. Juričev-Šuša (Ante) Mirko, rođen 16. IX. 1921. u Vodicama. Otišao je u NOB 1942. Poginuo je u rejonu Miljevina 14. lipnja 1943.

11. Lakoš(Stipe) Ante, rođen 27. 1 1912 u Vodicama. Otišao je u NOB u listopadu 1942. Poginuo u rejonu 14. lipnja 1943.

12. Lasan (Josipa) Jakov, rođen 2. III 1908 u Vodicama. Otišao u NOB u listopadu 1942. Poginuo na Zelengori 10. lipnja 1943.

13. Lasan (Josipa) Ljubomir, rođen 5. V. 1923 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo na Sinjavini 17. lipnja 1943.

14. Latin (Stipe) Ratko-Ljubomir- Benedikt, rođen 6. II. 1915 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo u rejonu Miljevina 14. lipnja 1943.

15. Mihić (Ivana) Ivan“ Kokov“, rođen 20. 1. 1921 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo na Zelengori 11. lipnja 1943.

16. Mihić (Nikola) Ivan “Kestenj“ rođen 18. X. 1919 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo na Zelengori u lipnju 1943.

17. Milković(Jakova) Ante „ Mileta“ rođen 13. III. 1920. U Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo na Sutjeski 6. lipnja 1943.

18. Roca(Stipe) Ante „ Lingoš“ rođen 27. VI. 1907 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo na Miljevini 14. lipnja 1943.

19. Sladoljev (Šime) Ante rodio se 30. IV. 1914 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo na Zelengori u lipnju 1943.

20. Srdarev (Josipa) Paško, rodio se 20. V. 1910 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo na sektoru Pive- Sutjeska u lipnju 1943.

U DRUGOJ DALMATINSOJ BRIGADI

21. Alfired (Andrije) Marko, rođen 19. XII 1922 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo na Gornjim Barama 7. lipnja 1943.

22. Bonjolo (Benjamina) Ana, rođena 17. III. 1923 u Vodicama. Otišla u NOB 1942. Poginula 1. lipnja 1943 na Sutjesci.

23. Crljenak (Ive) Jeriko, rođen 15. VI 1923 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo u lipnju 1943 na Zelengori.

24. Crljenak(Šime)-rade) Rozario rodio se 22. X. 1923 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo u lipnju 1943. na Zelengori.

- 25.** Cukrov(Mate) Dujo, rodio se 10. VIII 1909 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo 19. svibnja 1943. na Sinjevini kod jablanova vrha.
- 26.** Čičin _Šain(Grge) Tome rođen 2. II 1925 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo 13. lipnja 1943 na Tjentišu.
- 27.** Grgurev(Krste) Ante“ Kukura“ rođen 12. XI 1911 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo u lipnju 1943 na Zelengori.
- 28.** Jankov(Šime) Mirko rodio se 11. III. 1920 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo u lipnju 1943 na Zelengori.
- 29.** Markoć(Ante-Vida) Dragutin- Drago ,rođen 5. III. 1925 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo 10. lipnja 1943 na Zelengori.
- 30.** Petrov(Milana) Josip-Joso, rođen 18. III 1922 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo u lipnju 1943 na Sutjesci.

U TREČOJ DALMATINSKOJ BRIGADI

- 31.** Crljenak (Vicka) Ivan, rođen 10. XII 1922 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo u svibnju 1943 kod Žabljaka.
- 32.** Markoć(Ive) Suzana, rođena 24. XI 1914 u Vodicama. Otišla u NOB 1942. Poginula 13. Lipnja 1943 kod Tjentišta-Sutjeska.

U CENTRALNOJ BOLNICI

- 33.** Alfired(Grge) Jeriko, rođen 2. IX. 1924 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo 1. IX 1943 na Sutjesci
- 34.** Roca(žena Josipa –Frane) Matija-Austrija, rođena 22. V. 1913 u vodicama. Otišla u NOB 1942. Poginula 13. lipnja 1943 kod Tjentišta-Sutjeska.
- 35.** Samohod (Petra) Ivan, rođen 15. VI. 1911 u vodicama. Otišao u NOB 1942. Poginuo u svibnju 1943 preko prijevoja Štuoc na Durmitoru.
- 36.** Samohod (Tita) Šime, rođen 8. X. 1920 u Vodicama. Otišao u NOB 1942. Umro u Centralnoj bolnici 1943.

1.2. DAN KAO SAN

Autor. Sead Đulić 20.6.2023.

Bio je to skup ponosa, skup nadahnuća i inspiracije, skup sjećanja na slavnu prošlost, ali skup daleko zagledan u budućnost. Dugo, dugo se tako složno, tako glasno, a tako skladno nisu iste pjesme pjevale na slovenačkom, hrvatskom, srpskom, bosanskom, crnogorskom, makedonskom i drugim jezicima, i nikom ništa nije smetalo i svi su se savršeno razumjeli.

Prvi put u Dolini heroja bio sam kao dječak. Bio sam jedne godine kad je dolazio i Tito. Godinama sam išao u Dolinu heroja sa omladinom Mostara u okviru pohoda „Nek vječno huči Sutjeska“. Već dugi niz godina poslije posljednjeg rata idem na to čudesno mjesto, čak i onda kad to nije bilo poželjno. U Dolini heroja, na platou monumentalnog spomenika, godinama sam govorio stihove na svečanim programima. Igrali smo i predstave na tom istom mjestu. Posebno je upečatljivo sjećanje na izvedbu „Straže pod Kozarom“ Branka Ćopića koja je igrana kao rekonstrukcija partizanskog pozorišta, a na kraju predstave u Kozaračko kolo među glumce umiješalo se stotine prisutnih, a kolo se razvilo Dolinom heroja do kasno u noć. Tu atmosferu, to jedinstvo nepoznatih ljudi i vjeru u budućnost pamtiću dok sam živ.

Slike su i danas vrlo žive.

Nakon puno, puno godina tu atmosferu, to jedinstvo i vjeru da je moguća bolja budućnost ponovo sam osjetio, doživio i vidio u subotu, 17. juna 2023. godine, opet, u Dolini heroja. Naime, tog dana, u organizaciji SABNOR-a BiH i u saradnji sa regionalnim antifašističkim savezima obilježena je 80. godišnjica Bitke na Sutjesci. Bio je to, uistinu, kao istrnut dan iz svakodnevice, dan kao san, dan koji je svima prisutnim, a došli su iz svih država, nekad republika Jugoslavije, te Austrije i Italije, vratio nadu i razvio potkresana krila.

Čini mi se da nakon ove Sutjeske u antifašističkom pokretu na jugoslovenskim prostorima ništa više neće biti isto. Poruke izgovorene, frenetično podržane, ali i ponavljane u neobaveznom druženju odzvanjale su Dolinom heroja, ali su i duboko memorisane i odnesene na sve strane. Uvjeran sam da će biti operacionalizirane i pretvorene u akcije.

Između ostalog tog dana smo čuli:

– Sve je više mladih ljudi na antifašističkim skupovima – ima nade! Ovi narodi se ne mrze, ovi narodi su naučili da žive zajedno, imaju isto cjelokupno naslijeđe, a posebno antifašističko koje nas je ovdje okupilo. Samo to treba učiniti vidljivim.

Ovogodišnji skup u Dolini heroja dao je jasan odgovor na čestu konstataciju da su antifašisti u BiH podijeljeni i da eto i Sutjesku obilježavaju u različito vrijeme. Jednoglasan odgovor hiljada antifašista okupljenih u Dolini heroja ove subote, 17. juna, bio je:

– Nema nikakvih podjela. Antifašisti su se danas okupili i tu su. Drugi skup organizuje vlast, ista ona vlast koja je rehabilitovala četnički pokret i oni nama ne mogu biti partner. Oni to rade iz dnevno-političkih razloga, a to što dovedu jedan broj ljudi koji su članovi boračkih udruženja je često neinformisanost, a ima i pritiska, vlast ipak daje novac za rad.

Prisjećajući se žrtve koju su podnijeli Titovi partizani na Sutjesci i upoređujući naše probleme i prepreke naspram situacije u kojoj su bili partizani i njihove vjere da mogu uspjeti odzvonila je poruka Dolinom heroja:

- Šta onda nama može biti prepreka, sitim, obuvenim, obučenim i sa silnom željom da se nadahnemo njihovim žrtvama iz 1943. godine, idejom koju su oni nosili? Nadahnuti time krenimo u naše borbe i naše pobjede. Naše bitke protiv fašizma, koji ponovo jača, dobijaju se pobunom protiv svake nepravde, pobunom protiv poraženih ideologija, koje ponovo siju sjeme mržnje među narodima. Dosta je ratovanja, moramo ponovo glasno poručiti: Smrt fašizmu, sloboda narodu.

Gledajući koliko nas je ovdje i koliko nas je na svim skupovima, koji su u posljednje vrijeme sve masovniji i masovniji, ima nade!

Franjo Habulin

U ime svih antifašističkih saveza ex Jugoslavije obratio se predsjednik Saveza antifašističkih boraca Hrvatske Franjo Habulin, koji je naglasio da su najveći teret Bitke na Sutjesci iznijeli borci iz Dalmacije, kojih je poginulo više od tri hiljade.

- Ali oni su na Sutjesci svi zajedno jurišali i nisu se dijelili po nacionalnom ključu, pa ih neću ni ja dijeliti. Sve partizanske brigade su imale svoje nacionalne zastave, ali iznad svih je bila crvena zastava Komunističke partije koja ih je ujedinila

I nije to bio skup nostalgije, žala, tuge zbog velikih žrtava. Bio je to skup ponosa, skup nadahnuća i inspiracije, skup sjećanja na slavnu prošlost, ali skup daleko zagledan u budućnost. Dugo, dugo se tako složno, tako glasno, a tako skladno nisu iste pjesme pjevale na slovenačkom, hrvatskom,

srpskom, bosanskom, crnogorskom, makedonskom i drugim jezicima, i nikom ništa nije smetalo i svi su se savršeno razumjeli.

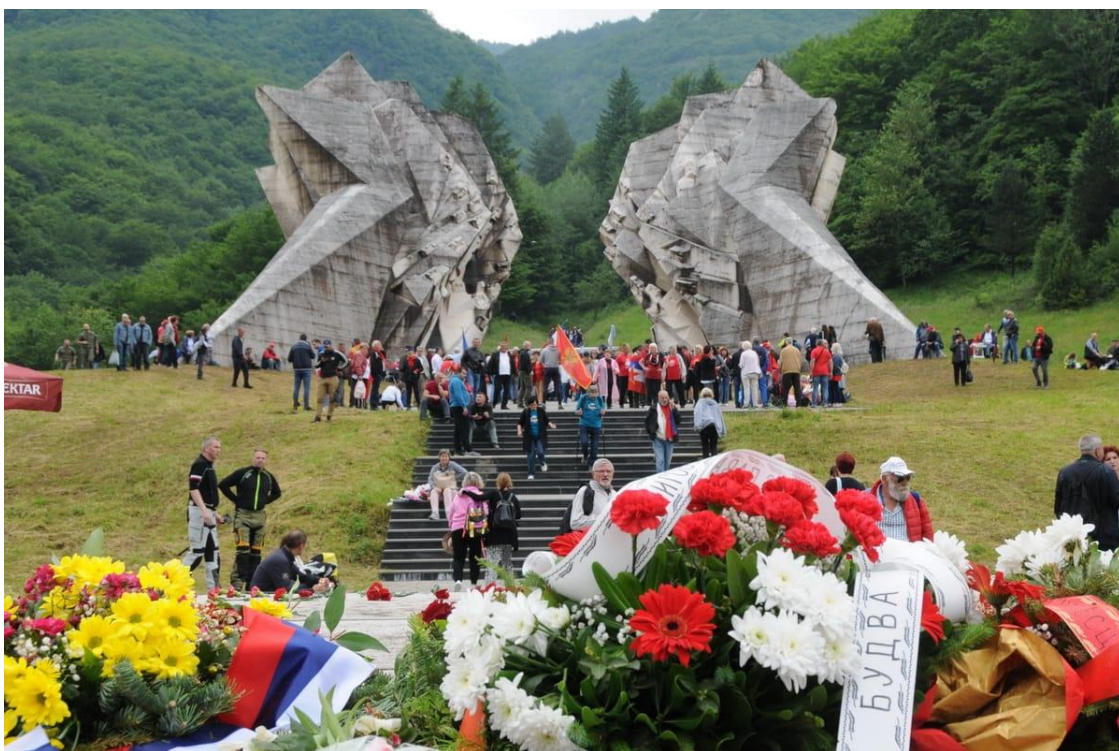
Desetljećima na nekom našem skupu nisu frenetičnim aplauzom, gotovo skandiranjem, pozdravljeni prisutni partizani, kako su ove subote pozdravljeni Valerija Skrinjar Tvrz, Albin Pibernik i Ivo Karamatić. Dok je trajao aplauz ja sam u mislima odlutao u sedamdesete godine i poredio snagu i radost u aplauzu, tada i sad. Tek, kao u polusnu, razaznavao sam riječi borca sa Sutjeske, borca Prve dalmatinske brigade, Ive Karamatića, koji je prekidan aplauzima govorio:

– Ova bitka je bila temelj naše časne borbe za slobodu, protiv okupatora i domaćih izroda. Ovdje je ranjen i naš vrhovni komandant Josip Broz Tito, kao jedini vojskovođa iz Drugog svjetskog rata koji je ranjen u borbama. Tu blizu nas je poginuo i slavni komandant Treće divizije Sava Kovačević.

Karamatić, je, na kraju, okupljene građane pozdravio partizanskim pozdravom “Smrt fašizmu”, dobivši gromoglasni odziv publike: “Sloboda narodu”.

I to je bilo to. Da bi sve proteklo tako dobro i u dobroj atmosferi pobrinuli su se i Škola gitare „Galeb“ iz Jablanice, Zbor SKD „Prosvjeta“ iz Splita i KIC POP HOR iz Podgorice. Brižno odabran repertoar i sjajne izvedbe dobro poznatih pjesama nikoga nisu ostavili ravnodušnim. Tog dana svi su mogli sve, štaka su se ostavljale da bi se uhvatilo u kolo, stolice sklanjale da bi bilo više prostora za igru, ukratko svi su „letjeli“ kao orlovi, baš kako kaže jedna partizanska pjesma.

Krv i životi preko sedam hiljada partizana, koji padoše na Sutjesci, ove subote inspirisali su hiljade građanki i građana, antifašista, na hrabrost, na odlučnost, na vjeru da se može, i višestruko jači, pobijediti ako ima sloge i jedinstva. A ja sam vozeći se prema Mostaru premotao film cijelog dana i bio uvjeren da je sve što se dešavalo u Dolini heroja potvrdilo tezu da je priča o antifašizmu danas, priča o budućnosti, a ne priča o prošlosti.

1.3. MITSKA BITKA

Objavljeno 28. prosinca 2017. objavio Marin Knezović
Izvor : <https://marinknezovic.info/2017/12/28/mitska-bitka/>

Pismo saborskog zastupnika SDP-a Ranka Ostojića predsjedniku Sabora Gordanu Jandrokoviću, u kojem traži pokroviteljstvo Sabora RH nad obilježavanjem sedamdeset i pete godišnjice bitke na Sutjesci, u kojoj su se sukobile partizanske jedinice s osovinskim i njihovim saveznicima, izazvalo je priličnu medijsku pozornost. Oni koji redovito prate moj blog znaju da sam o bitci na Sutjesci već pisao, no ovog puta posebnu bi pozornost posvetio reakciji kolege povjesničara s Hrvatskog instituta za povijest i bivšeg zaposlenika Ministarstva obrane RH i Hrvatske izvještajne službe (HIS-a) Davora Marijana na spomenutu inicijativu.

Pri tome se služim izjavama kolege Marijana, kako su predstavljene u članku u Večernjem listu, uzimajući u obzir i mogućnost da su bitno kraćene, a možda i izvučene iz konteksta. Uglavnom, prema Večernjem listu spomenuti je povjesničar izjavio ovo:

“Ne vidim zašto bi Hrvatski sabor pokrивao mitološke bitke i datume neke druge države, u ovom slučaju Jugoslavije – zanima Marijana koji drži kako je Sutjeska bitka zapravo mitska, kako ona nema nikakvo realno značenje osim činjenice da je to bila klaonica i poraz.” i “Ostojić može osobno zapaliti svijeću za stradale na Sutjesci, ali ne vidim zašto bi to institucija trebala. Uostalom, SDP je obnašao vlast kad se obilježavala 70. obljetnica bitke pa nije od tadašnjeg predsjednika Sabora i svog stranačkog kolege Josipa Leke tražio da Sabor bude pokrovitelj obilježavanja te obljetnice – komentira Marijan podsjećajući kako je SDP za vrijeme svoje vladavine ukinuo pokroviteljstvo nad obilježavanjem Bleiburga”.

Prvo bih obratio pozornost na Marijanov stav kako je bitka na Sutjesci “mit”. Pojam mit može imati više značenja. Prvi je, onaj pučki, a to je pojam za posve izmišljenu priču. O tome ne može biti ni govora. Tisuće mrtvih su neoboriva činjenica kako 1943. tako i 2017. Postoji još jedno značenje mita, a to je ono priče kojom ljudska zajednica nastoji objasniti i odrediti samu sebe. U tom slučaju bitka na Sutjesci je svakako mit, priča koja bi mogla ili trebala biti jedna od onih koji određuju ono što je hrvatski narod i hrvatska država. Marijan tu mogućnost odbacuje nedjeljivo je vezujući za priču propale Jugoslavije. Po toj logici trebali bi odbaciti kao dio nacionalnog mita i bitku kod Sigeta. Tu su se Hrvati borili za mađarsku močvaru u ime častohlepnih Habsburgovaca. Zar je to “hrvatska priča”? Nju je zato odbacivao, primjerice, “otac domovine” Ante Starčević, smatrajući je mitom Habsburške monarhije, a ne moderne hrvatske nacije.

Na tvrdnju o “klaonici” (svaka je velika bitka “klaonica”) neću se uopće osvrutati, no želio bih nešto reći o tvrdnji kako se radi o “porazu”. Porazu koga? Partizani su doživjeli teške gubitke, no samo nekoliko tjedana kasnije, po kapitulaciji Italije zauzeli su velike dijelove Hrvatske. Onda se radi o porazu Nijemaca, Talijana, četnika i ustaša. Problem je u tome što su oni doživjeli poraz? Ako je to razlog za ne obilježavanje bitke na Sutjesci radi se o vrlo diskutabilnoj tezi.

Kolega Marijan je i u nečemu u pravu. U pravu je kada prigovara vladama u kojima je dominantni činitelj bio SDP zašto se one nisu prihvatile pokroviteljstva. To pokazuje ne samo ideološku ispraznost nominalno najveće hrvatske lijeve stranke, nego i stvarnu nebrigu za antifašističko naslijeđe. O nepoznavanju nekih temeljnih povijesnih činjenica neću ni govoriti.

Kolega Marijan se dotiče privremenog ukidanje pokroviteljstva Sabora nad komemoracijom u Bleiburgu. To što se ono također, poput kanjona rijeke Sutjeske, nalazi izvan Republike Hrvatske nije mu sporno. Da se razumijemo, nemam ništa protiv obilježavanja masovnih likvidacija koje su počinili komunisti neposredno po završetku Drugog svjetskog rata kada je stradalo između 30 i 50.000 samo Hrvata i Bošnjaka, a da o pripadnicima ostalih jugoslavenskih naroda ne govorimo. To ne samo što se treba nego i mora činiti. No što je konačno sa Sutjeskom?

Sabor Republike Hrvatske ne samo što može nego i mora prihvatiti pokroviteljstvo nad obilježavanjem sedamdeset i pete godišnjice bitke na Sutjesci. Ne samo zato što Hrvati čine oko 40% poginulih u toj bitci. Takva obveza proizlazi iz Ustava Republike Hrvatske koji jasno kaže kako se hrvatska suverenost temelji “u uspostavi temelja državne suverenosti u razdoblju drugoga svjetskog rata, izraženoj nasuprot proglašenju Nezavisne Države Hrvatske (1941.)”. Dakle suprotstavljanje NDH predstavlja vrhunski izražaj “državotvornog” djelovanja. Prihvaćanjem pokroviteljstva nad obilježavanjem bitke na Sutjesci, jednom od ključnih događaja u borbi protiv NDH, izražavamo i posebno poštovanje prema temeljima hrvatske državnosti i prema tome hrvatskoj državi samoj. O činjenici kako se moderna, ujedinjena Europa temelji na porazu fašističkih sila neću ni govoriti.

Konačno, prihvaćanjem pokroviteljstva može se okoristiti i vladajuća garnitura. HDZ iskazujući poštovanje događaju za koji se veže razmjerno malo kontroverzi može pokazati kako je i on antifašistička stranka. HNS, inzistirajući na prihvaćanju obilježavanja, može pokazati kako i u koaliciji s HDZ-om nije odustao od svojih tradicionalnih vrijednosti, u koje uključuje i antifašizam.

U tom slučaju nadam se samo kako organizatori neće pretvoriti obilježavanje u jugonostalgičarski dernek.

1.4. POLITIČKI RAT PROTIV NAJVEĆE PARTIZANSKE BITKE Kako je teški poraz trasirao put u najslavniju pobjedu i zašto je to gotovo izbrisano iz naše povijesti

Piše: Ivo Goldstein Objavljeno: 16. lipanj 2018.

Ovih se dana, 13. lipnja, navršava 75 godina otkako je okončana bitka na Sutjesci, po žestini najveća i najteža bitka Narodnooslobodilačkog rata.

Vrhovna komanda njemačke vojske shvatila je potkraj 1942. krajnje ozbiljno vojne i političke uspjehe NOB-a u Hrvatskoj i BiH (prvenstveno stvaranje “Bihaćke republike”). Ocijenjeno je da je ugrožen cjelokupni njemački okupacijski sistem na području raskomadane Jugoslavije i cijelog Balkana. Stoga je **Hitler** osobno izdao upute o “konačnom uništenju komunističkog otpora”. Usred zime, već u siječnju 1943., Nijemci su započeli veliku ofenzivnu operaciju Weiss (koja je u poslijeratnoj historiografiji i publicistici bila poznata kao Četvrta ofenziva), s ciljem da unište glavninu partizanskih snaga na području NDH.

Prikupili su oko 120.000 njemačkih i talijanskih vojnika, ustaša, domobrana i četnika te su napali partizanske snage koje su na tom području imale gotovo 40.000 vojnika pod komandom Vrhovnog štaba. Nijemci i njihovi saveznici u pet su tjedana oduzeli partizanima teritorij i potisnuli glavninu snaga nekoliko stotina kilometara na jugoistok, prema dolini Neretve. Potkraj veljače i početkom ožujka činilo se da je za opkoljene partizanske snage stanje bezizgledno, ali su one iznenadnim udarom ipak probile obruč na Neretvi i prešle na lijevu obalu rijeke, teško potukavši četničke snage. Četnici otad na prostoru zapadno od Drine više nisu operativno relevantna snaga.

Pošto su prešle Neretvu i protjerale četnike, partizanske su se snage isprva okupile oko Boračkog jezera. Neke od njih dočekala je pleh-muzika Druge proleterske: radost i usiljena bezbrižnost posve oprečna smrti, ratu, gladi koja ih je okruživala. Partizanske jedinice potom su se krenule prema sjeveru, pa su se tako od kraja ožujka do polovine svibnja 1943. na širem području Foče partizani prikupljali i oporavljali. Nekoliko tisuća boraca bilo je iscrpljeno tifusom, bilo je tisuće ranjenika, o čemu je svjedočio **Milovan Đilas**: "Pegavi tifus široko je zahvatio neke jedinice, uprkos budnosti i staranju saniteta: tifusavi su bili krajevi kroz koje smo prolazili, kuće u koje smo svraćali, proplanci na kojima smo se odmarali." Osim toga, i hrane je manjkalo: do prvih dana travnja u nekim partizanskim bolnicama ranjenici su dobivali dva obroka dnevno (kašu), otad samo jedan.

Planiralo se da neke jedinice krenu prema Crnoj Gori, da pokušaju proboj i prema Kosovu i Metohiji, čime bi se pomoglo albanskim partizanima. Svim tim operacijama bili bi stvoreni strateški preduvjeti za oslobađanje većih dijelova srpskog teritorija. Stoga je donesena odluka da se na širem prostoru Foče prijede Drina. Druga divizija je na desnoj obali rijeke naišla na slab otpor – talijanska se vojska gotovo nije angažirala, a Nijemci još manje. No, Prva divizija je, osim što je imala velikih problema prilikom forsiranja rijeke, na drugoj obali naišla i na četnike, koji su pružili jak otpor. Dakle, partizanske su snage zauzele izvjestan teritorij, ali zbog velikog broja ranjenika i bolesnika te općeg zamora dalje nisu mogle.

Tito i suradnici pogrešno su procijenili da ih na teško prohodnom planinskom području, gdje su se smjestili, Nijemci i njihovi saveznici više neće progoniti. "Imao sam iluziju da će period do njihovog novog napada biti malo duži" - naknadno je priznao i sâm **Tito**. Međutim, nezadovoljan nepotpunim uspjehom operacije Weiss, Hitler je osobno već 30. ožujka naredio svojim jedinicama dalji progon i uništavanje glavnine Narodnooslobodilačke vojske - operaciju Schwarz. Brzo pregrupirane njemačke jedinice ponovno su uz pomoć svojih talijanskih, četničkih i ustaško-domobranskih saveznika i (prvi put) jedne bugarske jedinice, sve u svemu oko 127.000 vojnika, stvorile do sredine svibnja novi obruč oko glavnine partizana s ciljem da ih unište između rijeka Tare i Pive i na planini Durmitoru.

Tako se u obruču neprijatelja našlo pet divizija Narodnooslobodilačke vojske, ukupno nešto više od 20.000 boraca. Bitka koja se vodila mjesec dana - od sredine svibnja do sredine lipnja 1943. - u poslijeratnoj je historiografiji i publicistici zabilježena kao Peta (neprijateljska) ofenziva.

Vrhovni štab s Titom na čelu opet je prekasno saznao za koncentraciju neprijateljske vojske, bio je "u potpunosti iznenađen". Zapravo, čini se da im je dijelom popustio i oprez, jer su morali uočiti signale s raznih strana da se pokreće nova ofenziva. A upravo na dan kad su Nijemci, 15. svibnja, krenuli u ofenzivu (u "koncentrični napad" na partizanske snage), Vrhovni štab naređivao je svojim elitnim jedinicama da oslobađaju neke lokacije (Kolašin i druge). Istraživači su poslije procjenjivali da je zbog toga "Vrhovni štab bio prinuđen da kasni u svojim odlukama i dejstvima u toku bitke na Sutjesci".

Komandant Prve proleterske divizije **Koča Popović** 17. svibnja poslao je Titu dramatičnu depešu (“neprijateljska akcija ima karakter ofenzive”), a u kasnijim je raspravama “glavnim krivcem” za kašnjenje smatrao načelnika Vrhovnog štaba **Velimira Terzića**, “neodvažnog i nesposobnog da vrhovnog komandanta upozna s realnom situacijom”. Drugi svjedoci, također bliski Titu (poput **Vladimira Velebita** i **Đilasa**), tvrde da je Tito, iako je znao za ofenzivne pokrete neprijatelja, neko vrijeme otezao s naredbom za pokret, jer je čekao da se na teren pod partizanskom kontrolom spusti britanska vojna misija i da se priključi Vrhovnom štabu.

Koča Popović poslije je procjenjivao da je u Tita tada bilo “i nesnalaženja, zbunjenosti u času kad se nije smelo oklijevati”, da se “osjetio gotovo izgubljenim”

U međuvremenu je, čini se, izgubljeno nekoliko dana kako bi se pripremilo uspješno izvlačenje iz obruča. A misija pod vodstvom kapetana **Billa Stuarda** (zaduženog za obavještajna pitanja) i **William Deakina** (zaduženog za vojno-politička pitanja) spustila se 22. svibnja kod Žabljaka. Odmah su se na obali Crnog jezera ispod Durmitora susreli s Titom koji je tada boravio “u šatoru, a radio pored male vatre koja je pred njim tinjala”.

Dakle, Tito je tih dana opet bio u teškoj dilemi - čekati ili ne? I čekao je, što uopće nije čudno, jer je dolazak britanske misije u Vrhovni štab bio događaj prvorazrednog značenja. Od početka rata Tito je s nezadovoljstvom pratio kako Britanci šalju sve veći broj svojih časnika među četnike, na sve višoj razini. Prvo je tamo na čelu misije bio kapetan Hudson, pa je to podignuto na višu razinu dolaskom pukovnika **Baileyja**, a poslije je čak došao i general **Armstrong**, ukupno devet misija. Misija pod Deakinovim vodstvom bila je prva koja je išla samo partizanima. Titu je bilo veoma stalo da netko dobro vidi što se stvarno događa na terenu, tko se zapravo bori (a da se četnici bore na nacističkoj strani), što je ta Deakinova misija i obavila. Možda su se, da se nisu čekali Britanci, tijekom bitke na Sutjesci neki stradali partizani i partizanski ranjenici mogli spasiti, ali je politička korist od dolaska misije bila nemjerljiva (ubrzo nakon bitke na Sutjesci počela je stizati svakovrsna saveznička pomoć koja je, po svemu sudeći, spasila mnoge živote). A što bi se događalo da do Vrhovnog štaba nije stigla Deakinova misija?

Međutim, Tito i suradnici, baš kao i za vrijeme bitke na Neretvi, podcijenili su mogući pritisak Nijemaca i njihovih saveznika. Čak je i 28. svibnja komandant saniteta general **Gojko Nikoliš**, kojeg je Tito upoznao sa smjerom izvlačenja partizanskih snaga, procjenjivao da su “izgledi za uspješan proboj bili, barem tog trenutka, dosta sigurni. A ta sigurnost u meni zasnivala se ne toliko na procjeni realne situacije koliko na sasvim opštoj vjeri u uspjeh, koja nas je pratila tokom čitavog rata i koja je

bila toliko puta osnažena prethodnim uspjesima”. Uostalom, Tito je tijekom rata oko sebe širio optimizam, u teškim situacijama je svojim suradnicima govorio da “iz svake situacije ima izlaza”.

Prvih dana lipnja, dok su Tito i Vrhovni štab boravili u selu Mratinju, u dolini Pive, odlučeno je da se ide u proboj, u dva smjera. No poslije su se planovi mijenjali: Tito je, pritisnut okolnostima, naređivao jedinicama da zakopaju teško oružje, da se komore što više rasterete nepotrebnih stvari. Potom je, budući da je zavladao glad, naredio da se ubiju konji i upotrijebe za prehranu: “Sada jedemo konje bez hljeba”, javljao je podređenima, a naknadno je, u sjećanjima, tvrdio kako se jela “srijemuša i trava”. Borci su bili izluđeni glađu: neki su pekli svoje kožne opanke i jeli ih. Događalo se da, “kada bi avionska bomba pogodila nekog konja ili mulu, borci bi pojurili ka ranjenoj i onesposobljenoj životinji i rezali komade mesa”.

Poznata fotografija Žorža Skrigina, nastala 9. lipnja 1943. na Milinkladama, uzvišici nad Tjentištem

Za jednog od najžešćih napada njemačkih aviona u šumi Milinklade, u dolini Hrčavke (pritoku Sutjeske), Tito je ranjen u ruku. Kasnije je svjedočio **Vladimiru Dedijeru** kako je u jednom trenutku “dobro udarilo... pomislio sam, svršeno je”. Prisjećao se poslije kako isprva nije ni shvatio da je ranjen, nego je tek “poslije dužeg vremena osjetio da mi je ruka sasvim utrnula i rekao sam to Marku” (**Aleksandru Rankoviću** – op. a.). Očito je neko vrijeme bio u stanju šoka. Poginuli su vođa britanske misije kapetan Bill Stuart, jedan od Titovih osobnih pratilaca **Đuro Vujović Španac** te još šest boraca Pratećeg bataljona koji su svi bili u Titovoj neposrednoj zaštiti. Stradao je i Titov pas, njemački ovčar Luks, koji se inače za vrijeme bombardiranja od straha privijao uz Tita:

“Luks je ležao uz moju glavu te se tijelom tiskao o moje lice. Zaudarao je do neba i bio pun ušiju, osim toga mi je zaklanjao pogled. Gurao sam ga neprestano od sebe, ali zabadava - kad bih ga odgurnuo, tijelo bi mu se opet prevrnuo prema mom licu kao vreća žita.” Tako je Luks ležao i za vrijeme bombardiranja u šumi Milinklade. Kad je pala bomba, Tito je osjetio da je “kroz Luksa prošao drhtaj i da se ukočio”. Poslije je shvatio da je psa ubio šrapnel koji bi, smatrao je, “inače mene ubio”.

Kapetan **William Deakin**, član britanske misije, koji je po Stuartovoj smrti preuzeo vodstvo misije, bio je ranjen u nogu. Tito je bio jedini saveznički komandant koji je ranjen na bojniom polju. A i inače tih mu je dana i tjedana život visio o koncu. Na sastanku Vrhovnog štaba 11. lipnja, u trenucima kad je bitka bila na vrhuncu, razgovaralo se o načinima proboja iz obruča. Bilo je onih, poput Koče Popovića, koji su mislili da dio jedinica treba krenuti u proboj, a da prethodno ostavi dio povjerenih im ranjenika. Tito je to odbio, rekavši da to ne može narediti ni kao komandant ni kao generalni sekretar Partije, a ni kao čovjek. Osim toga, dopustio je da se u slučaju potrebe dio jedinica preustroji na bataljone i čete i da se tako krene u proboj.

Tito je bio rastrzan svim tim dvojabama, ne znajući koje je od više ionako loših rješenja najmanje loše. Koča Popović poslije je procjenjivao da je u Tita tada bilo “i nesnalaženja, zbunjenosti u času kad se nije smelo oklevati”, da se “u jednom trenutku osetio gotovo izgubljenim jer je ukupna situacija bila krajnje dramatična, a njegova pozicija izuzetno teška već i zbog toga što se našao blizu začelja gde se nalazio i velik broj za borbu nesposobnih ranjenika”.

Ali Tito nije dopuštao da ga preuzme malodušnost niti da prijede na druge: 12. lipnja javljao je Kominterni da je “naš položaj težak, ali ćemo se izvući iz situacije, mada s teškim gubicima. Neprijatelj čini maksimalne napore da nas uništi, ali neće uspjeti”. Poslije je tvrdio da je u “historiji teško naći primjer da je jedna vojska imala takav nesrazmjer između boraca angažiranih u borbi i onih koje je morala štititi i zbrinjavati”, što je, po svemu sudeći, točno. U jednom trenutku njemački general **Rudolf Lüters**, vrhovni zapovjednik svih neprijateljskih jedinica tijekom Pete ofenzive, procijenio je da su “jake partizanske snage opkoljene na vrlo uskom prostoru u području Sutjeske i Pive”. Kako je Lütersov telegram odisao optimizmom, netko je u njemačkoj vojnoj hijerarhiji na trenutak shvatio da je Tito zarobljen.

General Lothar Rendulic u memoarima tvrdi da je čak tisuću njemačkih vojnika tražilo tada premještaj iz Bosne, čak i na Istočno bojište, samo da izbjegnu borbe s partizanskim “bandama”

Za glavni pravac partizanskog proboja izabran je prijelaz preko Sutjeske i dalje, na zapad. I tako je dio partizanskih snaga snažnim napadom na Sutjesci probio njemačke linije pa se preko Tjentišta i planine Zelengore izvukao iz obruča. No, partizanske jedinice koje su došle iza njih u proboju su razbijene pa su se sa šireg prostora Sutjeske izvlačile u manjim skupinama ili čak pojedinačno - “bili su to dani i noći puni strave i kaosa, kada se usred vojnog meteža činilo da je sve izgubljeno”. Tito je iz obruča nastojao izići organizirano, pod zaštitom Pratećeg bataljona. U ključnim trenucima proboja nosio je glavu u torbi, jer je od njemačkih položaja bio udaljen samo nekoliko stotina metara. Deakin, koji je bio uz Tita, tvrdi da se obruč zatvorio “pedesetak minuta nakon toga”. Tijekom proboja Titova se pratnja osula - neki su poginuli, većina se nije uspjela organizirano probiti. Tako je Tito ostao samo s dvojicom pratilaca, odvojen od većeg dijela svojih jedinica. Čak su u jednom trenutku bili i zalutali, a

kuriri koje bi poslali ili su poginuli, ili zalutali, ili ne bi pronašli one kojima su trebali odnijeti poruke. Radioveze koje je Tito imao s nekim jedinicama bile su prekinute, što je bila sreća u nesreći, jer su ih Nijemci prisluškiivali i znali sve šifre pa su tako mogli saznati sve o partizanskim pokretima. Osiguranje je ipak ubrzo stiglo, poslije je stigao i Prateći bataljon.

U Petoj ofenzivi glavnina partizanskih snaga pretrpjela je gubitke kakve nikad prije ni poslije nije imala: izginuo je, prema kasnijim istraživanjima, 7541 borac, otprilike toliko bilo je i ranjenih, što znači da je oko dvije trećine sastava angažiranog u bitki bilo izbačeno iz stroja. Nijemci su imali oko tisuću mrtvih, a Talijani, četnici i jedinice NDH još oko tisuću. Kad se обруч zatvorio, partizani koji su ostali u njemu nastojali su se probiti pojedinačno ili u manjim grupama. Milovan Đilas, koji je s Trećom divizijom ostao u обруču, sačuvao je oko sebe jednu grupu boraca te se, s podosta sreće, uspio izvući i mnogo kasnije pridružiti Vrhovnom štabu. I Centralna bolnica s ranjenicima ostala je unutar обруča, pa je većina nepokretnih ranjenika zajedno s liječnicima prepuštena na milost i nemilost neprijatelju:

Nijemci su otkrivali njihove grupe psima, pratili tragove, češljali vrtače, šume, pećine te su, prema zapovijedi generala Lüttersa da "nijedan vojno sposoban čovjek ne smije živ napustiti opkoljeni prostor", na licu mjesta poubijali oko 1200 ranjenika, sve do jednoga kojeg su našli. Sanitetsko osoblje, liječnike i medicinske sestre, ako ih nisu odmah ubili, deportirali su u logore, odakle se praktički nitko nije vratio. Osim toga, Nijemci, ali i njihovi saveznici (četnici, Talijani) tih su dana sustavno palili sela, pljačkali stoku, strijeljali civile. U Crnoj Gori pobijeno je između dvije i tri tisuće civila, samo u selu Doli ubijeno je 450, a u šavničkom srezu 1437 osoba. Iz vojne perspektive, gledamo li je kao bitku za sebe, bitka na Sutjesci završila je partizanskim porazom. Međutim, neposredni zapovjednik okupatorskih i kvislinških snaga u operaciji Schwarz general-major Rudolf Lütters istaknuo je: "Tijek borbi pokazao je kako su komunističke snage pod Titovom komandom odlično organizirane, vješto vođene i da raspolažu borbenim moralom koji izaziva čuđenje", a zapovjednik grupe armija E general **Alexander Löhr** zdvojno je zaključio kako "prvotni zadatak da se oslobode njemačke jedinice koje su bile vezane u Jugoslaviji i pošalju na Istok uopće nije postignut, nego, naprotiv, bilo je potrebno na kraju akcije dovesti nove snage i komande". Osim toga, general **Lothar Rendulic** u memoarima tvrdi kako je čak tisuću njemačkih vojnika tražilo tada premještaj iz Bosne, čak i na Istočno bojište (koje je slovalo za najteže), samo da izbjegnu borbe s partizanskim "bandama".

General Lothar Rendulic u memoarima tvrdi da je čak tisuću njemačkih vojnika tražilo tada premještaj iz Bosne, čak i na Istočno bojište, samo da izbjegnu borbe s partizanskim "bandama"

Upravo zahvaljujući takvim partizanskim aktivnostima, umjesto da NDH i čitav jugoslavenski prostor budu svakim danom sve snažnija vojna i ekonomska pomoć njemačkom ratnom stroju, kako je u početku bilo planirano ("kako se predviđa, neće biti potrebno da se u Hrvatskoj nalaze njemačke trupe u znatnijem broju", procjenjivali su Nijemci u proljeće 1941.), Nijemci su se, kako je rat odmicao, sve

više morali vojno angažirati da se Pavelićeva država, kao i njihov okupacijski sustav na širem prostoru, uopće održi. U kolovozu 1941. na području okupirane Jugoslavije bilo je 30.000 njemačkih vojnika, a potkraj 1943., prema nekim izvorima, bilo ih je u jednom trenutku 254.000.

Partizanske snage iz bitke na Sutjesci izišle su teško ranjene, ali sa sačuvanim borbenim moralom. Čim su se njemačke divizije maknule s užeg prostora bitke, a pogotovo kad su otišle na druge frontove po Europi, partizani su najprije u Hrvatskoj, a zatim i u BiH, ponovno zaposjeli prije držana područja i relativno se brzo oporavili. Otad pa do kraja rata Nijemci više nisu bili dovoljno jaki da frontalno udare na glavninu partizanskih snaga, a partizani su preuzeli inicijativu koju nisu ispuštali do kraja pobjedonosnog rata. Za hrvatsku je povijest bitka na Sutjesci izvanredno važna. Hrvati (po nacionalnosti) činili su 24,7% partizanske vojske (5220 od ukupno 21.105 registriranih boraca). Nadalje, najveći broj partizanskih boraca bio je s područja Hrvatske (8925), od čega 5195 iz Dalmacije. Po broju sudionika i poginulih u bici od svih gradova apsolutni je rekorder Šibenik – iz njega je bilo 1316 partizana, a poginulo ih je 535. Iz Splita je bio 1091 partizan, a poginulo ih je 557. Dalmatinske brigade imale su najveće gubitke: Druga dalmatinska 764, Prva dalmatinska 564, a Treća dalmatinska 531 partizana.

Upravo u danima kada su se na Sutjesci odigravali odlučujući okršaji hrvatski su partizani 13. i 14. lipnja na novooslobođenom području u Otočcu i sutradan na Plitvicama, u Lici, osnovali Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), vrhovno predstavničko tijelo Narodnooslobodilačkog pokreta za Hrvatsku. Hrvatski partizani koji su ginuli na Sutjesci vezali su Nijemce, Talijane i njihove domaće prišipetlje na taj prostor kako bi se više stotina kilometara na sjeverozapad mogao osnovati ZAVNOH, izvorište današnje hrvatske državnosti.

Malo je reći da je sramota da današnje državne vlasti zaboravljaju te junake koji su pali na Sutjesci i Neretvi, a komemoriraju i drže nadahnute govore onima koji su se protiv njih borili.

1.5. DAMIR PILIĆ POVIJESNIM ČINJENICAMA RASTURIO “UGLEDNOG” POVJESNIČARA

Prenosimo reakciju Damira Pilića na revizionističko nasilje nad činjenicama i povijesnim faktima o Bitki na Sutjesci

Izvor: <https://sabh.hr/damir-pilic-povijesnim-cinjenicama-rasturio-uglednog-povjesnicara/>

U Slobodnoj Dalmaciji od 21. siječnja objavljen je razgovor s povjesničarem dr. Davorom Marijanom o bitki na Sutjesci, pod naslovom „Titove kobne greške: Za pokolj Dalmatinaca krivac je ratni vođa“. Već je i taj naslov – logično izveden iz povjesničarevih teza – slutio da ćemo pod krinkom „objektivne analize“ dobiti revizionističko nasilje nad činjenicama i povijesnim faktima. I to se doista i dogodilo.

U uvodu intervjuja dr. Marijan tvrdi da bitka na Sutjesci „nema veze s današnjom Hrvatskom“. Stvarnost je, naravno, obrnuta – bitka na Sutjesci je omogućila današnju Hrvatsku. Jer da je završila drukčije, tj. uništenjem partizanske vojske (što je, s obzirom na odnos snaga, bila realna opcija), položaj Hrvata bi nakon 1945. bio neizmerno teži u odnosu na predratnu kraljevinu, u kojoj nisu imali gotovo nikakva prava.

Da su partizani na Sutjesci uništeni, onda 1945. ne bi bilo stotinu mogućih ratnih ishoda. Ni pedeset. Ni deset. Ni sedam. Ni tri. Ni dva. Bio bi jedan jedini. Jugoslavija bi se vratila na stanje iz 1941.: opet bi bila kraljevina, jer bi Britanci vratili u zemlju kralja Petra (zato su njega i kraljevsku vladu i držali i hranili četiri ratne godine u Londonu), a ovaj bi u vladu postavio svog vjernog četničkog vođu i „ministra vojske u otadžbini“ – Dražu Mihailovića.

Ne treba biti doktor povijesti da bi se zaključilo kako bi Hrvati – noseći hipoteku Jasenovca i inih strahovitih ustaških zločina nad Srbima – prošli u toj četničkoj kraljevini. Bitka na Sutjesci spasila je hrvatski narod od tog ishoda, te mu omogućila da na pobjedničkoj strani povijesti premosti razdoblje do 1991. i stvaranja samostalne države – Republike Hrvatske.

Čuđenje generala Lütersa

Dr. Marijan govori o navodnim Titovim taktičkim greškama koje su tobože krive za pokolj Dalmatinaca na Sutjesci. Evo, pak, kako je Titovu taktiku na Sutjesci vidio njegov glavni protivnik Rudolf Lütters, komandant njemačkih trupa u Hrvatskoj. U izvještaju Vrhovnoj komandi Wehrmachta od 20. lipnja 1943., nakon što su partizani probili obruč, Lütters piše:

„Tok borbi je pokazao da su komunističke snage pod Titovom komandom odlično organizirane, vješto vođene i da raspolažu borbenim moralom koji izaziva čuđenje, neprijateljsko komandovanje bilo je izvanredno gipko i — također i u odbrani — aktivno. (...)“

Dakle, Hitlerov glavnokomandujući general neposredno nakon bitke na Sutjesci izražava duboki vojnički respekt za Titove taktičke poteze, a dr. Marijan 75 godina kasnije proglašava te iste poteze „velikim greškama“, koje su plaćene „tisućama mrtvih partizana“.

Naš povjesničar spominje i partizanske pregovore s Nijemcima iz ožujka 1943., pa tvrdi da se o njima za vrijeme Jugoslavije nije smjelo govoriti. To su bili pregovori za razmjenu zarobljenika, kakvi se vode u svim ratovima, od Trojanskog do Domovinskog, s time da su partizanski pregovarači (Vladimir Velebit, Milovan Đilas i Koča Popović) od Tita dobili ovlasti da od Nijemaca ishode privremeno primirje, koje bi trajalo do kraja pregovora o razmjeni zarobljenika.

Naime, nakon što se jedva izvukao iz fašističkog obruča na Neretvi, Tito je s glavninom snaga i tisućama ranjenika napredovao prema Sandžaku i Crnoj Gori, želeći što prije stići do slobodnog

teritorija, kako bi se ranjenici mogli liječiti, a borci odmoriti. Znajući da ga na putu čekaju Talijani i četnici, s kojima je sukob bio neminovan, Tito se taktički želio osigurati da ga za to vrijeme Nijemci ne napadnu s leđa. I to je cijela priča o pregovorima, koja je tobože u SFRJ bila tabu.

Vrlo zanimljiv tabu, s obzirom da je o njemu još 1978. godine – prilikom proslave 35. godišnjice bitke na Neretvi – javno govorio sam Tito, i to u TV-prijenosu, pa ga je mogla čuti cijela Jugoslavija:

„Tko nama može danas zamjeriti ako smo činili nešto što je jačalo našu snagu ne prestajući, naravno, da se borimo. Nitko od nas nije ni pomislio da Nijemci više neće ići protiv nas. Jedino smo znali da je i njima potreban predah da bi napravili novi strategijski plan i da ćemo se sigurno ponovo sukobiti. Ja nijednog momenta nisam sumnjao u to da oni neće, čim prije to budu mogli, udariti na nas. Ali, kao što sam maloprije rekao u govoru, sprovodili smo naš strategijski plan da idemo prema Crnoj Gori i Sandžaku (...).“

Tragom Koče Popovića

Ako dr. Marijan nije gledao taj TV-prijenos iz 1978., onda je Titov govor o „prešućivanim pregovorima“ mogao pročitati u 14. tomu njegovih Sabranih djela, koja su izašla 1982. godine. Tu je mogao naći i faksimil Titove depeše Štabu Bosanskog korpusa od 30. ožujka 1943. godine – dakle u jeku tih pregovora – gdje Tito pojašnjava svrhu tog poteza:

„Iskoristivši kontakt s Nijemcima za razmjenu zarobljenika, mi smo uspjeli neutralizirati Nijemce od četnika i Talijana. (...) To je privremeno – do dalje naredbe.“

No dr. Marijan ni da zecne o tim Titovim javnim iskazima. On veli da je taj „tabu“ prvi put spomenut u knjizi Miše Lekovića „Martovski pregovori 1943.“, ali i tu prešućuje da je rečena knjiga izašla 1985. godine, dakle u vrijeme Jugoslavije.

Naš povjesničar spominje i knjigu generala Pavla Jakšića iz 1990. godine, u kojoj ovaj proziva Koču Popovića da konačno kaže što zna o tim pregovorima. Neobično je kako dr. Marijan znade za tu Jakšićevu knjigu iz 1990., a previđa čak dvije ranije knjige u kojima je Koča Popović ispričao sve o tim pregovorima, kako u svojim ratnim memoarima „Beleške uz ratovanje“ iz 1988., tako i u knjizi „Razgovori s Kočom“ koju je 1989. objavio beogradski novinar Aleksandar Nenadović.

Štoviše, Nenadoviću je jedan od sugovornika u knjizi bio i glavni partizanski pregovarač iz 1943. godine – Vladimir Velebit.

Zašto onda naš povjesničar plasira neobranjivu tezu da se o tim pregovorima u Jugoslaviji šutjelo? Teško je oteti se dojmu da mu to treba samo kako bi indirektno poručio da su, eto, i partizani kolaborirali s Nijemcima, a ne samo ustaše.

To je klasična taktika revizionizma našeg današnjeg: kad već ne možeš hvaliti ustaše (zbog rasnih zakona i nepojamnih zločina), možeš barem lažno ocrniti partizane, nadajući se da te nitko neće prozreti.

1.6. Damir Pilić u drugoj rundi barbarski rasturio fašističku civilizaciju

Zadnji nastavak polemike novinara Damira Pilića s povjesničarem Davorom Marijanom

Zagreb, 17.6.2018.

Izvor: <https://www.antifasisticki>

[vjesnik.org/hr/prenosimo/6/Damir_Pilic_u_drugoj_rundi_barbarski_rasturio_fasisticku_civilizaciju/282/](https://www.vjesnik.org/hr/prenosimo/6/Damir_Pilic_u_drugoj_rundi_barbarski_rasturio_fasisticku_civilizaciju/282/)

Povjesničar Davor Marijan jaše i dalje: u Slobodnoj Dalmaciji od 3. veljače odgovorio je na moj članak „Sutjeska je Hrvate spasila od kralja Petra“, kojim sam 29. siječnja reagirao na njegov prethodni intervju o Bitki na Sutjesci.

Da podsjetim, od gomile budalaština koje je nadrobio u tom intervjuu, ja sam u svom tekstu komentirao samo tri najveće: 1) da časna i legendarna Bitka na Sutjesci nema veze s današnjom Hrvatskom, 2) da je za pokolj Dalmatinaca na Sutjesci kriv Tito i 3) da se u Jugoslaviji nije smjelo govoriti i pisati o Martovskim pregovorima iz 1943. godine.

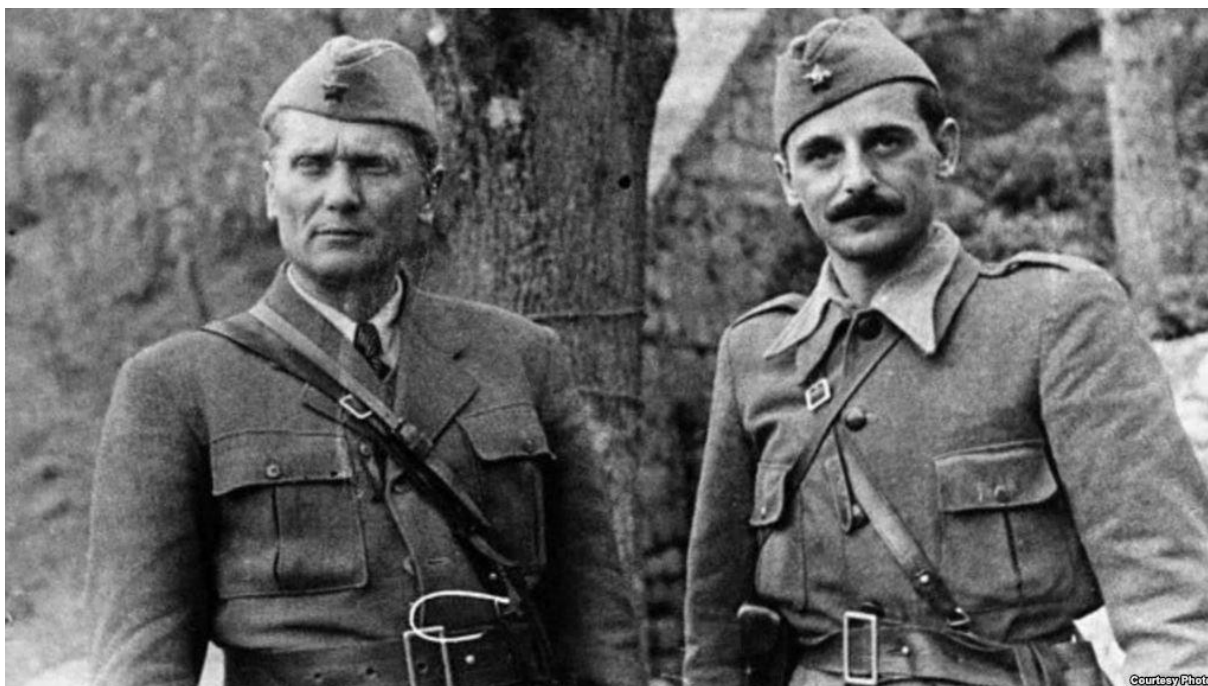
Prvu budalaštinu (koju naknadno hoće uvaliti novinaru s kojim je pričao demantirao sam mu logičkom projekcijom o tome što bi se nakon 1945. Hrvatima dogodilo da su partizani na Sutjesci bili uništeni, a druge dvije povijesnim dokumentima – izvještajem njemačkog generala Lütersa koji nakon Bitke na Sutjesci hvali Titovo komandiranje partizanskom vojskom, odnosno popisom knjiga koje su u Jugoslaviji izašle o Martovskim pregovorima.

Pokazalo se da je moj tekst pomogao našem povjesničaru i radikalno mu osvježio pamćenje: odjednom se sjetio ne samo izvještaja generala Lütersa (koji posve pobija tezu o Titovoj krivnji za pokolj Dalmatinaca), nego se sjetio i da je Tito još 1978. u Jablanici govorio o Martovskim pregovorima, pa se čak sjetio i što je Tito tom zgodom točno rekao. Ostaje nejasno zašto je onda u intervjuu išao raditi budale od čitatelja Slobodne Dalmacije.

Historičar mi tumači da je sve „podložno promjenama i preispitivanju“. Točno. Baš zato sam preispitao njegov intervju i našao revizionističko nasilje nad činjenicama i povijesnim faktima. Dokazao sam da o Sutjesci i drugim temama malo zna i još manje razumije, odnosno da mu se ne može vjerovati, iako se kiti znanstvenim titulama i djeluje u znanstvenoj ustanovi zvučnog imena (Hrvatski institut za povijest).

Valjda iznerviran što ga je običan novinar i nepovjesničar pred javnosti razotkrio kao šarlatana koji prikriva postojeće povijesne izvore i selektivnim istinama obmanjuje čitatelje, dr. Marijan je demokratsko pravo na repliku iskoristio da plasira gomilu uvreda i političkih etiketa na moj račun (ne znam na kojem je semestru studija povijesti to učio), a usput je na stranicama Slobodne parkirao novi kamion prazne povjesničarske slame.

Da ne kažem kako se u novinama koje su 1943. osnovali dalmatinski partizani i antifašisti (dva dana nakon časne i legendarne Bitke na Sutjesci) opet gospodski istovarilo i po partizanima i po antifašizmu.

Tito i Koča

Upucao vlastitu tezu

O toj slami ću danas govoriti, a uvrede je lako objasniti. Što bi rekao suvremeni srpski historiograf Đorđe Balašević: „Svi što gube se ljute, to je poznata stvar.“ A na semaforu stoji rezultat iz 1945. godine. Dakako, moram napomenuti da me te Marijanove uvrede oslobađaju obaveze da u ovoj polemici poštujem bolje građanske običaje u odnosu na dignitet njegove osobe. Dakle, ovaj diletant ne samo da je u svom tekstu potvrdio sve moje navode, nego ih je još i proširio. Neosnovanost njegove teze da su Martovski pregovori iz 1943. u Jugoslaviji bili „tabu“ ja mu dokazujem činjenicama da su o pregovorima javno govorili i onaj tko ih je naredio (Josip Broz Tito) i dvojica od trojice njegovih pregovarača (Vladimir Velebit i Koča Popović), a on mi uzvraća da je o tome za vrijeme SFRJ pisao i treći Titov pregovarač (Milovan Đilas).

Tu čovjek ostaje nijem od sažaljenja: crni doktore povijesnih znanosti, pa kakav je to „tabu“ ako su o tome javno govorili ili pisali sva četvorica uključenih aktera? Riječ „tabu“ znači nešto posve drugo.

Netom je tako efektno upucao vlastitu tezu, naš revizionist hrabro srlja u dodatnu pogibelj. Opet vadi Mišu Lekovića i njegovu knjigu o Martovskim pregovorima – za koju se sada sjetio da je izašla još u doba SFRJ – pa notira kako čak i taj Leković, na kojeg se grčevito poziva, stavlja riječ „tabu“ u navodnike. Svak bi iz toga zaključio kako i Leković drži da tu nikakvog tabua nema, ali ne i dr. Marijan – on svejedno drvi da su Martovski pregovori bili „tabu“ bez navodnika. Ta snaga slijepe volje, kojom se Marijan bori protiv zdravog razuma i evidentnih dokaza koji posve ruše njegove plitke konstrukcije, doista je dirljiva. Zato predlažem da našu tradicionalnu narodnu uzrečicu „tako možeš govoriti zidu“ – koju koristimo za opis osobe na koju racionalni argumenti ne djeluju – promijenimo u „tako možeš govoriti dr. Marijanu“.

Koča Popović, Josip Broz Tito i Vladimir Velebit

Ruganje svjedoku historije

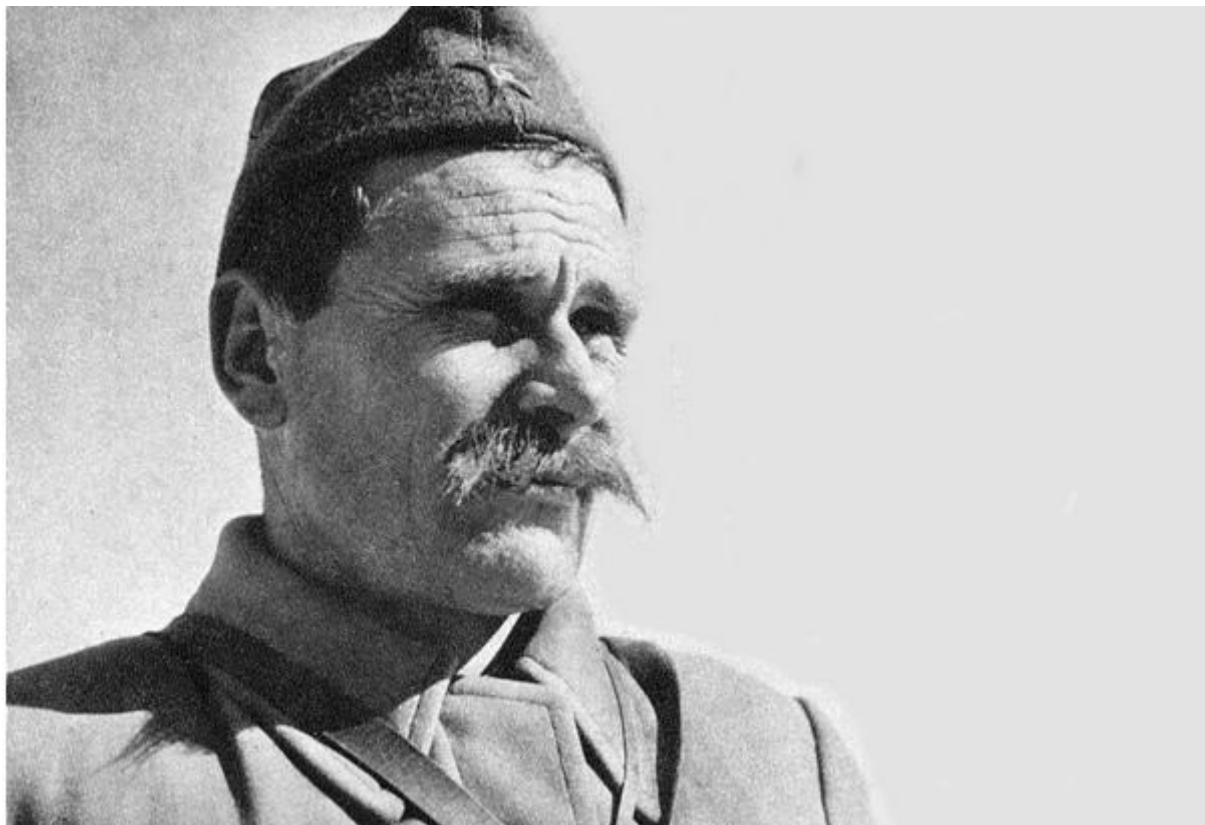
U svom tekstu sam napisao da je nakon probijanja fašističkog obruča na Neretvi Tito s glavninom snaga i tisućama ranjenika „napredovao prema Sandžaku i Crnoj Gori, želeći što prije stići do slobodnog teritorija, kako bi se ranjenici mogli liječiti, a borci odmoriti“. Ekspert se ruga mojoj tvrdnji, osporava navedene pravce i razloge Titova kretanja, te svisoka docira kako „u socijalističkoj revoluciji nije bilo vremena za odmor, čak ni za ranjenike“, a zaboravlja da se napredovanjem jedinica slobodni teritorij može steći i u njega stići.

Misli da se ruga meni, a ne zna, jadan, da se zapravo ruga čovjeku na kojeg se poziva u svojim člancima, svjedoku događaja koji je djelovao pri Vrhovnom štabu – glavnom Titovom pregovaraču dr. Vladimiru Velebitu, koji u knjizi „Vladimir Velebit: Svjedok historije“, na pitanje autorice Mire Šuvar: „Zašto se, po vašem mišljenju, Tito odlučio za pregovore s Nijemcima o primirju?“, odgovara tako jasno da ga čak i loši povjesničari mogu razumjeti:

„Mislim da je to učinio u prvom redu da bi dobio na vremenu, da bi dobio predah i spasio 4.000 ranjenika. (...) Mislio je da će nas Nijemci napadati i kada pređemo na drugu obalu Neretve. Htio je na neki način zadržati njihovo nadiranje, dok ranjenike i bolesnike ne prebacimo u nepristupačne krajeve Sandžaka i Crne Gore.“

Naš revizionist ignorira i iskaz drugog Titovog pregovarača Koče Popovića, koji se o tome u knjizi Aleksandra Nenadovića „Razgovori s Kočom“ izričito odredio:

„Točno je (...) da su pregovori prekinuti ali nemojte smetnuti s uma da su i naši i njihovi pregovarački ciljevi bili sasvim ograničeni. Mi smo, po mom mišljenju, te ciljeve ostvarili: postigli smo rasterećenje u času kad nam je to bilo najpotrebnije. (...) Nalazim, sve u svemu, da su pregovori s Nijemcima početkom 1943. bili potpuno opravdani“, ocjenjuje Koča Popović, ali naš povjesničar to ne registrira, jer bi onda morao priznati da mu je konstrukcija o Titovom šurovanju s Nijemcima „čvrsta“ kao mliječni zub.

Sava Kovačević

Hvala na Savi Kovačeviću

Posebno fascinira Marijanova fasciniranost Kraljevinom Jugoslavijom. Jedina stvar u povijesti oko koje su se hrvatski komunisti i ustaše ikada složili bio je stav o Kraljevini Jugoslaviji kao „tamnici naroda“. Ali naš povjesničar nije ni komunist ni ustaša, on je neutralni demokrat, pa se ta velikosrpska diktatura njemu „uklapala u slične države koje su postojale u Europi“, a u njoj su Hrvati tobože „imali riješeno hrvatsko pitanje“.

Ozbiljniji povjesničari, koji su živjeli u toj diktaturi, stvar vide drukčije. „Jugoslavija je između dva rata bila najkonfliktnija i najzaostalija zemlja u Europi“ (Duško Bilandžić, „Hrvatska moderna povijest“, Zagreb, 1999.), u kojoj „tri četvrtine svih Hrvata nemaju vlastitog kreveta“ (Rudolf Bičanić, „Kako živi narod“, Zagreb, 1936.), pa po hrvatskim selima „u istim prostorijama stoje stoka i ljudi zajedno“, a npr. u trogirskoj Zagori „nema ni jedne jedine čatrnje, piju svi iz lokava s blagom“ (R. Bičanić i Ž. Macan, „Kako živi narod, II. knjiga“, Zagreb, 1939.).

Marijan drži da je ta bajkovita kraljevina uspješno riješila hrvatsko pitanje: pošto se njegovo Livno administrativno našlo u Banovini Hrvatskoj, njemu je to pitanje „riješeno“. A ja držim da Hrvati, kakvi god bili i gdje god živjeli, ipak zaslužuju barem svoj krevet. A ne da u okviru

„riješeno nacionalnog pitanja“ moraju spavati s ovcama i kozama i piti vodu iz lokvi s kravama.

Mislio sam da je prezir prema centralističko-unitarnoj Kraljevini Jugoslaviji jedina stvar koja ideološki veže današnje Hrvate. A sad vidim da ni tu nismo monolitni: u liku našeg revizionista neočekivano sam otkrio nostalgичnog rojalista, poklonika kralja Petra i velikosrpske hegemonije. Svaka čast, doktore, sigurno ste usamljeni.

Eto, sažalih se na čovjeka. Pa da ga i pohvalim: lijepo je što se dr. Marijan sjetio partizanskog junaka sa Sutjeske, crnogorskog komandanta Treće proleterske divizije Save Kovačevića, koji je 13. lipnja 1943. poginuo predvodeći juriš na njemačke rovove, u herojskom pokušaju da spasi ranjenike i tifusare iz Centralne bolnice, među kojima i mnogo Dalmatinaca. Već je manje lijepo u kojem ga kontekstu Marijan spominje: veli on da je 1991. jedna partizanska divizija po imenu „Sava Kovačević“ napala Dubrovnik, pa je to dokaz da je antifašizam zlo i naopako.

Na stranu to što 1991. već desetljećima nije bilo partizana – pa onda, jasno, nije moglo biti ni partizanskih divizija – čovjek mora zadivljeno zastati pred Marijanovom logikom. Kakva impresivna dubina historičarskog uma, kakvo raskošno poimanje kauzalnih mogućnosti: prema njegovoj logici, ako neka budala ubije u ime Isusa, Alaha ili Save Kovačevića, nije kriva ta budala, nego su krivi Isus, Alah i Sava Kovačević. Ovaj dr. Marijan je rudno blago: to se, majci, rijetko rađa.

No sve je nevažno u uspoređenju s pogledom ovog revizionista na promjenu društvenog uređenja Hrvatske 1945. godine. Kako mu stoji u naslovu teksta, po njemu smo „s Titovom vlašću upali u barbarstvo“. Ovako nešto se s tako visoke znanstvene adrese nije moglo čuti ni u najvećem mraku ratnih devedesetih.

Von Horstenau u kupe, Marijan u špade

Dakle, s Titom smo upali u barbarstvo. Možda sam i zaspao koji minut na školskim satovima, jer samo „neprijatelj nikad ne spava“, ali je vojni historiograf izgleda „prespavao“ puno toga i to ne samo tijekom školovanja.

Zapravo, prespavao je sve: da su u Hrvatskoj nakon 1945. podignute škole u svakom selu (tamo gdje ih ranije nije bilo), postupno likvidirana nepismenost, osigurano dostupno školstvo i zdravstvena zaštita svima, elektrifikacija sela i gradova, vodoopskrba tekućom vodom, industrijalizacija zemlje i posljedična promjena socijalne strukture hrvatskog društva, podizanje standarda, osnivanje novih fakulteta, sveučilišta i kulturnih ustanova, sudjelovanje radnika u upravljanju poduzećima i ustanovama...

Ukratko: dr. Marijan je prespavao epohu u kojoj su Hrvati dobili svoj krevet.

Po njemu, projekt socijalističkog samoupravljanja – u smislu da radnik s onim s kim radi odlučuje o uvjetima i rezultatima svog rada, a građanin s onima među kojima živi o uvjetima svog života – jest „barbarstvo“, a ne civilizacijski napredak (makar u praksi bilo tisuću poteškoća). Kako bilo, dr. Marijan je „civilizacijski“ iskoristio to što se u tom „barbarskom sistemu“ besplatno školovao, uključujući i visoko obrazovanje.

Taj „barbarski sistem“ je, dakle, ljudima osigurao besplatno školstvo i zdravstvo, društvene stanove i radnička odmarališta, te ono najvažnije: socijalnu i egzistencijalnu sigurnost. Što

reći o čovjeku koji ove civilizacijske dosege – danas nedostupne hrvatskim građanima – drži „barbarstvom“?

Netko mu treba reći: riječ „barbarstvo“ znači nešto posve drugo. Ali nema tu koristi – sjetite se kako naš ekspert doživljava riječ „tabu“.

Sada prelazimo na analizu riječi „upali“. Sjetite se: mi smo s Titom „upali“ u barbarstvo.

Ako smo u nešto „upali“, onda smo prethodno bili na nekoj visini „iznad“ tog nečega. Ako smo upali u „barbarstvo“, onda smo prethodno boravili u „civilizaciji“. Pa da vidimo s koje smo to civilizacijske kruške 1945. nesretno tresnuli u „barbarstvo“? Što je to do 1945. bilo u Hrvatskoj?

To je bila civilizacija okupatorske tvorevine NDH, hrvatska franšiza arijevske civilizacije zvane Treći Reich, glasovite po rasnim zakonima, što je bez pandana u povijesti. A od svih europskih franšiza NDH je bila najbarbarskija. Čak je i general Edmund Glaise von Horstenau, Hitlerov vojni izaslanik u Zagrebu, bio zaprepašten razmjerima ustaških zločina, pa je slao depeše u Berlin tumačeći Hitleru da će takva bestijalnost i većinu Srba i većinu Hrvata okrenuti protiv njemačko-ustaškog režima, što se i dogodilo.

To je ta Marijanova „civilizacija“ iz koje smo „upali u barbarstvo“. Oni koji su zaustavili klanje su barbari. Rezultat revolucionarnog rata je „zamjena jednog zla s drugim“, pa je dakle njemu sloboda jednako zlo kao i okupacija. Oslobođenje od nacističke okupacije – u tom sklopu i od NDH – za njega je skok u barbarstvo. Mašala.

Tobože kontroverzni Francetić

Da bi se dobio uvid u mentalni sklop s kojim polemiziram, valja podsjetiti da je dr. Marijan široj javnosti postao poznat kad je 2013. javno relativizirao ustaškog zločinca Juru Francetića, braneći revizionističku tezu po kojoj zapovjednik ustaške Crne legije nije ratni zločinac nego „kontroverzna ličnost“, koju „dio javnosti percipira kao ratnog zločinca, a dio kao nacionalnog junaka“. Tada je naš stručnjak obznanio da je proučavao ustaški pokret, ali „ne usudim se reći da znam tko je bio Francetić“.

Recite, ljudi, kako da pomognemo našem junaku, pa da spozna tko je „kontroverzni“ Francetić? Kako dr. Marijan kaže da ne vjeruje jugoslavenskoj komunističkoj historiografiji, konzultirat ćemo strane kapitalističke izvore.

Švedski povjesničar Tomislav Dulić u knjizi „Utopije nacije: Lokalni pokolji u BiH, 1941-42“ (Uppsala, 2005.) pokazuje da su pokolji i masovne deportacije bili svakodnevica Crne legije, te da je Francetić osobno naređivao ubojstva uglednih Srba i Židova. Britanski historičar Rory Yeomans u zborniku „U sjeni Hitlera“ (London, 2011.) ističe Francetićeovu odgovornost za tisuće ubijenih bosanskih Srba čija su tijela bačena u Drinu, a Yeomansov sunarodnjak Marko Attila Hoare u knjizi „Genocid i otpor u Hitlerovoj Bosni“ (New York, 2006.) dodaje i pokolj 900 Srba i Židova iz Vlasenice.

Francetićevo zulum u Bosni je bio toliki da je pobunio i muslimanske intelektualce, koji su Sarajevskom rezolucijom osudili ustaške zločine, na što je Francetić – kako 2010. nalazi turski sociolog Onder Cetin – zaprijetio da će „pobiti sve potpisnike“. Čak je i njemačka vojna komanda od Pavelića „tražila da Jure Francetić, zapovjednik Prve brigade Crne legije,

bude razriješen zbog nekontrolirane okrutnosti“, piše američki vojni historiograf J. Lee Ready („Zaboravljena Osovina: Njemački saveznici i strani dobrovoljci“, 1987.).

Vidimo da se širom svijeta znade tko je bio Francetić, ali naš ekspert još uvijek sumnja ter se znanstveno snebiva, i okoliša oko Francetića kao kiša oko Kragujevca, čime iza dimne zavjese doktorske titule širi toleranciju prema ideologiji zla.

Ama, čovječe, nema u fašizmu ništa kontroverzno. Rasni zakoni nisu kontroverzni, kao ni ljudi koji su ih provodili. To je vrlo jednoznačni mrak. Riječ „kontroverzni“ znači nešto posve... ah, nije važno.

Svak intimno ima pravo biti na krivoj strani povijesti i u tišini svoja četiri zida žaliti što časna i legendarna Bitka na Sutjesci nije završila drukčije. Ali u preambuli Ustava RH stoji da je naša domovina utemeljena na odlukama Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), a nasuprot zločinačkoj NDH. Međutim, naš samozvani demokrat u odgovoru na moj tekst kaže doslovce: „(...) jao nama ako je antifašistički napredak i civiliziranost temelj Republike Hrvatske.“ Time ne priznaje Ustav države koja ga plaća. Sreća da je demokrat. Zamislite da nije.

1.7. DEVETI JUN NA SUTJESCI JE BIO NAJTEŽI DAN **Početak kraja Bitke na Sutjesci**

AUTOR: Goran Despotović Beograd, 11.6.2019.

Izvor : <https://radiogornjigrad.wordpress.com/2020/06/09/goran-despotovic-deveti-jun-na-sutjesci-je-bio-najtezi-dan/>

Opkoljavanje je bilo u punom zamahu. Proleter i nisu uspeli da očiste Nemce sa Košura, brega koji dominira levom obalom reke. Desno krilo 118. lovačke divizije (borbena grupa Gertler) uspelo je da odbije sve napade. Prema Zelengori se moglo proći još samo dvema strmim stazama preko Tjentišta. A i to je još bilo moguće samo zahvaljujući fanatičnoj petodnevnoj odbrani Druge dalmatinske koja je na grebenima Tovarnice sprečavala upad Nemaca (borbena grupa Annacker) s juga u dolinu Sutjeske.

Prva proleterska divizija iskoristila je brešu na Sutjesci da se dohvati masiva Zelengore kod Vrbničkih koliba. Za njom su se izvlačile i ostale jedinice. Ali nemačka komanda je pažljivo pratila razvoj situacije, i odmah je ubacila svoju rezervu, 369. diviziju u frontalno nastupanje na Zelengoru sa severa. Prva proleterska je već devetog bila napadnuta od strane centra 369 divizije - borbena grupa Höhne uspela je da ih zbaci sa platoa Bavan. Sa istoka, na levom boku, osećao se pritisak levog krila 369. divizije (borbena grupa Wörmüller) i levog krila 118. divizije (borbena grupa Tribukeit). Treća krajiška, sestrinska brigada prve proleterske, nabasala je da desno krilo 369. divizije (borbena grupa Fischer) čiji je zadatak bio da zatvori Zelengoru sa zapada i napadne naš levi bok.

Uz to, dan je, posle dužeg vremena, bio potpuno vedar, i avioni su bez prestanka nemilice sejali smrt, kažnjavajući svaku neopreznost.

Svi su imali pune ruke posla, i nije bilo ni trenutka odmora.

Komandant Prve proleterske divizije, Koča Popović, imao je ispred sebe tri nemačke borbene grupe, a iza sebe još tri. Dve ojačane nemačke divizije. Front se iz časa u čas zgušnjavao, a slobodni prostor se sužavao. Nemačke napadne klinove na suprotnim stranama razdvajalo je samo par kilometara. Sa Kočinog stanovišta, situacija je bila dramatična, i nije se smelo gubiti ni trenutka. Trebalo je delovati brzo i odlučno. Svaki izgubljeni trenutak činio je situaciju samo težom. Komandantov instinkt bio je ispravan: on to u tom trenutku nije znao, ali Nemci su iza fronta 369. divizije već prikupljali delove 724. lovačkog puka kao pojačanje.

DAN KAD JE JURIŠALA CIJELA PRVA PROLETERSKA

Koča se opredelio za napad prema severu, pravo kroz centar fronta 369. divizije. Više puta pokušao je da dobije Vrhovni štab radio-vezom, da izloži svoje viđenje situacije i svoje predloge, ali uzalud. VŠ je bio offline. Koča se našao pred problemom odgovornosti. Osećao je da mu je najviša dužnost da deluje, i to odmah, ali nije imao odobrenje komandanta. Blago rečeno, nije imao odobrenje. Međutim, prema njegovom viđenju, sve drugo osim energičnog proboja, i to odmah, predstavljalo je siguran put u kolektivnu propast.

Zato je doneo odluku da postupi samovoljno. O tome je napisao obaveštenje Vrhovnom štabu, koje je poslao po kuriru. Vrhovni štab bio je samo četiri kilometra dalje, ali teren je bio težak, situacija neizvesna, pa se ni vreme prispeća nije moglo pretpostaviti. U toj poruci je izneo ne samo svoju nameru da se probije prema severu, nego i ubeđenje da će uspeti. U stvari, predstavio je proboj kao izvesnost. Rekao je otprilike, mi probijamo neprijateljski front i marširamo ka severu. „Preporučujemo“ da što je pre moguće. Takođe „preporučujemo“ da usmerite neke jedinice na pravce prema borbenim grupama Fischer i Annacker, jer naše jedinice napuštaju položaj na tim pravcima.

Koča je proboj video kao odsudni trenutak. Neuspeh nije dolazio u obzir, jer bi neuspeh bio kraj svega. Zato je naredio krajnje mere: rasformirao je sve pomoćne i tehničke jedinice, i naredio da svi, uključujući i oficire, moraju krenuti na juriš zajedno.

Deveti jun na Sutjesci bio je najteži dan. A onda je svanuo deseti.

Do odlučujućeg udara došlo je desetog u zoru. Nakon noćnog marša, proletari su prišli nemačkim položajima na Balinovcu. Neprijatelj ih nije otkrio. Prvi i jedini put, svi su bili u streljačkom stroju, počev od komandanta Prve proleterske Danila Lekića pa do kuvarice Milene, Dalmatinke. Na njihovom levom krilu nastupao je streljački stroj Treće krajiške.

I sve je u stvari ispalo kao jedan veliki antiklimaks. Centralni deo fronta 369. divizije se već pri prvom naletu proletera potpuno raspao, vojnici su krenuli u bežaniju, i niko nije mogao da ih zaustavi sledećih dvadeset kilometara. Proletari su jurišali kao na krilima. Treća krajiška poletela je da zauzme brdo Pliješ i otme zastavu 369. puka, i štab je jedva vratio ljude na pravac proboja. Naređenje je bilo: zauzeti što više prostora u marš-proboju, bez bilo kakvih zastoja i usputnih zaustavljanja. Uzalud je major Höhne vikao, pretio i mlatarao pištoljem. Uzalud je štab divizije ubacivao rezerve i oficire da zaustave rasulo i uspostavi liniju fronta. Uzaludna je bila i intervencija samog komandanta divizije general-lajtnanta Fritza Neidholta koji je lično preuzeo komandovanje ljudstvom na terenu. Ali o tome kako su bežali ćemo jednom posebno.

A sad da se vratimo na ostale naše snage. Jer deveti jun na Sutjesci bio je najteži dan.

SVJEDOČANSTVO MAJORA DEAKINA

Dve brigade Prve proleterske divizije zaobišle su Košur i isprenjačile u visove Zelengore, a za njima se pod stalnim pritiskom probijao Vrhovni štab i razvučena formacija od sedam brigada. Iako je Vrhovni štab bio samo oko četiri kilometra udaljen od Kočinog štaba, ovaj nije uspeo da uspostavi radio-vezu. A postojao je i razlog za to. Daćemo reč jednom svedoku, britanskom majoru Deakinu da opiše deveti jun: "Britanska misija je stigla sa osnovnim zalihama hrane, od kojih je veći deo podeljen na Crnom jezeru. Svaki od nas nosio je koliko je mogao, a dobijali smo i oskudna sledovanja od Tita i njegovog štaba. Ovo je sada bila neka čorba od kopriava, i naše prvo upoznavanje sa ovim jelom bilo je preko Bila Stjuarta: "Nije loše, ali trebalo bi malo soli."

Naša grupa mogla je u ovom trenutku da upotrebi poslednju konzervu sardina. Ona je predstavljala simbol našeg raspoloženja i situacije. Ja sam bio sklon da je čuvamo, verujući, uprkos jasnim znacima koji su nam suprotno govorili, da ćemo ostati živi da bismo je sutradan potrošili. Stjuart se nije složio s tim i njegovo je mišljenje prevagnulo: "Bolje je otvoriti je i umreti sa punim stomakom." Ova šala pokazala se kao predosećanje.

Neprijateljski avioni - pravi šaroliki cirkus "dornijea", "štuka" i neobičnih letelica - uhvatili su nas pri svitanju na proplancima okruženim brezama baš ispod vrha Ozrena. U neprekidnim niskim letovima duž doline Sutjeske, oni su pokušavali da onemoguće prelazak drugoj grupi jugoslovenske vojske, sada uhvaćenoj u zamku između Pive i rečne linije upravo iza nas. Avion je osmotrio i zapazio prikupljanje naših ljudi među drvećem na vrhovima okolnih brda zapadno od nemačkog utvrđenja kod Tjentišta. Zlokobnoj igri bili su izloženi oni od nas koji su uhvaćeni na visovima. Avioni su, spuštajući se nisko, leteli uzduž i popreko šume, šablonski, ostavljajući pri svakom preletu čistu putanju od bombi, a katkada izbacujući manju seriju granata iz pilotskih kabina. Čovek se mogao skloniti samo između breza, tražeći spas u instinktivnom zauzimanju najrazličitijih poza: čas uspravljen pored stabla, čas čučeci među odlomljenim granama.

Pri jednom takvom bombardovanju naša grupa bila je saterana u škripac. Imao sam samo vremena da doviknem Stjuartu: "Uzmi zaklon. Upotrebljavaju eksplozivna zrna!" Kada su eksplozije odjeknule, rasturili smo se po tesnom prostoru: Bil Stjuart i grupa oficira u jednom pravcu, a Tito, komandant Pratećeg bataljona i ja u drugom, dok su se ostali članovi Britanske misije i jugoslovenskog Štaba razišli među drvećem. Kada je poslednja bomba iz jednog svežnja eksplodirala na nekoliko metara od nas, Tito, nekoliko njegovih ljudi i ja našli smo se na gomili u jednom plitkom udubljenju u zemlji. Izvukavši se iz udubljenja, potražili smo nov zaklon pre sledećeg talasa, ali nismo ostali nepovređeni. Jedan od komandira iz Pratećeg bataljona i nekoliko njegovih ljudi bili su mrtvi. Tito, ranjen u rame komadom bombe, ležao je pod telom svog alzaškog psa Tigra, koji se u samom trenutku eksplozije bacio preko svog gospodara. I ja sam bio zakačen: moja leva cipela bila je razneta, hramao sam s lakom ranom na nozi. Stjuart se nije video. On je pokušao da se zaštiti u stojećem stavu, zaklonivši se iza debelog bukovog stabla, ali je poginuo pogođen u glavu komadom bombe ili zrnom. Ostali iz naše najuže grupe nisu bili povređeni. Stjuartovog radio-telegrafistu ošamutio je udarac komada bombe koji se zadržao u špilu karata u džepu na grudima.

Viši oficiri brzo su se pobrinuli za Tita i sa štabom i ljudstvom Pratećeg bataljona pronašli jedno prostrano udubljenje zaštićeno odozgo stenom. Ovde je za vreme intenzivne vazdušne aktivnosti u toku dana bilo improvizovano komandno mesto. Nedaleko odatle Britanska misija, izuzev Stjuarta, čije je telo ležalo na suprotnoj padini Ozrena, bila je ukleštena na jednoj izbočini uske stene. Ispod nas je bila strma provalija, a odmah iznad nas - greben brda.

Leteći katkad ispod našeg orlovskog gnezda, avioni su ličili na lešinare koji se skupljaju očekujući plen, a sa isprekidanim rafalima njihovih mitraljeza mešale su se snažne eksplozije artiljerijskih granata i minobacačkih bombi sa nemačkih položaja na obližnjim visovima. U toku preostalih časova dana bili smo prikovani za zemlju i nepokretni.

Iznad nas nadnosila se stena koja nas je štitila od bombi i zrna izbacivanih iz neprijateljskih aviona, tako su ona ujednačeno proletala pored nas, padajući niže, u dolinu. Duž stene na kojoj smo se šćućurili napravili smo zaklon od kamena, dok je na suprotnoj strani, na padini brda, u istoj visini s nama, jedna nemačka četa otvarala vatru. Kivno smo ih posmatrali kako se kreću kao živahne lutke u svojim utegnutim uniformama.

Partizanske patrole su u sumrak prešle dno doline i na juriš zauzele ove nemačke položaje. Nekoliko trenutaka kasnije prošli smo i mi tuda. Ostala su samo svučena tela izginulih Nemaca i pocepana zastava "Vražje divizije".

Mrak je doneo olakšanje i tišinu. Odobreno je da se sahrane tela Bila Stjuarta i ostalih. Među ovim drvećem i stenama palo ih je preko stotinu. Vazduh je bio vlažan. Mučno se popevši, prvi put posle našeg dolaska, na pravi kostur od konja, jahao sam u koloni, dok je pomrčina progutala stazu koja je vodila severno, ka nemačkim linijama.

Kasno te noći našosmo se na zupčastoj ivici neprijateljskog obruča. Naša kolona bila je svedena na tridesetak ljudi i kretala se s dva izviđača na čelu. Iznenada se ukaza jedna čistina i na njoj logorska vatra, pored koje su koračali gore-dole nemački vojnici. Jedan od naših izviđača ubio je nožem stražara, i mi smo bešumno i neprimećeni šmugnuli pored bukovih stabala.

Prilikom drugog pokreta dvojica britanskih radio-telegrafista bili su zbog bombardovanja iz vazduha odvojeni od naše grupe i prikovani za zemlju dok su pokušavali da uspostave vezu sa Kairom. Jedan je ležao kontuzovan, dok je drugi pokušavao da se zaštiti kamenjem koje je naslagao u krugu oko radio-stanice.

Ljudstvo Prve i Druge divizije krajnje požrtvovanim akcijama, vatrom i jurišima, načinilo je uzak prolaz. Sačuvana je poslednja poruka jedne čete:

"Učinićemo sve što je u našoj moći da zadržimo Nemce. Dokle god čujete pucnje iz naših pušaka, Nemci neće proći. Kad pucnji prestanu, onda ćete znati da više nema komunista-proletera u životu".

Vladala je tišina na sve strane kada smo u koloni po jedan krenuli između nemačkih utvrđenih tačaka. Malo konja je preživelo. Bili su pokriveni granama, a uzde smotane. Prema strogom naređenju, nije se čuo ni glasak duž marševske kolone. Nemci, izgleda, nisu bili svesni našeg prisustva. Noć je uvek bila naša, pa je tako bilo i u ovom bezglasnom trenutku. No bezbednost pomrčine plaćena je strašnom cenom. Blizu nas još su stražarile naše jedinice okrenute prema Nemcima u bunkerima. Na jednoj tački bili smo udaljeni od nemačkih položaja dve stotine metara.

I naši i neprijatelji bili su na izmaku snaga kada smo u tišini stigli iza glavne kružne barijere od koje je zavisila celokupna neprijateljska operacija uperena protiv nas. Breša je zatvorena iza zaštitnice naše kolone iznenadnim nemačkim reagovanjem, i poslednji branioci sa obe njene strane bili su savladani. Vodnik Routon je u svom dnevniku, nekoliko dana dočnije,

zabeležio: "Prošli smo između nemačkih linija noću, udaljeni oko jedan kilometar od jedne i oko pet stotina metara od druge. Obruč se zatvorio petnaest minuta posle našeg prolaska.""

VELIKA I TEŠKA ODLUKA

Devetog juna ranjen je Tito, poginuo je Vasilije Đurović, komandant Četvrte crnogorske brigade, i još veliki broj oficira i vojnika. Uprkos svemu, VŠ je sa glavnom grupacijom vojske uspeo da pređe Hrčavku i dohvati se platoa Lučkih i Vrbničkih Koliba. Time se prostor koji su jedinice još držala još dodatno smanjio. A onda je svanuo deseti jun. U prvom trenutku, sve je bilo isto, samo još gore. Uto je stigla i Kočina poruka. Ona u kojoj javlja: mi odosmo, a vi nemate šta da čekate, nego bolje krenite za nama.

Ali Tito je razmišljao drugačije. Na savetovanju u Mratinju 3. juna odlučeno je da se snage podele na dve grupe: jedna, sa Vrhovnim štabom i AVNOJ-em, koja će pokušati proboj preko Sutjeske, i druga, sa delegatom VŠ Đilasom, Savom Kovačevićem, i sa Centralnom bolnicom, koja će pokušati proboj preko Tare u Sandžak. Međutim, osmog juna Đilas i Sava javili su svoju definitivnu odluku da je proboj preko Tare nemoguć, i da kreću za prvom grupom.

Ujutro desetog Tito je zastao da sagleda situaciju. Do devetog u podne, koridor na Sutjesci je branila Druga dalmatinska na Barama s južne strane i grupa brigada na Košuru sa severne. Međutim, u toku poslepodneva i noći, sve jedinice su se izvukle iz prostora između rečice Hrčavke i Sutjeske. Nemcima je put prema Sutjesci bio potpuno otvoren – i Annackeru sa Bara, i Gertleru sa Košura. Nemci su međutim nastupali oprezno, izviđajući da spreče moguća iznenađenja. Tito je tražio od zaštitnica koje su poslednje prošle, od Desete hercegovačke, izveštaj o tome šta se događa sa Drugom grupom tj sa Sedmom banijskom divizijom kao njenom prethodnicom, i da li su uspostavili vezu. Zaštitnice su izjavile da nisu uspostavile nikakav kontakt sa banijcima. Tito je tada shvatio da je Nemcima ostavljen otvoren prostor da zatvore koridor i odseku Drugu grupu.

Tito je shvatio da, bez obzira na sve, ne može da podlegne iskušenju i tek tako pojuri za Kočom. Razlozi moralne odgovornosti odneli su prevagu nad taktičkim razlozima. Tito je doneo jednu od svojih teških i velikih odluka: Ne da neće krenuti napred za Kočom, nego će neke snage VRATITI NAZAD, kako bi uspostavio vezu i pomogao izvlačenje Druge grupe.

Peti bataljon Četvrte crnogorske – oni su bili "srećnici" koji su dobili zadatak da se vrate nazad preko Hrčavke prema Sutjesci, pravo u usta nemani.

I zadatak je izvršen!

Nemci koji su se nadneli nad dolinu Sutjeske, još uvek pod utiskom ogorčenih borbi prethodnih dana, kad su osetili partizane u tom prostoru, zastali su na trenutak da se prikupe i organizuju. Ostalim snagama Vrhovni štab dao je zadatak da pređu u aktivnu odbranu. Na severnom frontu, tamo odakle je otišao Koča sa Prvom, već su se pojavile nemačke izvidnice.

Šta se u međuvremenu dešavalo sa Sedmom banijskom? Banijci su imali zadatak da usiljenim maršem preko Vučeva, Dragoš sedla i Sutjeske uspostave vezu sa Prvom grupom, ali su bili sasvim svesni da stvari mogu vrlo lako da krenu naopako. Na Sutjesku su izbili devetog kasno noću, ali se nisu usudili da je pređu po mraku, zbog brze vode i neizvesne situacije sa druge strane. Kad su u zoru krenuli preko Sutjeske na svoje ne malo iznenađenje ustanovili su da sa druge strane nema nikoga. Sa obližnjih utvrđenih nemačkih položaja počele su da pljušte granate, ali na Sutjesci nije bilo nikoga. A na još veće svoje iznenađenje, na obližnjem

Tisovom brdu naišli su na Crnogorce koji su, ugnježdjeni između dve nemačke formacije, štitili stazu preko Ozrena i Hrčavke.

Otkud vi ovde, između čekića i nakovnja, pitali su ih Banijci. Vas čekamo, dobili su odgovor.

Bio je to nadasve emotivan trenutak. Toliko emotivan da je nekoliko dana kasnije, pri prvom trenutku predaha, štab Sedme banijske divizije osetio potrebu i odlučio da napiše pismo zahvalnosti Petom bataljonu Četvrte crnogorske.

Veza uspostavljena, tu su – stigao je u toku poslepodneva izveštjan na Titov položaj. Peko, komandant Druge proleterske divizije, sugerisao je da je bolje da se odmah krene i iskoristi Kočin prodor. Inače će posle ionako morati istim putem, samo kad se Nemci srede, pod mnogo težim okolnostima. Krećemo, odlučio je Tito.

I brigade su se sjurile niz Zelengoru, pa u istočnu Bosnu, rušeći sve pred sobom. Jedna za drugim padale su Vlasenica, Srebrenica, Kladanj, Olovo, Zvornik... Slobodna teritorija se širila: Bugojno, Jajce, Tuzla, Šamac, ... da ne nabrajam, spisak je dugačak. Za njima su neprekidno kaskale dve nemačke divizije sa Sutjeske, 7. SS i 369, ali bez većih uspeha.

Druga grupa nažalost nije u celini spašena. Bila je razvučena na dva dana marša između prednjih jedinica Sedme banijske i Treće sandžačke kao zaštitnice. Nemci su bili razbijeni samo na jednom sektoru na Zelengori. Na ostalim sektorima oni su nastavili sa sistematskim stezanjem obruča. Banijci su se izvukli, ali je veza iza njih pukla.

Zatim Prva dalmatinska, ali je i za njom obruč ponovo zatvoren. Dve brigade sa pokretnim ranjenicima ostale su u klopci, prisiljene da trinaestog jurišaju na utvrđene položaje na Tjentištu. A nepokretni ranjenici posakrivani po pećinama uglavnom su svi stradali. Ipak, glavnina se

probila, i nastavila trijumfalni pohod.

KOČA POPOVIĆ

A junak proboja bio je Koča, svojehlavi i neposlušni proleterski komandant. Jer sve je ispalo onako kako je on zamislio. O njegovoj samovoljnoj odluci **Peko Dapčević**, komandant 2. proleterske divizije rekao je sledeće: »Blagodareći pravilnoj proceni situacije, smjeloj i promišljenoj inicijativi komandanta 1. proleterske divizije (koju su pri izvršenju proboja podržale snage 2. proleterske divizije), ubrzo je nađeno najbolje rešenje za izlaz iz te tako teške situacije.«

Velimir Terzić — vršilac dužnosti načelnika Vrhovnog štaba o proboju na Balinovcu kaže: »Uspeh 1. proleterske divizije 10. juna bio je od presudnog značaja za čitav ishod tridesetodnevne bitke na Sutjesci. Njenim prodorom kroz Zelengoru ka Jahorini bio je ne samo kompromitovan već i osujećen neprijateljski plan okruženja i uništenja glavne operativne grupe, gde su stvoreni svi bitni uslovi za brži prolaz svih ostalih naših snaga!«

Ponovo Deakin: »Uredan, napet, promišljeno kontrolisan osetljivim i disciplinovanim umom i snagom volje, Popović je bio intelektualac, vojnik izvanredne darovitosti, što je možda bilo i tuđe njegovoj unutrašnjoj prirodi. Poticao je iz imućne beogradske porodice i rado se odvojio od svog domaćeg porekla posle studija filozofija na Univerzitetu u Parizu, gde se kretao u nadrealističkim krugovima, u levičarskom svetu pesnika, književnika i umetnika. Bilingvalan, govorio je sarkastičnim ugladenim francuskim jezikom i u njegova mentalna utvrđenja nije se

moglo prođeti. Njegove sarkastične primedbe bile su kao udarac mačem. Respektujući protivudare, uvek je bio na oprezi. Popović se borio u redovima Španske republikanske vojske, i postao artiljerijski kapetan. Kao komandant 1. divizije, sa svojim sigurnim instinktom i munjevitim shvatanjem situacije, Koča Popović je odjednom osetio slabu tačku u obruču nemačkog okruženja severno od Sutjeske i neposredno je doprineo našem spašavanju.... Popović je bio usamljen vuk, samotna osoba, s retkim trenucima neopreznosti. Imao je primese vojnog genija i mržnje prema ratu. Bio je oprezan u sklapanju prijateljstava i branio je sa vlaškom veštinom totalno poštenje uma i srca.«

Ipak. Sa Titovog aspekta gledano, Koča je onaj koji je na sebe preuzeo ovlašćenje da donese odluku, ne samo o vođenju operacije, nego i o moralnom sadržaju i sudbini revolucije. Većito je pitanje ratnika – revolucionara: da li se sme ostaviti druga u opasnosti. Ne samo da sme, nego čak i mora. Jer, pobeda je vrhovna dužnost i obaveza, a da bi se pobedilo, neko mora ostati živ, rekao bi možda Koča.

Ali kakva je to onda pobeda, i za šta se mi to uopšte borimo – za spas vlastite kože, ili za novi moral, poverenje u čoveka, zajedništvo i solidarnost? – pitao bi možda Tito. Na kraju, zahvaljujući Kočinoj svojeglavosti dobili smo ne sasvim dosledan, ali praktičan i uspešan spoj dve varijante.

Kočina odlučnost bila je presudna – to su na kraju svi priznali, pa i Tito. Ali u prvo vreme nije bio baš oduševljen. Jer, na kraju krajeva, Koča je taj koji je samovoljno otišao, ostavivši svog vrhovnog komandanta ranjenog, opkoljenog i ophrvanog taktičkim i moralnim dilemama. Sa sve lakonskom porukom, preporučujem da krenete za mnom. I još, preporučujem da zatvorite rupu koja je ostala iza mene, da vas ne ubije promaja.

Za to je, ako ćemo pravo, uz sve pohvale i ordene, Koča zaslužio da ga se, onako drugarski, strelja pored prve omorike. Tito mu to nije lako oprostio. Čim su se dohvatili istočne Bosne, Tito mu je poslao poruku da preda komandu nad divizijom, i dođe k njemu na raport. Ipak, u međuvremenu, pre nego što je Koča stigao, Tito se predomislio. Preovladala je šira perspektiva: Takvi ljudi nam trebaju. Dva meseca kasnije, prilikom formiranja korpusa, Tito ga je unapredio u komandanta Prvog proletarskog korpusa.

1.8. Sjećanja Ljubice Antulov sa Sutjeske 'Naišla sam na druga Bogdanović Mirka iz Šibenika, kome su obje noge bile prepolovljene. Molio me da ga ubijem'

Autor: I.Š. | 22.06.2021

Potpredsjednik Vlade, Šibenčanin Boris Milošević, na Dan antifašističke borbe podijelio je na svom Facebook profilu potresan ulomak iz 'Sjećanja boraca' Ljubice Antulov koja se borila na Sutjesci.

U bitku na Sutjesci, ključnu bitku Drugog svjetskog rata na ovim prostorima, iz Šibenika je otišlo 1316 muškaraca i žena, a poginulo ih je 787. Bitka je trajala mjesec dana, od 15. svibnja do 15. lipnja 1943. Bila je to borba u koju su krenule združene snage njemačkih nacista, talijanskih fašista, bugarske carske vojske i srbijanskih četnika, potpomognute s oko 15000 ustaša i domobrana, a sve s namjerom da unište antifašistički pokret i partizanske borce. U toj izrazito neravnopravnoj borbi partizanski borci izvojevali su pobjedu nad nacizmom, ali uz izrazito velike gubitke.

Prenosimo u cijelosti:

Živih pored mene više nema, jedino što mi je putokaz bio: mrtvi, ranjeni, bačeni kazani, mrtvi konji i rasuto oružje. Staze ispresijecane i tim stazama sam se kretala dalje. Imala sam ručnu bombu, koju sam čuvala za sebe, u slučaju ako naiđem na neprijatelja da je aktiviram. Bolje i tako nego živa u ruke neprijatelju. I tako sam nastavila pokret sama. Nailazila sam na neke borce, kako sjede uz bukvu ili naslonjeni uz kamen. Ja bih im prišla i prodrmala ih da se dignu, a oni su bili mrtvi i ukočeni.

Tako idući naišla sam na druga Bogdanović Mirka iz Šibenika, borca 1. čete 2. bataljona, kome su obje noge bile prelomljene. Dotle su ga drugovi uspjeli donijeti na nosilima s ostalim ranjenicima i tifusarima. On je bio pri svijesti i mene je prepoznao, pa me zove po imenu i moli me da ga ubijem. Ja sam mu na to odgovorila da nemam čime. On je opazio bombu u mojoj ruci, pa mi kaže da je bacim na njega. Na to sam mu odgovorila da je čuvam za sebe. On me ponovo moli da ga bar dovučem do rijeke, pa da ga gurnem u vodu. Odbila sam i tu njegovu želju, jer nisam imala snage, a da sam je i imala, ne bih to uradila. Međutim, on je izdahnuo.

Krenula sam dalje sama.

Ljubica Antulov

NA BARAMA SAM RANJENA (Sutjeska)
Druga dalmatinska proleterska brigada
Sjećanja boraca

1.9. Kako je prošloga vikenda legitimizirano sjećanje na Bitku na Sutjesci, bitka na Sutjesci odsad će igrati bitnu ulogu u formiranju društvene svijesti

Piše: Dragan Markovina **Telegram** 20. 06. 2023.

Ovog vikenda je pak Peđa Grbin došao na Sutjesku, posve svjestan da mu to može samo pomoći, a nikako više odmoći u današnjem hrvatskom društvu. Ili da u najvjerojatnijem slučaju ljude može ostaviti ravnodušnima na taj čin.

Trebalo je na to čekati trideset i tri godine, ali nakon ovog vikenda nema više nikakve sumnje kako je Bitka na Sutjesci, inače najveća hrvatska bitka ikada i najveće stratište Dalmatinaca u povijesti, s kojom je famozna Bitka kod Lepanta neusporediva, konačno stekla pravo građanstva u novim okolnostima, a sjećanje na nju je legitimizirano do te mjere da sada više uopće nije upitno da će biti institucionalizirano, samo je pitanje kada će se to dogoditi.

Devedesetih godina, u jeku obračuna s bilo kakvim nasljeđem Jugoslavije i partizanskom tradicijom, s miniranjem spomenika od kojih većina nikad nije obnovljena, promjenom imena ulica, zaboravljanjem brojnih datuma, promjenom sadržaja udžbenika iz povijesti i generalnom društvenom atmosferom u kojoj je bilo zazorno sjećati se bilo čega od prije, a kamo li se identificirati s partizanima, to se činilo nemogućim.

Ono što se na kraju dogodilo, a čemu upravo svjedočimo posljednjih godina i čega je proslava 80. godišnjice Sutjeske kruna, jeste to da je autentična kultura sjećanja odozdo, mahom obiteljska, uspjela napraviti pritisak prema gore, odnosno počela utjecati na promjenu društvene atmosfere. Što je posve obratan proces u odnosu na onaj iz devedesetih godina kad je politički pritisak odozgo eutanazirao autentično sjećanje društva. I baš zbog toga ovaj proces će biti dugoročniji i zapravo je nepovratan.

Sjećanje na Sutjesku bez državnog protokola

Štoviše, sjećanje na Sutjesku, kao i na partizansku borbu u cjelini je tek sada, lišeno državnog protokola, uslijed činjenice da su ta bitka i rat bili mitska i rodna mjesta nove države, ali i u situaciji u kojoj je među živim sudionicima bitke s nama još samo Ivo Karamatić iz Ploča, postalo društveno, a ne osobno sjećanje, dodatno osnaženo blagom aurom disidentstva u odnosu na vladajuće nacionalističke vrijednosti i politike.

To konkretno znači da će Sutjeska tek od sada početi igrati bitnu ulogu u formiranju društvene svijesti, posebno kad je riječ o Dalmaciji. Za potvrdu ove teze, ne treba ići dalje od odnosa SDP-a prema njoj i sjetiti se koliko je dugo trebalo Ivici Račanu, praktično sve do samog kraja Tuđmanove vladavine, da se prvi put nakon deset godina ukaže na nekoj proslavi bitnog datuma iz antifašističke borbe i fotografira se kraj Titove slike. Što je opet napravio u specifičnom ambijentu Istre.

Ovog vikenda je pak Peđa Grbin došao na Sutjesku, posve svjestan da mu to može samo pomoći, a nikako više odmoći u današnjem hrvatskom društvu. Ili da u najvjerojatnijem slučaju ljude može ostaviti ravnodušnima na taj čin. Što jeste konačna potvrda legalizacije

sjećanja na Sutjesku i doista je pitanje vremena kada će onaj svojevremeni cinični odgovor Gorana Jandrokovića da Sabor ne može biti pokrovitelj obilježavanja jer se to događa na teritoriju druge države, postati daleka prošlost.

Možemo pretpostaviti što će se dogodati

Ono što će se u sljedećem periodu događati, možemo samo pretpostavljati, ali vrlo utemeljeno. Kada biološki ode i trenutačno najstarija generacija ljudi s aktivnim sjećanjem na Jugoslaviju, folklorni antifašizam s harmonikama, zastavama i Titovim slikama će se lagano gasiti, da bi ustupio mjesto alternativnom i možda središnjem mjestu okupljanja avangardne omladine s ovih prostora pretvarajući Tjentište kao lokaciju i samu Sutjesku kao bitku u most za novu komunikaciju i kulturnu razmjenu novih generacija.

Nije uopće nezamislivo da jednog dana postane normalno da se svakog lipnja postavlja konceptualna izložba u tamošnjem muzeju, da zaživi neki tematski kazališni festival i da se na koncu počne pisati nova književnost i snimi još filmova o toj dramaturgijom nabijenoj bitci.

Bitka je bila teški poraz i Golgota

A sama bitka, što je i ključni razlog neuspjeha filma s Richardom Burtonom, unatoč tome što se od Titovog ranjavanja mogla stvoriti priča, je bila teški poraz i Golgota, na kojoj je cvijet mladosti izginuo i bio brutalno ubijan kad su se vraćali da dokrajče ranjenike, da je njezina najveća pobjeda bila u tome što je proboj iz obruča nekim čudom i na ludilo Koče Popovića uspio. I što je Vrhovni štab preživio.

Ne bi stoga bilo pretjerano reći da je rodno mjesto socijalističke Jugoslavije bila upravo Sutjeska, a da je u Jajcu priča tek formalizirana. No, to je tema za veliku historiografiju, dok su prave teme za nas kao društva, pojedinačne priče svih tih tisuća mladih ljudi koji su poginuli zbog ideala i čije barem osnovne biografske informacije su prikupljene u knjizi ‘Sutjeska, dolina heroja’.

1.10. KAKO PREŠUTJETI SUTJESKU

22. 06. 2023. Autor: Jelena Lovrić

Premda je Sutjeska jedno od najvećih ratnih stratišta Hrvata i jedna od najvećih hrvatskih kosturnica, Hrvatska se ponaša kao da s tim dijelom povijesti ništa nema. Ne sudjeluje na komemoracijama podno impresivnog spomenika na Tjentištu, distancirana prema spomenu divizija palih partizana, još više prema idejama koje su ih nosile

Osamdesetu, prošle subote obilježenu, obljetnicu bitke na Sutjesci hrvatski su mediji jedva primijetili. Premda u Dolini heroja, kako je nazvan prostor na tromeđi Bosne, Crne Gore i Hercegovine na kojem se u svibnju i lipnju 1943. odvijala jedna od najvećih bitaka Narodnooslobodilačke borbe, leže kosti nekoliko tisuća hrvatskih partizana. Ali Hrvatska ne zna što bi s tim dijelom svoje prošlosti uradila. Najradije bi, čini se, da ga nema. Dan antifašizma također se nevoljko obilježava.

Sutjeska je, kao što je to proljetos u intervjuu Nacionalu objasnio povjesničar Hrvoje Klasić, bila prekretnička operacija. Kao što je cijela ta godina u Drugom svjetskom ratu bila prijelomna. U dvije neprijateljske ofenzive, bitkama na Neretvi i Sutjesci, partizanski pokret pretrpio je stravične gubitke. Izgubili su Bihaćku republiku, veliko slobodno područje koje se protezalo od Karlovca do Neretve, teritorij veći od Belgije u srcu okupirane Europe. Zatim je u neravnopravnoj borbi, u stupici neprijateljskog okruženja, izginula trećina Titove vojske. Njemačko-talijanske snage, uz potporu ustaša i četnika, bile su nekoliko puta jače. Skoro 130.000 nacifašističkih vojnika nasuprot partizanima s manje od 20.000 boraca i tri tisuće ranjenika. U kanjonu Sutjeske, u jednoj od najkrvavijih bitaka antifašističkog otpora poginulo je više od 7500 partizana. Od toga je najveći broj, više od 4000, dolazio iz Hrvatske, preciznije – s 3216 poginulih – iz Dalmacije. Iz Šibenika je na Sutjesci bilo 1300 boraca, 535 je u toj masovnoj klaonici izgubilo život, Split je imao 1100 boraca i 558 poginulih, 228 Trogirana kosti je ostavilo u tamošnjim divljim gudurama. Premda su prošli apokalipsu, partizani su se – ne desetkovani nego masakrirani – ipak uspjeli izvući, gotovo kroz ušicu igle. Tito nije uhvaćen, pokret nije uništen ni obezglavljen. Uspio je preživjeti i uskoro će opet, pogotovo nakon kapitulacije Italije, dobiti na snazi. Na međunarodnom će ga planu zemlje velike antifašističke koalicije definitivno prihvatiti i potvrditi kao savezničku vojsku. Na domaćem terenu stvara se novi slobodni teritorij i nekoliko mjeseci kasnije, u Jajcu, održava jedno od najvažnijih zasjedanja AVNOJ-a, na kojem se postavljaju temelji buduće države.

**Generalno ocrnjivanje Jugoslavije ili njene antifašističke prošlosti
neznanstveno je i nepošteno. Bivša država nije bila negacija svakog
hrvatstva, kako to ljuti falsifikatori činjenica znaju tumačiti, nego je bila
jedna od etapa u razvoju hrvatske države. Uskraćivanjem poklona mrtvim
partizanima u Dolini heroja Hrvatska pokazuje prezir prema svojim
ljudima**

Premda je Sutjeska jedno od najvećih ratnih stratišta Hrvata i jedna od najvećih hrvatskih kosturnica, Hrvatska se ponaša kao da s tim dijelom povijesti ništa nema. Ne sudjeluje na komemoracijama podno impresivnog spomenika na Tjentištu, distancirana prema spomenu divizija palih partizana, još više prema idejama koje su ih nosile. Hrvatski Ustav, doduše, poziva na tekovine antifašizma, ali zastava je to na pola koplja. Sabor je odbio biti pokrovitelj 75. obljetnice Bitke na Sutjesci, pravdajući se da ne mogu biti pokrovitelji događaja u inozemstvu. Izgovor koji očito funkcionira samo kad je riječ o partizanima. Obilježavanju Bleiburga pokroviteljstvo nije uskraćeno. Premijer Plenković prije četiri godine poslao je vijenac na Tjentište, sa za njega odvažnom posvetom koja je govorila o „herojima Sutjeske“. Ali čini se da je ta gesta, jednokratna, bila cijena nekih dealova na domaćem planu. Predsjednik Milanović je prije tri godine obećavao da će doći na Sutjesku, ali je na koncu odustao, pa se umjesto njega pojavio šef njegova ureda Orsat Miljenić. Ove godine sjenama mrtvih partizana prvi put se poklonio šef jedne političke stranke iz Hrvatske. Sudjelujući na komemoraciji, SDP-ov Peđa Grbin napravio je više nego se bilo tko od njegovih prethodnika, lidera ljevice, usudio. Ni Ivice Račan, partijski ukorijenjen patrijarh, na nasljeđe Sutjeske nije se baš običavao pozivati.

Potiskivanje simbola

Potiskivanju Sutjeske i drugih amblematskih simbola NOB-a iz kolektivne memorije Hrvatske, više je razloga. Razumljivo je da nakon glorifikacije i mitologizacije partizanije,

kakve su vladale u skoro pedesetak godina Jugoslavije, dođe do zamora, hlađenja i kritičke revalorizacije. Međutim, u ovom slučaju jedna se jednostranost mijenja za drugu. Ono što je bilo sakrosančno sada se baca u blato. Od devedesetih antifašističke se tradicije osporavaju, čak ozloglašavaju. Posve jasno, iz političkih, odnosno revizionističkih razloga. Drugi svjetski rat pokušava se reducirati samo na Bleiburg. Partizani uglavnom postaju počinitelji masovnih likvidacija zarobljenika. Inzistira se samo na njihovom odnosu prema ustašama u završnim danima rata, pri čemu se uloge mijenjaju: endehazijska bagra stječe status žrtve, dok se vojsku koja je u borbi protiv fašizma prošla pakao tretira kao zločinačku formaciju. Iz ideoloških razloga također se radi na suprotstavljanju NOB-a i Domovinskog rata. Premda se u oba slučaja radi o krvavim bitkama za slobodu.

Slovensko-talijanski povjesničar Jože Pirjavec, koji je svježe objavio knjigu „Partizani“, u jednom intervjuu nedavno objašnjava da je njegova obitelj pobjegla od komunizma, ali da ne može podnijeti „ovu politikantsku demonizaciju partizana“. Antifašistički pokret otpora, nastao na teritoriju Jugoslavije, Pirjavec naziva jedinstvenim fenomenom, intrigantnim i fascinantnim, na koji „svi mi s ovog područja trebamo biti ponosni“. Ne slaže se da taj autohton i autentičan partizanski pokret, „najveći pokret otpora u Europi“, treba tumačiti iz onoga što je došlo poslije rata, a što će sam nazvati diktaturom, ali drukčijom od sustava koje je SSSR nametnuo istočnoeuropskim državama. Također ne misli da bi Bleiburg mogao zasjeniti veličinu i značaj partizanskog otpora. Bleiburg je bio pokolj, nedvosmislen je Pirjavec, dodajući da se taj zločin ipak ne može odvajati od fenomena osvete koja se događala nad pobijedenima diljem Europe. „Svi su se svetili pobijedenima. Deseci tisuća zarobljenih njemačkih vojnika umrli su doslovce od gladi u savezničkim logorima. Talijanski su partizani likvidirali na tisuće ‘fašista’. U fojbe su pobacali tisuće svojih protivnika. Francuzi su se žestoko obračunavali sa svojim kolaboracionistima... Zna se što se događalo nakon Francuske revolucije – giljotine, masakri i ubojstva – pa sumnjam da netko dovodi u pitanje njezin epohalni značaj i važnost za svjetsku povijest.“

Relativiziranje povijesti

Ignorantski stav prema Sutjesci, pokušaji da se partizanska epopeja izbriše iz javnog sjećanja, da se ne spominje, nisu samo rezultat nezrelog i tendencioznog, politikantskog ili revizionističkog odnosa prema prošlosti. Manifestacije grubog relativiziranja povijesnih činjenica možda upućuju i na opasan manjak samosvijesti i nacionalnog samopouzdanja. Čini se da Hrvatska i danas ima kompleks Jugoslavije. Kao da se još boji sjena bivše države. Zato je stalno u panici, vazda u lovu na neku jugonostalgiju. Premda obnavljanje jugo-države nitko više ne želi. Ni jedan od naroda i ni jedna od republika koje su je sačinjavale. U hrvatski Ustav čak je upisana zabrana uvezivanja u bilo kakvu južnoslavensku zajednicu. Samouvjerenoj državi, državi koja je uvjeren u svoj izbor, koja vjeruje vlastitoj odluci o osamostaljenju, takve su ustavne štake nepotrebne. Zabrana bi mogla biti znak nesigurnosti.

Sudjelujući na komemoraciji, SDP-ov Peđa Grbin napravio je više nego se bilo tko od njegovih prethodnika, lidera ljevice, usudio. FOTO: SDP

Zrela bi nacija iz bivše države preuzela ono što je vrijedilo, odbacila ono što treba mijenjati. Službena Hrvatska nije iz Jugoslavije ništa htjela sačuvati, sve je generalno proglasila nepoželjnim i neupotrebljivim. Danski povjesničar Christian A. Nielsen, pisac intrigantnih knjiga o raspadu i ratovima na prostoru Jugoslavije, tvrdi da takva negacija svake jugo-ostavštine ima političku funkciju. Mnoge su države tijekom povijesti propale ili došle do svog kraja, pa je tako bilo i s Jugoslavijom, kaže, ali to ne znači da su cijelo vrijeme svog postojanja bile loše. Nielsen je uvjeren da je Jugoslavija definitivno zaključena prošlost i da

nikakve opasnosti od njene obnove nema. Raspoloženja koja politika običava proglašavati jugonostalgijom, po njemu su tek žal za nekadašnjom socijalnom sigurnošću ili izraz razočaranosti novonastalim stanjem stvari. „Moram reći da mi danas u Danskoj imamo neke stvari koje su u Jugoslaviji bile u 70-ima ili 80-ima, poput zdravstva, prava radnika, socijalne sigurnosti i slično. Zašto ste uništavali te stvari? Samo zato da dokažete da Jugoslavija nije valjala u svemu i bila je antihrvatska, antisrpska ili anti ne znam čija?!“ retorički pita Nielsen. Rat je bio strašan, zaključuje, jer je trebalo izbaciti Jugoslaviju iz svijesti ljudi i pojačati vlastiti nacionalizam ili etničku pripadnost kao sredstvo uspostavljanja i ojačavanja novog nejugoslavenskog ili antijugoslavenskog identiteta.

Generalno ocrnjivanje Jugoslavije ili njene antifašističke prošlosti neznanstveno je i nepošteno. Bivša država nije bila negacija svakog hrvatstva, kako to ljuti falsifikatori povijesnih činjenica znaju tumačiti, nego je bila jedna od etapa u višestoljetnom razvoju hrvatske države. Uskraćivanjem poklona mrtvim partizanima u Dolini heroja Hrvatska pokazuje prezir prema svojim ljudima i odriče se vlastite povijesti. Odriče se onog dijela svoje prošlosti koji joj je osigurao mjesto na pravoj strani svijeta.

1.11. OFENZIVA NACISTA, USTAŠA I ČETNIKA / Bitka na Sutjesci bila je prekretnica rata, pola poginulih bili su Dalmatinci, a još se prepričava čuvana anegdota s Titom

Na današnji dan završila je Peta ofanziva poznatija kao Bitka na Sutjesci

16.6.2022. Danas.hr

Na današnji dan 16. lipnja 1943. godine na prostoru jugoistočne Bosne i Hercegovine te Crne Gore završila je Bitka na Sutjesci. Njemačke snage skupa s Talijanima, ustašama i četnicima otpočele su vojnu operaciju "Schwarz" u historiografiji poznatu kao Peta ofanziva, a najpoznatiju po nazivu Bitka na Sutjesci. Ta je bitka trajala od 15. svibnja do 16. lipnja 1943. godine i njome su Sile osovine planirale zaposjesti jadransko zaleđe uoči iskrcavanja Saveznika u Sredozemlju, koje je uslijedilo početkom srpnja te godine.

Osim toga, Sile osovine htjele su zadati konačan udarac partizanskim jedinicama i učiniti ono što im nije pošlo za rukom u prethodnoj ofanzivi, operaciji "Weiss", poznatijoj kao Bici na Neretvi - uhvatiti vođu partizana **Josipa Broza Tita**.

U Bici na Sutjesci, na strani Sila Osovine pod njemačkim zapovjedništvom, sudjelovalo je 127.000 kopnenih vojnika s mnoštvom oklopnih vozila i više od 300 borbenih zrakoplova. S druge strane, bilo je 18 tisuća jugoslavenskih partizana od kojih su skoro polovica bili Hrvati, pa se Bitka na Sutjesci često naziva "hrvatskom bitkom".

Ofanziva je započela 15. svibnja napadom Nijemaca i njihovih saveznika na partizanske snage na području Durmitora, u vrletima Crne Gore. Čitava bitka odvijala se mjesec dana na krševitom terenu.

Čuvena epizoda s Titovim ranjavanjem

Najčuvenija epizoda ove bitke dogodila se 6. lipnja 1943. kada je ranjen Josip Broz Tito. Bomba koja je pala u njegovoj blizini ranila ga je u ruku. Priča koja je poslije rata prerasla u mit govorila je da je Tita od pogibije spasio njegov pas, njemački ovčar Tigar, koji je u presudnom trenutku skočio na njega i zaštitio ga svojim tijelom.

U bici je poginula gotovo trećina partizana - njih ukupno 6391, od kojih su više od tri tisuće bili Hrvati, isključivo Dalmatinci. Najveće gubitke pretrpjela je upravo Druga dalmatinska brigada s više od 800 poginulih.

Prekretnica rata na ovim prostorima

Bitka na Sutjesci smatrala se prekretnicom u Drugom svjetskom ratu na ovim prostorima, a vremenom je postala i dijelom popularne kulture. Godine 1973. redatelj **Stipe Delić** (inače, asistent **Veljka Bulajića** u čuvenom filmu "Bitka na Neretvi") snimio je ratni spektakl "Bitka na Sutjesci" u kojemu je Tita glumio **Richard Burton**. Snimljen u grandioznoj produkciji, bio je to film, uz "Bitku na Neretvi" najskuplji u povijesti jugoslavenske kinematografije.

Upravo zbog činjenice da su u toj bici najviše stradali Hrvati - partizani iz Dalmacije, početkom 2018. godine SDP-ov saborski zastupnik **Ranko Ostojić** predložio je da Hrvatski sabor preuzme pokroviteljstvo nad obilježavanjem 75. godišnjice Bitke na Sutjesci. No, Predsjedništvo Sabora odbilo je Ostojićev prijedlog uz obrazloženje da se bitka vodila na područjima drugih država, a ne Hrvatske.

Slovenski povjesničar **Viktor Kučan** u svojoj knjizi "Borci Sutjeske" objavio je podatke o nacionalnoj, ali i lokalnoj strukturi partizana u ovoj bici iz kojih se vidi da je među njima uvjerljivo najviše bilo Dalmatinaca, među kojima su najbrojniji bili Splitsani i Šibenčani. Većina ih nije krenula u rat s ideološkim pobudama, već iz revolta zbog Pavelićeve "prodaje" Dalmacije Italiji i terora koji su talijanski fašisti ondje provodili.

1.12. NEŠTO U SAMIM TEMELJIMA NIJE U REDU

Autor/ica tačno.net 22.6.2023.

U šumi Brezovica pored Siska obilježen je Dan antifašističke borbe, državni praznik u Republici Hrvatskoj. Uz izaslanike/ce predsjednika Republike, predsjednika Sabora i premijera, bio je prisutan i drugi predsjednik Republike Hrvatske, Stjepan Mesić. Prvi govornik bio je predsjednik Saveza antifašističkih boraca i antifašista Hrvatske, Franjo Habulin.

Njegov govor donosimo u cijelosti.

Evo nas potkraj mjeseca lipnja opet jednom ovdje. Da se sjetimo i da pokušamo spriječiti odlazak u zaborav datuma koji je iznimno važan u novijoj hrvatskoj povijesti. Ovdje smo da se sjetimo formiranja prvog partizanskog odreda u Hrvatskoj, preteče opće-narodnog ustanka što će buknuti mjesec dana kasnije.

Ovdje smo, dakle, da potvrdimo privrženost ne svakoga od nas, nego hrvatske države, vrijednostima antifašizma koje su – pozivanjem na Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, ZAVNOH – upisane i u Ustav Republike Hrvatske.

I dolazimo mi tako ovamo, iz godine u godinu.

I govorimo o tome što se ovdje dogodilo, u kojim uvjetima, zašto i s kakvim dugoročnim posljedicama.

Dotle, međutim, život u našoj domovini, oslonjenoj – ponavljam – i na vrijednosti antifašističke borbe – ide nekim drugim tokovima. I možda će netko reći kako nije pravi trenutak da se o tome govori. Ja, međutim, mislim da je i pravi i krajnji trenutak.

Jer, ako mi ovdje komemoriramo osnivanje prvog partizanskog odreda, a partizani su se, kao što znamo, borili ne samo protiv stranih okupatora, nego i protiv onih koji su im ovdje bili

spremni služiti, a u isto vrijeme u najužem središtu našega glavnoga grada pojavljuju se grafiti s ustaškim pozdravom, onda nešto nije u redu.

Onda nešto u samim temeljima nije u redu.

Onda se to može, pa i mora doživjeti kao izraz politikantskog licemjerja, kao plašt kojim se želi prikriti sve prisutnije i sve agresivnije ustašofilske tendencije. Ne mislim, naravno, samo na ono tako dobro poznato skandiranje na stadionima, mislim na zlosretnu kombinaciju pasivnosti službene politike s jedne strane i iznimno jake aktivnosti na polju obrazovanja, publicistike i medija s druge.

Mislim na to da nam se danas događaju stvari koje su u prvim godinama neovisne Hrvatske bile nezamislive, mada je nepobitna činjenica da je upravo tada počelo koketiranje s povijesnim revizionizmom. I to nije, kako nam vole posprdno docirati, neko razglabanje o ustašama i partizanima koje danas nikoga više ne zanima, niti bi trebalo zanimati.

To je otvaranje pitanja što smo do sada radili, zašto smo dopustili da stvari dođu do točke na kojoj su danas, i kamo sve to vodi? I, ponavljam, krajnje je vrijeme ne samo da se ta pitanja postave, nego i da se mirno, razložno, u demokratskoj i tolerantnoj atmosferi potraže odgovori na njih.

Nije dobro kada naši mediji, mislim sada na televizije, uz dane povezane s Narodno-oslobodilačkom borbom prikažu – ako prikažu – neki ratni film američke, ili engleske produkcije. Kao da onih kojih se danas ovdje prisjećamo uopće nije bilo. Kao da nije bilo požara ustanka koji je planuo iz iskre zapaljene ovdje. I kao da u tome ustanku nije oslobođena cijela Hrvatska; u ustanku u kojemu su u velikom broju sudjelovali upravo pripadnici hrvatskoga naroda, rame uz rame sa Srbima iz Hrvatske.

Kao da nisu samo i jedino zahvaljujući Narodno-oslobodilačkoj borbi, Komunističkoj partiji koja ju je povela i maršalu Josipu Brozu Titu koji ju je doveo do pobjedonosnog završetka, vraćeni Istra, veliki dio obale i najveći broj otoka, što je sve ta famozna ustaška, a navodno hrvatska vlast prepustila fašistima s onu stranu Jadrana.

Nije dobro kada ljudi koji dolaze na ovo obilježavanje nagađaju hoće li čuti makar samo jednu pjesmu s kojom su jurišali i ginuli herojski borci Narodno-oslobodilačke vojske.

Nije dobro kada pristajemo da se nametne rasprava o zločinima pobjednika, a bilo ih je, i to ne samo u Jugoslaviji, kako bi se utišala rasprava o besprimjernim zločinima okupatora i onih koji su im služili.

Nije dobro kada nema reakcije one države koja sama za sebe svojim ustavom poručuje da je zasnovana i na vrijednostima antifašizma, na orkestrirane napade na čovjeka bez kojega je antifašistički otpor na cijelom području nekadašnje Jugoslavije naprosto nezamisliv.

Nije dobro kada se pod izlikom slobode mišljenja i iznošenja vlastitih stavova tolerira najgrublje falsificiranje dokazanih i činjenicama potkrijepljenih povijesnih istina. Ta se takozvana sloboda mišljenja i iznošenja stavova prakticira posve jednostrano. Ako 'istražujete' ustaše, a riječ 'istražujete' stavljam pod navodnike, onda je to dobrodošlo, naravno pod uvjetom da se ocjene do kojih ćete doći bitno razlikuju od onih iz vremena Jugoslavije.

Ako istražujete Narodno-oslobodilački pokret, vaše će istraživanje dobiti zeleno svjetlo samo ako taj pokret u najmanju ruku prikazete kao nešto sumnjivo. Preferira se, međutim, jasna osuda, dakle partizani su bili zločinci, Tito je jedan od deset mega-ubojica dvadesetoga stoljeća; i da dalje ne nabrajam.

Dugo i predugo to slušamo.

Dugo i predugo zadovoljavamo se samo s ponekom osudom takve prakse.

Dugo i predugo pravimo se kao da je sve u redu, jer – eto – ipak se mi svake godine sastajemo u Brezovici i ipak se usuđujemo reći kako je tu formiran prvi partizanski odred u Hrvatskoj.

Krajnje je vrijeme, sada to po treći puta kažem, da se odupremo povijesnom revizionizmu koji je prodro u sve sfere života.

Krajnje je vrijeme da zatražimo od Države da konkretnim potezima dokaže da zaista jest ono za što sama u svojem Ustavu tvrdi da jest; na primjer zakonskom zabranom i sankcioniranjem isticanja nacističkih, fašističkih i ustaških, naravno i četničkih, simbola i oblježja.

Prigodne i prigodničarske riječi nisu dovoljne. Tražimo i očekujemo djela. To smo dužni onima kojih se danas ovdje sjećamo i svim onima tisućama i tisućama boraca za slobodu što su kročili putem kojim su oni krenuli.

Neka je vječna slava i hvala borcima iz Brezovice i svim borcima Narodno-oslobodilačkog rata!

Neka živi Republika Hrvatska, slobodna zemlja slobodnih i ravnopravnih građana!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

2. KRATKE NATUKNICE O ANTIFAŠIZMU

Antifašizam II sv. rata-WWII, treba shvatiti kao pokret protiv fašizma i nacizma. To je bio pokret, tada utemeljen na najvišim demokratskim načelima i negaciji ideoloških postavki nacizma i fašizma. Antifašizam je u temeljima nove hrvatske države.

To je zapisano u hrvatskom Ustavu u čijim su izvorišnim osnovama nabrojane povijesne činjenice na kojima počiva pravo hrvatskog naroda na punu državnu suverenost. Jedna od njih je, u uspostavi temelja državne suverenosti u razdoblju Drugog svjetskog rata, izražena nasuprot proglašenju NDH 1941., u odlukama ZAVNOH-a 1943., a potom i u Ustavu Narodne Republike Hrvatske 1947....1974. godine.

A što je to Antifašizam danas, pa to je svakako želja: za još većom demokracijom, još višom zaštitom ljudskih prava i sveopćim prosperitetom svih građana R. Hrvatske. Zato su oni koji ne mogu promijeniti povijest, mislili da mogu promijeniti našu današnju stvarnost, pa su zbog toga nastojali i nastoje i dalje promijeniti naše današnje dosegnute demokratske vrijednosti, izvikanjima i skandiranjima "Za dom spremni" ili "Ubi, ubi srbina".

Zato i ovo postizborno vrijeme postaje izvorom vjerodostojnosti oko provođenja stavova i karaktera postojanja stranaka i njihovih ciljeva. Nažalost neke ne zanima vođenje zemlje, mjesta, Grada, Općine, Županije, već dobivanje od napaćene zemlje Hrvatske još jednom plijena za sebe i svoje poslušnika. Neki ne shvaćaju i da je Domovinski rat gotov i da su pred nama novi izazovi, izazovi 21 stoljeća, zelene energije, samoodrživosti lokalnih sredina, podizanje standarda svojih građana, **pa bacaju floskule o izvornom Tuđmanu.**

Postavlja se pitanje kojem i kakvom. Nažalost imaju jedan veliki problem, jer **dr. Franjo Tuđman** nikad nije pozivao na obračun s komunizmom ili udaljavanje od antifašizma nego je, dapače, Tita nazivao jednim od većih državnika u Europi, a hrvatski antifašizam i Federalnu državu Hrvatsku unutar Jugoslavije temeljem naše buduće samostalnosti, konačno izvojevane s Domovinskim ratom. Iako dr. sc. F. T. Maršala J.B.T. proziva za komunističke zločine i Bleiburg, kaže da je on⁶ iskreno htio ravnopravnost hrvatskog naroda u okvirima Jugoslavije, a da su Ustavi od 1945. do 1974. postali pravni temelj hrvatske samostalnosti.

⁶ **SEDAM** najvažnijih stvari koje je Tuđman rekao o Titu, pokazuje koliko je današnja ultranacionalistička retorika daleko od hrvatskog mainstrea. Dr. Franjo Tuđman politički je najodgovorniji za današnji Ustav Republike Hrvatske, u kojem se naša zemlja definira kao država koja je nastala na temeljima antifašizma i ZAVNOH-a, prvo vrhovno hrvatsko partizansko političko tijelo tijekom II sv. rata.

1. 'Bio je jedan od najvećih državnika Europe' "Tito je, bez dvojbe, bio jedan od najvećih državnika Europe nakon Drugog svjetskog rata. Komunist, marksist, ali je bio veoma pragmatičan političar."

2. 'Želio je ravnopravnost hrvatskog naroda u Jugoslaviji' "Želio je ostvariti ravnopravnost hrvatskog naroda u okviru Jugoslavije. A želio je isto tako da ta njegova socijalistička Jugoslavija bude ravnopravna u odnosu na Sovjetski Savez."

3. 'Antifašizmom nas je doveo na stranu pobjedničkih sila i dao pravne osnove za nastanak samostalne Hrvatske' "On je antifašističkim pokretom doveo hrvatski narod na stranu pobjedničkih, demokratskih sila antifašističke koalicije, a to je omogućilo stvaranje Federalne države Hrvatske i po ustavu, prvom iz 1945. pa do 1974., omogućio da imamo pravne osnove za samoodređenje i nastanak samostalne hrvatske države."

4. 'Pružio je otpor Staljinu kad je Zapad bio bespomoćan' "Pružio je otpor Staljinu kad su zapadne sile bile gotovo bespomoćne u odnosu na jak komunistički blok, Sovjetski blok, a i u odnosu na širenje komunizma u čitavome svijetu."

5. 'Snosi odgovornost za Bleiburg i druge progone' "Negativno je što je bio komunist i snosi odgovornost za uvođenje komunizma i za sve zločine, ne samo u ratu nego i nakon rata. Bez obzira je li naredba došla od njega, snosi odgovornost za Bleiburg, za progone Hrvata i nacionalno-demokratskih hrvatskih elemenata u Hrvatskoj i drugim zemljama."

Govoreći o drugom svjetskom ratu ex. Predsjednica **KGK** govorila je kada joj je trebalo i ovo : "Bio je to početak borbe za oslobođenje Hrvatske od okupacije kojoj je ustaški režim pružao podršku u ime ostvarenja hrvatske države, kompromitirajući je, predajom dijela povijesnih hrvatskih krajeva okupacijskim silama te zločinima i progona na rasnoj i političkoj osnovi. Rat je vođen idealima slobode i socijalne pravde, a antifašistički pokret u Hrvatskoj razvio se kao nigdje u Europi, jer u odnosu na broj stanovnika s oko 200.000 boraca potkraj rata Hrvatska je imala najmasovniji Antifašistički pokret otpora.

I ona uz Ustave od 45. do 74. kao i dr. F. T. napominje kako su usporedo s oružanom borbom, na zasjedanjima ZAVNOH⁷-a. hrvatski Antifašisti utrlji put državnosti Hrvatske kao federalne jedinice u sklopu bivše Jugoslavije. KGK ide u toj ocijeni i dalje : "S državno-pravnom podlogom tada stečenom, hrvatski je narod pola stoljeća poslije proglasio državnu neovisnost i obranio Hrvatsku u Domovinskom ratu. Bio je to završetak naše povijesne borbe za slobodu i neovisnost", potvrđujući ovim riječima tko stoji i tko je temelj današnje Hrvatske počeo prvi kopati i u kakvim uvjetima u s kojim žrtvama.

Nažalost **KGK** je znala i sasvim suprotno iznijeti stanje, ovisno o publici ispred nje. **Zoran Milanović**, tada još samo predsjednički kandidat u jednom intervjuu napominje: Antifašistički je pokret, pokret dobra, jer dobro je moralo pobijediti zlo.

Hrvati su uvijek bili na pravoj Antifašističkoj strani u svoja dva zadnja rata. Bili su dakle na strani dobra, što naravno ne znači da su rođeni bolji, da su rođeni superiorniji od drugih naroda, jer naprosto to nisu. Ali, da su birali pravi put, da su birali teži put i 1941. i 1991. to je činjenica. Hrvatski put je bio teži put zadnjih stotinu godina i sve što smo dobili i zaradili, zaradili smo sami bez kredita, bez popusta, i na to imamo pravo. To je naša pravda i naša pravica i partizanski pokret je u tome igrao povijesno neprocjenjivu ulogu.

Zato danas svi ponosno možemo reći "Da je ovo naša država, a ne ona država tzv. NDH iz 1941. godine. To nije naša država i nikada nije bila".

A današnja pojava kukastih križeva i ustaških pozdrava na stadionima nisu tek izraz huliganskog nestašluka, nego posljedica činjenice da se o antifašizmu u školama malo uči, da su knjižnice ispražnjene te da je porušeno 3000 spomenika borcima i žrtvama NOB-a. Nažalost na takve pojave nije bilo dovoljno reakcije šire društvene zajednice, te je danas krajnje vrijeme da se time kao društvo od Akademije nauka do osnovne škole svi pozabavimo. Stoga poručujemo i ovaj put, ma prizivali s ne znam kojih Oltara i Akademija, i kleli se u ne znam koje Biblije, Kurane i ine Knjige, moramo im poručiti kako je **crvena zvijezda petokraka** bila jedini ispravan put te 1941. godine.

I kao što je hrvatski narod i 1991. godine znao prepoznati što je moralno ispravno, tako je i te sada daleke 1941. Hrvatski narod CRNOKOŠULJAŠIMA svih svojima fela, boja i nacija

6. 'Uvijek je ostao Hrvat i družio se s Krležom' "Kao čovjek, iako komunist, uvijek je ostao Hrvat. Tome u prilog ide i to što se uvijek družio s Krležom, kao što sam se i ja družio s njim."

7. 'Na nagovor Krleže spasio me od 15-20 godina zatvora' "U vrijeme slamanja Hrvatskog proljeća htjeli su me osuditi zbog tobožnje špijunaže. No Krleža je rekao Titu da nema osnove za to. Tito ga je poslušao i poručio komunističkom vodstvu da, kako je rekao, ne pakuju Tuđmanu. Umjesto 15 do 20 godina zatvora koliko mi je prijetilo, dobio sam samo dvije."

⁷ZAVNOH -Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske - vrhovno hrvatsko partizansko političko tijelo.

znao reći ne, ma NEĆETE PROĆI, tako im i mi **HRVATSKI VODIČKI ANTIFAŠISTI** poručujemo bez dvojbe i promišljanja **CRNA GOSPODO** s mali "g" da "**NON PASARAN**".

Crnokošuljaši nisu nikad nigdje do vijeka pjevali svoje pjesme pa neće ni kod nas. Stoga moramo reći i ovo da je pred povjesničarima još uvijek težak i odgovoran zadatak da u društvu, ideologijama ostrašćenog jednog njegovog dijela, činjenicama i objektivnim vrednovanjem događaja iz Drugog svjetskog rata i njegovom poraću unesu glas razuma i svijest **da je antifašizam jedna od najvećih vrednota hrvatske povijesti.**

Umjesto govora mržnje i neofašističkih ispada koji postoje u javnom prostoru, potreban je danas više nego li ikada govor razuma. I u Hrvatskoj veličanje ustaštva i NDH, makar i u sporadičnim primjerima, mora naići na osudu politike, medija, civilnih udruga i građana, ali mora se čuti i glas prosvjetara opet sve do Sveučilišta i Akademije.

Na kraju zaključujemo ono što i nije moguće zanijekati, Antifašistički pokret iako vođen od komunista nije bio samo komunistički, on je bio svenarodni, jer je samo takav i mogao mobilizirati ljude da se odupru moćnijoj, organiziranijoj i opremljenijoj vojnoj sili. Uz čestitku za ovogodišnji 22. 06. 2021. godine građane podsjećam da su Vodice u WW II oslobođene 1. 11. 1944. godine prodorom partizanskih jedinica u ranim jutarnjim satima (*Vodice su te 1944. oslobođene nakon tri godine i tri dana od prvog strijeljanja 29. 10. 1941. godine*), ostali Zapadni dio ŠKŽ oslobođen je do 3. 11. 1944. godine. Grad Šibenik oslobođen je 3.11. 2014. godine. Drniša je oslobođen 4. 11. 1944. godine, a Knin nakon jednomjesečne bitke 4. 12. 1944. godine.

Zato moramo podsjetiti, da je R. Hrvatska danas u granicama dobivenim odlukama ZAVNOH-a još iz ratne 1943. godine, i da ju je višestranački Sabor kao takvu dobio u miru, svojim inauguriranjem 30. 05. 1990. godine, danas Dan državnosti⁸. **Istu smo svi mi građani Hrvatske, na čelu sa borcima Domovinskog rata ni milimetar veću ni milimetar manju obranili 1991. / 1995. godine.**

Predsjednik UABA grada Vodica
dr. sc. Josip Zanze dipl. oec.

⁸**Dan državnosti** u RH je blagdan koji se obilježava 30.05. , u spomen na konstituiranje prvoga demokratski izabranog višestranačkog Sabora 30. svibnja 1990. i na povijesnu ulogu Sabora republike Hrvatske u očuvanju naše hrvatske državnosti tijekom mnogih stoljeća. Izmjenama iz 2001. godine blagdan Dan hrvatske državnosti 30. svibnja, koji se obilježavao od 1990., zamijenjen je datumom 25. lipnja, dok je 30. svibnja je postao spomendanom – Dan Hrvatskog sabora. Istim izmjenama spomendan Dan Hrvatskog sabora 8. listopada proglašen je blagdanom Dana neovisnosti. Postojanje spomendana Dana Sabora 30. svibnja, blagdana Dana državnosti 25. lipnja i blagdana Dana neovisnosti 8. listopada djelovalo je zbunjujuće na mnoge hrvatske građane. To je riješeno u listopadu 2019., kada je Dan državnosti vraćen na 30. svibnja (blagdan), 25. lipnja je postao DAN NEOVISNOSTI (spomendan), a 8. listopada DAN HRVATSKOG SABORA (spomendan).

3. KRATKE NATUKNICE VODIČKIH POVIJESNIH CRTICA DRUGOG SVJETSKOG RATA - WWII

U najvećoj klaonici u povijesti svijeta, u svjetskoj kataklizmi 1941.-1945. godine Vodičani su listom izabrali ANTIFAŠISTIČKU odrednicu životnih stremljenja.

Treba znati, a to je i vidljivo u svim dokumentima tijekom cijelog perioda rata, kako na njima ne stoji samo KP već KPH. Dakle, u partijskim dokumentima, KPH nije prešućivani naziv već stvarno rabljeni naziv, korišten stalno još od 1937. g. :

U proglasu CK KPH od 13. srpnja 1941. proglašavaju se ciljevi NOB-a : „... oslobođenje zemlje od tuđinske vlasti i dominacije, uspostava nove, demokratske Jugoslavije slobodnih i ravnopravnih naroda, u kojoj će na bazi samoopredjeljenja biti izgrađena i slobodna Hrvatska..... U Vodicama je odlukom Okružnoga komiteta KPH, zbog toga što su Vodičani činili dvije trećine komunista šibenskoga kotara, sredinom 1941. organizirana političko-teritorijalna jedinica, Sektor Vodice..... Vodice postaju jedno od glavnih uporišta komunističke propagande i agitacije u Dalmaciji..... Tijekom 1942. „vodička trupna“ postaje najveća partizanska baza i sjecište glavnih partizanskih veza i komunikacija te sjedište sektorskog, općinskog i mjesnog komiteta Komunističke partije i ostalih ustaničkih tijela i pozadinskih službi.Najveći broj Vodičana djelovao je u sastavu 1., 2., 9., 19. i 26. divizije Narodnooslobodilačke vojske te u brojnim drugim partizanskim postrojbama širom Jugoslavije..... Sudjelovali su i u najvećim bitkama narodnooslobodilačkog rata, među kojima i u onima na Neretvi i Sutjesci.

Stoga nas žalosti što ovdje ispisujemo riječi fra D. Bojić koji navodi : "**Generacija koja je u vrijeme Drugog svjetskog rata bila na strani fašizma i nacizma, uglavnom je pomrla, ali je svojim potomcima namrla fašizam kao kućnu, obiteljsku, nacionalnu i vjerničku baštinu i obavezu. Pomrla je i generacija antifašista, ali njihovo naslijeđe nove generacije nisu ni izbliza usvojile kao svoje vlastito i antifašizam se sve više društveno-politički zabacuje i odbacuje, između ostalog i zbog balasta komunističkih režima koji ga prati u svim postkomunističkim društvima**".

Zbog tih riječi moramo generacijama koje dolaze ponavljati našu vodičku istinu kao papagaji, pa to i ovoga puta, povodom ove još jedne svijetle obljetnice našega Grada činimo.

Idemo redom Vodice 1941.-1944. u brojkama

- Godine 1941. Vodice su selo sa oko **3.300** stanovnika. Kroz antifašistička dešavanja prošlo je imenom i prezimenom **1.428** vodičana, a kroz aktivna nepartizanska-kolaboracionistička djelovanja prošlo je oko **69** vodičana, što čini omjer **1 : 21** u korist antifašista Vodica.
- U ratu je 1941.-1945. godine na **nepartizanskoj** strani u Vodicama unutar žicom ograđenog sela, stradalo po sadašnjim saznanjima **29** naših sugrađana(*presudama ratnog partizanskog suda, osuđeno je tijekom rata na smrt*).
- U isto vrijeme u Vodicama je stradalo **37** vodičana-partizana, pristiglih u rodno im selo kao ranjenici iz svojih oslobodilačkih jedinica. Oni su izdani, po nama najvjerojatnije od svojih sumještana, pa zarobljeni, mučeno do smrti, pa strijeljani.
- Uz njih je u Vodicama tada stradalo još **69** naših sumještana, koji nisu nosili pušku, i nisu bili u partizanima. Njih je netko prokazao: ili kao partizanske simpatizere, ili kao ljevičare, kao Komuniste, ili naprosto samo kao antifašiste. I oni su isto ubijeni.

- Dakle ukupno je u Vodicama u okupatorskoj žici, stradalo je **106** naših sugrađana s Partizanske strane i **29** s nepartizanske strane ili omjer je **1 :3,66** opet u korist mrtvih **PARTIZANA** Vodica.
- Oni su i razlogom što se prvi puta izgovaraju rečenice, a „Tko je za njih kriv“ i „Tko je njih izdao i prokazao: kad ih talijanski i njemački fašisti nikada nisu poznavali, i u svom ih životu do dolaska u Vodice nikada nisu ni vidjeli nisu, kad oni s fašistima do 1941. godine nisu išli, ni u istu školu, ni u istu crkvu, ni na iste žurnate“.
- Do sada smo u Vodicama bili bez ovih odgovora, a sada pitamo, možda ih netko u Vodicama zna. Mi kao Udruga odgovore bi voljeli čuti, ne umanjujući ikom dugom da i on postavlja pitanja i traži na njih, za sebe odgovore, iako se u gornjim brojkama nalaze brojni odgovori, koje treba znati čitati i naći.
- Kao Udruga otvoreni smo za dijalog, i voljni smo glede istine dati sve svoje podatke, da stavimo jednom točku, da krenemo iz 21. ka 22 stoljeću.
- U Partizanskim jedinicama bilo je **642** vodičana, u nepartizanskim otprilike **40** naši vodičana, ovdje je omjer **1 : 16** opet u korist partizana i antifašista.
- U Partizanskim jedinicama poginulo još **196** naših sumješтана, a u nepartizanskim poginulo je **12** naših vodičana, pa je omjer poginulih opet u korist partizana s omjerom **nažalost čak 1 : 16.33.**
- U logore je iz Vodica odvedeno **898** naših stanovnika, neki i višekratno.
- Iz Vodica je u Zbjegove protjerano **320** naših sugrađana.

I što još treba reći na ovo onima koji danas pokušavaju zatomiti ovu istinu.

Idemo dalje redom s NEPARTIZANSKOM STRANOM u Vodicama! Nastavljamo s prikazom **40** naših vodičana na nepartizanskoj strani(*ispravite-dopunite ju, tko zna*) od čega je :

- **osam** vodičana nakon 1945. godine otišlo u Argentinu i drugdje,
- **sedam je vodičana** osuđeno zatvorom kao pripadnici postrojbi tzv. NDH,
- **deset** je vodičana pripadnika postrojbi tzv. NDH procesuirano bez osude,
- **jedan** je vodičanin dobrovoljno prešao u partizane, nažalost i poginuo,
- **dvanaest** vodičana stradalo 1941. - 45.u postrojbama tzv. NDH,
- **dva** vodičana likvidirana su po sudskim presudama, nakon oslobođenja 1945.g.
- Eto, to je ta naša, nepartizanska strana. Uz njih je s njima tada bilo zasigurno još **5** puta toliko članova obitelji, rođaka, pa dolazimo do broja **330**, što je moguće broj naših Vodičana aktivno vezanih uz gubitničke vojske 1941.- 45. godine, jer, ostali su bili na partizanskoj antifašističkoj strani. Omjer je **1:10** u korist Partizana-Antifašista. **Eto to su Vodice 1941. - 1944. godine.**
- Napomena, sa Blajburga iz Vodica koji su porodično, čak i malodobni pozvani na taj put, svi su se redom koliko nam je poznato, vratili doma u svoje Vodice (*naravno izmučeni, napaćeni, izmrcvareni, ali živi*).

Na kraju, treba ovdje napomenuti, da u Vodicama nikad nije niti stolovala vlast tzv. NDH, jer smo od tzv. NDH, predani talijanskoj fašističkoj vlasti koju su nakon pada Italije kratkotrajno zamijenili Partizani, a potom opet do kraja rata preuzeli njemački fašistički okupator, a unutar sela vladao s našim sugrađanima kolaboracionistima.

Ovime se rješava izdaja koja je provedena u Vodicama. Oni, naši vodičani, koji su kolaborirali s Okupatorima i bili kod njih na mjesečnom im platnom spisku, po nama izravno su tada bili na strani zla i tame, a kontra svoje braće i svoga naroda, svojih Vodica.

To je jedina istina i jedina slika stanja u Vodica 1941 - 44.godine. Zato, ako danas itko misli da se odlukama, ove ili one demokratski izabrane vlasti bilo Republičke, ili Gradske ili Općinske, može pokušati mijenjati povijest, graditi i nove spomenike, odgovaramo "**DA PA MOŽE**" uostalom svjedoci smo i tih i takvih dešavanja. Zato i govorimo. Može, znajte ali samo na kratko, naravno samo papirnato, jer papir nažalost sve trpi. Zato dodajući, kako se pamćenje i povijesna istina ne može mijenjati današnjim odlukama, parafraziramo staru poslovicu u novu istinu: „**Tko se toga laća, laća se maća, a to nije i ne može biti dobro**“.

Europa u tome luta u svojem parlamentu pa imamo:

1. Rezoluciju Europskog parlamenta od 25. listopada 2018. o porastu neofašističkog nasilja u Europi gdje između ostalog, “poziva države članice na to da osude i suzbiju sve oblike poricanja holokausta, uključujući trivijalizaciju i minimalizaciju zločina nacista i njihovih suradnika; ističe da se u političkom i medijskom diskursu ne smije trivijalizirati istina o holokaustu”.

2. Rezoluciju od 19. rujna 2019., kada je Europski parlament usvojio rezoluciju o ”važnosti europske memorije za budućnost Europe”. O važnosti sjećanja – memorije vode se brojne rasprave u okviru Vijeća Europe, a sada je ta rasprava ovom rezolucijom poprimila i oficijelne konotacije. Rezolucija 2019/2819, za koju su glasali i hrvatski eurozastupnici, nije međutim na tragu onih rasprava koje su vođene i u okviru Vijeća Europe i na razini bilateralnih komisija povjesničara pa će se oko nje tek voditi rasprave u EU parlamentu.

Poštujući svačiju bol za gubitkom svog najmilijega, poručujemo svima, da se moraju poštovati pozitivni zakonski propisi i demokratska procedura, jer su to temelj demokraciji u svakom trenutku njene provedbe. Za mrtve u WWII pravorijek i spomenička obilježja daje Sabor. Ruka pomirenja ne daju se ideologijama i ideolozima, a naši sugrađani su si sami međusobno dali ruke pomirenja nakon Drugog svjetskog rata, tamo gdje se to moglo, svojim udajama, ženidbama i prijateljstvima.

Zaključujemo, nitko nema pravo provoditi gubitničke vojske iz Drugog svjetskog rata (*World War II - WWII*), danas u pobjedničku vojsku tog istog **WWII** rata. Ako to čine, njihovi sinovi i kćeri, dovodeći tako našoj mladosti ideologije zla i tame, ideologije nacifašizma, za koje smo smatrali da su iza nas, u njima kao prihvatljiv današnji životni stav, poručujemo, to je neprihvatljivo jer pozitivan povijesni sud 75 godina poslije tih zbivanja, za njih nije moguć.

Crvena zvijezda petokraka bila jedini ispravan put te 1941. godine. I kao što je hrvatski narod i 1991. godine znao prepoznati što je moralno ispravno, tako je i te sada daleke 1941. Hrvatski narod crnokošuljašima znao reći nećete proći, odnosno 'NO PASARAN' . Umjesto govora mržnje i neofašističkih ispada koji postoje u javnom prostoru, potreban je danas više nego li ikada govor razuma. I u Hrvatskoj veličanje ustaštva i NDH, makar i u sporadičnim primjerima, mora naići na osudu politike, medija, civilnih udruga i građana.

Stoga ponavljamo za kraj: **antifašistički pokret iako vođen od komunista nije bio samo komunistički, on je bio svenarodni, jer je samo takav i mogao mobilizirati ljude da se odupru moćnijoj, organiziranijoj i opremljenijoj vojnoj sili, jer je samo takav mogao pobijediti .**

STATISTIKA NOB-e ZA NASELJE VODICE

RB	Dešavanja 1941-45. g.	Broj	RB	Ostalo 1941-45 g.	Broj
1	Frontu i pozadina	1.422		IT. zatvorenici u	
2	Učesnici u NOB-i	642	38	Šibeniku	53
3	Poginuli partizani:		39	Splitu	2
4	Streljani u Vodicama od Talijana	17	40	Vodicama	24
5	Streljani u Srimi od Talijana	6	41	Zadru	4
6	Streljani u ZD,ŠI, od Talijana	3	42	Zlarinu	2
7	Streljani od Nijemaca u Vodicama.	3	43	Drnišu	13
8	Streljani u Jasenovcu	5	44	Slavonski Brodu	1
9	Streljani u Zablaću i Kninu	2	45	Logor Gradiška	3
10	Poginuli na Sutjesci	36	46	Logor Molat	294
11	Ostali poginuli	160	47	Talijanski logori	168
12	UKUP. POGINULIH	233	48	Tisno	5
			49	Zatvori Italija	24
14	Žrtve fašističkog terora - ŽFT		50	Rijeka	24
15	ŽFT od IT.	30	51	Talijanski zatvorenici	617
16	ŽFT od Nijemaca	39			
17	Umrli na Molatu	4		Njem. zatvorenici u	
18	Umrli u Italiji	5	54	Celju	1
19	Umrli u Njemačkoj	1	55	Zagrebu	5
20	Umrli u log. u Bgd.	2	56	Šibeniku	20
21	Poginuli od mina za IT	1	57	Kninu	1
22	Poginuli od mina za Nj	12	58	Mađarska	1
23	Umrli u EL SCHAT-u	13	59	Zlarin	1
24	Ubijen u Zagrebu	1	60	Zablaće	3
25	Ostali	30	61	Logor „Pipe Šare“Šibenik	68
26	UKUPNO - ŽFT	69	62	Logor Bihač	13
			63	Logor Jasenovac	11
28	OSTALO 1941 – 45 god.		64	Njemački logori	69
			65	Logor Banjica Beograd	4
30	ZBJEGOVI		66	Logor Beograd	62
			67	Logor Zvezdara Beograd	5
31	Italija	9	68	Logor Ciglana Beograd	17
33	Vis	4	69	Ukupno logori Beograd	88
34	Afrika-EL SCHAT	307			
			71	Njemački zatvorenici	281
36	Ukupno zbjegovi	320	72	UK. ZATVARANI	898

Izvor: Knjiga Nevina Šprljana "Moj povratak iz Vodica u Vodice" ipo dokumentima i njega i dokumenata UABA-GV, a sam ovaj popis sastavljali dr.sc. Josip Zanze i Ive Čičin Šain iz istih.

3.1. PRVIĆ-PARTIZANI

Snježana Pavić

Ne znam ima li na Prviću koja udruga branitelja. Nemam pojma koliko ljudi ovdje uopće živi, i oni koji izgledaju ko domaći stigli su iz Šibenika da za produženi vikend srede apartman u didovoj kući. Resort, destinacija. Stari partizani su partili, na groblju su svi koji bi se mogli siliti lica nekog od ovih više od stotinu ljudi čija su imena zapisana na dvi strane spomenika: partizani i partizanke, pa civilne žrtve. Ne znam ima li koja udruga branitelja na Prviću, danas niko nije donija niti cvit. Piše: 2. kolovoza 1941. njih 65 je otišlo među ustanike. 65 mladih Prvićana, to je valjda ko 50.000 za Zagreb.

Kolika mladost, koja tuga.

Žao mi je što nikad nisam bila pitala babu Maru i Štefu, dida Ivu i Nikolu, kako je to bilo nastaviti živiti kad ti je toliko drugova iz razreda poginulo, prijatelja, rođaka, komšija. A šta bi mi uopće rekli.

Pomiješanih osjećaja **čestitam** Dan antifašističke borbe.

Kad vam dicu budu dizali u rat, sitite se ovih.

Podignuto osamdeset i neke, piše: zauvijek ćemo vas se sjećati

4. OSLOBOĐENJE DALMACIJE BITKOM ZA KNIN

4.1. Presudna bitka za Knin

Posljednja borba na tlu Dalmacije u Drugome svjetskom ratu bila je velika kninska bitka čije je finale potpuno oslobođenje Dalmacije i južne Like. Počela je sredinom studenoga, a završila 9. prosinca 1944, trajala je dosta dugo i bila izrazito krvava s obostranim velikim gubicima. Dan oslobođenja Knina 4. prosinca, smatra se završetkom rata u Dalmaciji. Kninsku bitku vode sve dalmatinske brigade i u njoj je potpuno uništena njemačka 264. pješačka divizija

piše dr. sc. NIKOLA ANIĆ

Nakon oslobađanja Šibenika ono što je ostalo od Nijemaca, ustaša i četnika probilo se preko Konjevrata za Drniš. Od 1700 njemačkih vojnika u Drniš je stiglo samo 300. Ostalo je stradalo putem. Poraz totalan, tehnika izgubljena. Nijemci ne brane Drniš, dezorganizirani i demoralizirani bježe prema Kninu. Drniš je oslobođen 4. studenog 1944., odmah tu stiže štab 26. divizije, a poslije i štab 8. dalmatinskog korpusa. Napad prema Promini, Oklaju i Kosovu polju nastavlja brigade 26. divizije, ali su privremeno stale i počele pripreme za novu, veliku i posljednju bitku sa protivničkim snagama u Dalmaciji.

Posljednja bitka

Posljednja bitka na tlu Dalmacije u Drugom svjetskom ratu bila je velika kninska bitka čije je finale potpuno oslobođenje Dalmacije i južne Like. Počela je sredinom studenog, a završila 9. prosinca 1944. Dosta je dugo trajala i bila izrazito krvava s obostranim velikim gubicima. No, dan oslobođenja Knina, 4. prosinca, smatra se da je rat u Dalmaciji završen. U kninskoj je bici potpuno uništena njemačka 264. pješačka divizija koja je došla iz Francuske u Dalmaciju tijekom kapitulacije Italije, čiji je sastav počinio goleme zločine narodu Dalmacije, naročito u srednjoj i sjevernoj Dalmaciji, na obali i po otocima. Teške gubitke je pretrpjela i 373. legionarska, kao i 392. legionarska njemačka divizija.

Kninsku bitku vodile su sve dalmatinske brigade. Ukupno je napadalo oko 34.000 dalmatinskih boraca ili oko 81 posto Hrvata te Srbi i drugi. Bitkom je upravljao Stožer 8. dalmatinskog korpusa koji se iz Kaštela prebacio u Drniš. Vodi ga, došavši iz Glavnog štaba Hrvatske, general Petar Drapšin, komesar je pukovnik Boško Šiljegović, a načelnik štaba potpukovnik Ante Toni Biočić. U Drnišu se nalazi i štab 26. dalmatinske divizije koja je imala napadati prema Kninu od južne strane preko Kosova polja i Oklaja, na pravcu koji Nijemci najbolje utvrđuju.

S istoka, od Vrlike, kreće u napad prema Kninu 20. dalmatinska divizija, dok od zapada ide 19. dalmatinska divizija. U borbu je ubačena i 9. dalmatinska divizija radi obuhvata Knina od sjeverne strane. Za podršku napada angažirana je 1. tenkovska brigada i topništvo Artiljerijske grupe. Zračnu pomoć pruža 1. i 2. eskadrila sa Visa i iz južne Italije. Partizanska mornarica brani dalmatinsku obalu i otoke i obavlja logističku ulogu.

Neslaganje u Oklaju

U dalmatinskom jadranskom akvatoriju nalazilo se nekoliko britanskih ratnih brodova i postojala je još bojazan da se iz Italije mogu u Dalmaciju prebaciti angloameričke postrojbe i povezati sa kninskim četnicima koji su tada otvoreno govorili da će iz Londona doći kralj Petar II. Karađorđević sa britanskom vojskom. Vrhovni zapovjednik maršal Josip Broz Tito ima sve ovo u vidu, pa 31. listopada 1944. zapovijeda 8. korpusu da se ne smije daleko odvojiti od dalmatinske obale i da nakon oslobođenja Knina divizije topove i tenkove približi obali. Ovo je Titovo stajalište bilo u suprotnosti sa stavom Glavnog štaba Hrvatske (zapovjednik general Ivan Gošnjak, komesar Rade Žigić). Oni su smatrali i sugerirali da se 8. korpus nakon oslobođenja Splita, Zadra i Šibenika uputi u Liku i zajedno sa 4. i 11. hrvatskim korpusom oslobode Bihać, Karlovac i približi Zagrebu. O tom neslaganju u Oklaju podno Promine održan je sastanak komesara Glavnog štaba Hrvatske Rade Žigića i štaba 8. korpusa - generala Drapšina, komesara Šiljegovića i načelnika Biočića.

Nijemci se utvrđuju

Oni su se uporno zalagali da je nužno prvo osloboditi Knin, razbiti i uništiti tamošnju njemačku grupaciju i posebno četničko gnijezdo u Kninskoj krajini, a onda djelovati kako je maršal Tito zapovjedio. Prevagnulo je stajalište štaba 8. korpusa i Titova zapovijed, pa se sve koncentriralo za bitku kod Knina i njegovo oslobođenje, kao i oslobođenje cijele Kninske krajine.

S njemačke strane oko budućnosti Knina nije bilo nesuglasja. Svi su bili jedinstveni da Knin treba dobro utvrditi, posjesti jakim postrojbama i do posljednjeg vojnika braniti. Tako je glasila zapovijed iz Berlina. Cjelokupno zapovjedništvo povjereno je u Kninu komandantu 264. pješačke divizije generalu Windichu, starom austrijskom časniku koji se tukao na zapadnom i drugim frontovima po Europi i imao veliko borbeno iskustvo te bio cijenjen u nomenklaturi njemačkog generaliteta. Windich diviziju postavlja na visovima oko Knina, a osobito s južne strane. Kao pomoć na raspolaganju ima 373. legionarsku i dijelove 392. legionarske divizije, ukupno 14.000 njemačkih vojnika. Također, ima ostatke 6. i 7. ustaške i dijelove 3. domobranske brigade, oko 1500 vojnika. No, nije bio siguran u vojsku NDH pa su ih otuda, čim je dobro počela kninska bitka istjerali sa fronte prema Bihaću i Zagrebu, kako stoji u izvješću generala Windicha.

4.2. Padom Knina Dalmacija je oslobođena

Kninska je bitka počela 7. studenoga, napadale su tri divizije uz podršku 66 topova, među kojima su bile i dvije haubice od 155 mm. Nijemci su prelazili u kontranapade pa general Drapšin pregrupira snage i naređuje opći napad. Nijemci su okruženi i počinju bježati te, da ne bi dospio u ruke dalmatinskih boraca, dižu u zrak skladište benzina i municije, ali i oko 600 svojih ranjenika! Dalmacija padom Knina slavi veliku pobjedu, ovime je za Dalmaciju okončan Drugi svjetski rat

piše dr. sc. NIKOLA ANIĆ

Nijemcima u obrani Knina dugo pomaže četnička kninska grupacija, poznata kao Dinarska četnička oblast popa Đujića, oko 4500 četnika, najgorih krvnika koji su od 1941. u crno zavili hrvatsko i srpsko stanovništvo Kninske krajine i Dalmacije (slučaj u Gatima, itd). No,

Nijemci ni njima mnogo ne vjeruju, i njih tjeraju s kninske fronte. Istina, oko Knina je oko 20.000 Nijemaca, ustaša i četnika, a okosnicu čini njemačka 264. divizija.

Juriš na Knin!

Uvodni dio Kninske bitke počeo je 7. studenoga. Napadale su 19., 20. i 26. divizija, a podršku imaju iz 66 topovskih cijevi, među kojima su i dvije haubice od 155 mm. Ovaj dio borbe trajao je do 26. studenoga. Postignuti su minimalni rezultati, iza čega slijedi pravi napadaj, juriš za jurišom. Nijemci su prelazili u kontranapade, fronta se minimalno pomaknula. Zato general Petar Drapšin, zapovjednik 8. korpusa, pregrupira snage, baca u borbu sve rezerve i tenkove i onda kreće u opći napadaj.

Teške je borbe vodila 26. dalmatinska polako se probijajući Kninu od juga. Stigla je 3. prosinca do mosta na rijeci Krki podno Kninske tvrđave. Nijemci su u zrak bacili most, ali su ga inženjerci 8. korpusa brzo popravili i ušlo se u Knin.

Jedna je njemačka grupacija istočno od Knina okružena i prisiljena na kapitulaciju. Prodorom kroz grad 26. divizija izbija od Žargovića i onda kreće na Pađane.

Gubici na obe strane

U Kninu se spaja sa 20. divizijom koja je savladala Nijemce od istočne strane. Drapšin u borbu uvodi i 9. dalmatinsku diviziju (13. brigade) koja je opkolila Knin od sjevera. Iz sjeverne Dalmacije 19. divizija dosta je dobro radila i relativno brzo izbila na cestu Knin-Gračac. Ovim su Nijemci u Kninu okruženi.

Točno kada su se 10. i 12. dalmatinska brigada nalazili u blizini željezničkog tunela sjeverno od Knina odjeknula je snažna eksplozija. U tunelu se nalazilo skladište njemačke vojske, dosta benzina i municije, ali tu je bilo i oko 600 njemačkih ranjenika. Da ne bi benzin i municija pali u ruke dalmatinskih boraca oni su sve zapalili. Crn se oblak dima nadvio nad Kninom. Iza rata, našao sam u njemačkoj povijesnoj literaturi tvrdnju da su municiju zapalili Titovi partizani. No, našao sam izvješće generala Windicha koji tvrdi kako su nerazumno njegovi časnici u smrt poslali oko 600 vojnika-ranjenika, radi šake municije i nešto benzina. Nijemci su padom Knina počeli bježati. Tko je mogao bježao je prema izvoru Zrmanje, a drugi po okolnim planinama. Četnika nije bilo, ni ustaša ni domobrana. Gubici su bili izrazito veliki. Osmi dalmatinski korpus imao je 677 poginulih, 2439 ranjenih i 126 nestalih. Njemački 15. armijski korpus imao je 6555 poginulih i ranjenih i 4285 zarobljenih. Tolike gubitke nije imala niti jedna strana u ranijim borbama u Dalmaciji.

Izračunao sam da je od 26. studenoga do 4. prosinca na Nijemce bačeno 1,833.989 komada topničkih zrna, mina, granata, mitraljeskih i drugih metaka. U jednom danu palo je Nijemcima na glavu 229.110 raznih zrna ili 9546 komada na sat, ili 159 zrna u minuti, ili svake je sekunde padalo po Nijemcima skoro tri zrna. U takvoj paklenoj vatri teško se tko od njemačke vojske mogao izvući.

Drugi bitan faktor u kninskoj bici bio je visoki moral dalmatinskih boraca. Bili su to stari iskusni borci, koji su znali osloboditi svoj Knin, iz njega istjerati njemačkog okupatora i dotući četnike. Čim je završena bitka, iz Beograda je stigla pohvala maršala Tita svim borcima i starješinama 8. korpusa, a Glavni štab Hrvatske proglašava 8. korpus udarnim.

Žrtve za slobodu

Po Titovoj zapovijedi postrojbe 8. korpusa nisu išle dalje od Knina. Samo je 9. dalmatinska stigla do Otrića, tj. u južnu Liku, koju je oslobodila. Ostale snage su se rasporedile po Dalmaciji, bliže obali, jer je već bilo nekih incidenata u Zadru i Splitu s engleskom vojskom. Trebalo je oslobođenu Dalmaciju braniti i poslije Knina, što je povijest potvrdila kao pravilno rješenje u danoj situaciji.

Kninska pobjeda nije samo djelo boraca 8. korpusa nego i cijelog naroda Dalmacije. Sve političke organizacije, Oblasni NOO Dalmacije bili su u funkciji pobjede za konačno oslobođenje Dalmacije. Oko 12.000 boraca dao je narod Dalmacije kao pojačanje 8. korpusu. Dalmacija padom Knina slavi veliku pobjedu. Za slobodu od 1. rujna do 9. prosinca 1944. dala je na fronti 1884 poginula borca 8. korpusa. Najviše ih je poginulo iz Sinja 248, te iz Šibenika 176, Benkovca 174, Zadra 165, Splita 158, Trogira 136, itd. I protivnik je imao velike gubitke u Dalmaciji - oko 22.000 vojnika, od čega 12.000 mrtvih i 10.000 zarobljenih. Uništene su dvije njemačke divizije - 264. i 369. a zaplijenjeno je 240 topova i 13.000 pušaka. Velika bitka za slobodu naroda Dalmacije je završena. Dalmacija je prva u Hrvatskoj, a među prvima u bivšoj državi konačno i potpuno oslobođena.

Za narod Dalmacije ovim je okončan Drugi svjetski rat.

5. LEGALNO I LEGITIMNO U POVIJESTI HRVATSKE DRŽAVNOSTI

Piše : Vinko Grgurev

Historijskim epizodama, osobito nacionalnima, najprihvatljivije je pristupiti – u svrhu nadilaženja njihove tragičnosti – prema zahtjevima racionalne akribije.

Postojanje Nezavisne Države Hrvatske, odnosno sveukupna situacija Hrvata i drugih naroda u Hrvatskoj, u Drugom svjetskom ratu, jedna je od tih epizoda. Je li Nezavisna Država Hrvatska (NDH) bila odnosno mogla biti legalna i legitimna?

Ima li osnove to što hrvatska krajnja desnica optužuje čelnike Narodnooslobodilačkog pokreta da su destruiranjem njezine opstojnosti bili upravljani protiv (ideje) hrvatske države?

Što je legalnost?

Što je legitimnost?

Legalnost i legitimnost kategorije su svake (suverene) države.

Legalnost se temelji u odnosu prema drugome. Legitimnost se temelji u odnosu prema sebi.

Legalnost je juridička, pa, stoga, i politička kategorija. Legitimnost je etička kategorija.

Odnos legitimnog i legalnog govori o međusobnoj uvjetovanosti etičkog i juridičkog.

Legitimnost (sfera etičkog) je ono na čemu je moguća legalnost (sfera političkog). Legalnost iznosi odnosno treba iznijeti na vidjelo legitimaciju pojedinca i naroda. Pod legalnošću podrazumijeva se ozakonjenje opstojnosti države u komuniciranju s komplementarnim državnim subjektima.

Pod legitimnošću podrazumijeva se zakonitost onoga ozakonjenog, naime, kad je riječ o državi, Hrvatskoj, ili bilo kojoj drugoj, onda nije riječ o njoj kao “metafizičkoj” kategoriji, nego o načelima njezina funkcioniranja, o njezinoj supstanciji i svrsi.

Pravaška ideja o povijesnom pravu naroda (hrvatskog) na državu legitimna je u odgovoru na pitanje kakva bi država trebala biti, pa nije riječ samo o “državi kao državi”. Spinozina misao da je jamčenje slobode i sigurnosti svakoga građanina legitimacija moderne građanske države impregnira europski duh modernoga vremena.

Riječ je o pregnantnoj tezi modernih građanskih deklaracija – američkoj i francuskoj – da su osobna i politička prava svakoga čovjeka temelj moderne politike. Dostojan opstanak svakoga pojedinca bitan je zahtjev osobnih prava. Sudjelovanje u funkcioniranju zajednice razmjerno individualnim mogućnostima i sposobnostima bitan je zahtjev političkih prava.

Time se dekonstruira nacionalističko poimanje naroda, njegova homogenost, da se potvrdi ono što jest, u čemu se, zapravo, zamagljuje i opravdavaju sve njegove prijepornosti. Time se također razgrađuje i instrumentalna uloga države kojom vladajuća klasa nastoji očuvati status quo odnosno vlastite privilegije. Sve u svemu, kada je riječ o državi, nije realno sagledavati je u jednoj dimenziji, nego u svim vidovima, osobito u tome polazi li se načelno od svačijih bitnih ljudskih zahtjeva, u narodu, ili samo od interesa povlaštenog sloja.

Konstituiranje nacije ogleda se u svijesti naroda o samom sebi kao povijesnom subjektu. Zato se razrješavanje problema nacionalnog očituje u mogućnosti korelacije svijesti i savjesti svakoga građanina (moralni zahtjev) i njegove svijesti o specifičnim povijesnim vrijednostima narodâ kao motiva i temelja državnoga organiziranja.

Konferencija savezničkih vođa u Teheranu i Drugo zasjedanje AVNOJ-a u Jajcu ključni su događaji u otkrivanju i promicanju hrvatske državne legalnosti i legitimnosti. Vremenski se podudaraju: zbili su se zadnjih dana mjeseca studenoga 1943. godine. Nedugo prije toga, nakon invazije zapadnih saveznika na jug Italije, svrgnut je Benito Mussolini. Malo kasnije je kapitulirala fašistička vlast.

Italija je izašla iz rata unatoč Socijalnoj Republici (Republici Salo), na sjeveru, pod dominacijom nacista (do totalne kapitulacije).

To je bilo vrijeme savezničkih uspjeha na afričkom bojištu i na zapadnoj fronti. Imalo se u vidu iskrcavanje američkih vojnika na zapadnoeuropsku obalu.

To je također bilo vrijeme početka protunapada sovjetske vojske na istočnoj fronti, nakon pobjede u bitkama kod Kurska kojima je prepriječen put nacistima do blizine Moskve i bitkama kod Staljingrada kojima su nacisti izgubili poziciju na jugu euroazijskog područja (da se, između ostalog, domognu naftonosnog Kavkaza).

U tom je sklopu moguće razumjeti doseg partizanskih bitaka na Neretvi i Sutjesci: pospješivanje kapitulacije talijanskih fašista i njihovih kolaboracionista na balkanskom području činjenicom što nije uništen Narodnooslobodilački pokret koji je i nadalje ostao brana povezivanju nacističke vojske od europskog jugoistoka do azijskog jugozapada.

Sve ono što je bilo u Jugoslaviji svjedoči da je to bila refleksija i akcija europskog (svjetskog) antifašističkog pokreta. Zato odnos između skupa u Teheranu i skupa u Jajcu jest, u biti, odnos između globalnog i lokalnog (općeg i posebnog). Čelnici Antihitlerovske koalicije Winston Spencer Churchill, Josif Visarionovič Džugašvili Staljin i Franklin Delano Roosevelt odlučili su na Konferenciji u Teheranu: "Svi ugovori nastali pod patronatom nacifašističkih sila se poništavaju."

Determinanta tadašnje europske povijesno-političke situacije jest u činjenici:

"Saveznici su na Teheranskoj konferenciji ukinuli Njemačkoj pravo na legalnost koja se temeljila na nacističkoj ideologiji i politici."

Gdje je bilo (trebalo biti) mjesto hrvatskog naroda u koncentričnim krugovima: hrvatsko – jugoslavensko – europsko – svjetsko? Ono što se tiče nacističke Njemačke, tiče se također i njezinih saveznika (jer ono što je univerzalno odnosi se na svaki dio cjeline).

Ako je ikako bila legalna, bila je Nezavisna Država Hrvatska Ante Pavelića legalna samo među silama Trojnoga pakta (i bliskih njemu) koje su potvrdile njezinu opstojnost. Nezavisna Država Hrvatska među Saveznicima nije bila legalna. Razlog je njezin nastanak u kontekstu nacifašističkog "novog poretka" protiv kojeg su – u ratu - bili Saveznici.

Mjesto NDH otkriva silogizam: "Saveznici su stavili izvan političko-pravne snage sve ono što je nastalo pod egidom nacifašističkih sila, to jest sila Osovine. /NDH je nastala i funkcionirala u tome sklopu. // Dakle, Nezavisna Država Hrvatska nije ni mogla biti legalna u sklopu savezničke jurisdikcije."

Na Konferenciji u Teheranu temeljna je riječ bila o nužnom slamanju nacističke Njemačke (i NDH u njezinu političkom sklopu). Kraljevini Jugoslaviji, odnosno njezinoj izbjegličkoj vlasti u Londonu, i nadalje je bila priznata državna legitimacija bez obzira na Srbiju kakvu je vodio nacistički podložnik Milan Nedić na kojeg se također, u biti, odnose odluke donijete u Teheranu.

Bez obzira na to što se logično moglo očekivati da bi Saveznici detaširali Nedića, ipak – Kraljevina Jugoslavija ostaje državni subjekt. Plauzibilni argument je taj što je AVNOJ morao pregovarati s Vladom Kraljevine Jugoslavije o modalitetima nove jugoslavenske države i s njome sklopiti svojevrsnu koaliciju? Bi li i kako bi Hrvati i Hrvatska mogli imati bilo kakvo mjesto u međunarodno zajamčenoj restauraciji Jugoslavije s obzirom na ulogu i sudbinu NDH da nije bilo onih – Hrvata - koji su pokrenuli ustanak protiv nacifašističkog zavojevača?

Budući da su Saveznici u Teheranu poništili validnost Nezavisne Države Hrvatske, pokušaj puča određenih ministara protiv Pavelićeve vlasti i nastojanja njezinih emisara da se NDH preorijentira na stranu Saveznika bili su bez političkog temelja. Ako su Saveznici, uz to što je Kraljevini Jugoslaviji i nadalje bila priznata državopolitička legitimacija, priznali AVNOJ, onda po kojoj bi logici prihvatili

prijelaz u svoj krug pučističku NDH kojoj su – zbog bitnog oslanjanja na politiku nacifašističkih sila - potkraj 1943. godine u Teheranu otkazali mogućnost političke legalnosti?

Legalnost i legitimnost Nezavisne Države Hrvatske bila je upitna i u kontekstu politike njezinih nacifašističkih zaštitnika. Po čemu bi i kako bi Hrvatima mogla biti zajamčena nacionalna prava i pravo na državu budući da je nacistička Njemačka u putanji Münchenskog sporazuma okupacijom poništila Češkoj pravo na državnost i državu (legitimnost i legalnost). Više nije bilo Čehoslovačke, jer je Slovačka uspostavljena kao kvislinška država, a Češka je svedena, u sklopu Trećeg Rajha, na Češko-moravski protektorat, u kojem su Česi bili lišeni nacionalnih i državnih prava.

Nije ni Slovincima priznato pravo na državnost i državu osim na kolaboracionističku pripomoć.

Načelnost i sukladnost su političke kategorije i kategorije međunarodnoga prava. Nezavisna Država Hrvatska je dospjela u legalističku proturječnost jer je unatoč nominalnoj proklamaciji imanentno ukinula pravo i na svoju državnost i državu podržavanjem kao svojeg “zaštitnika” onoga koji je to pravo uskratio Hrvatskoj sličnoj Češkoj, Sloveniji,... Ako je Češkoj, Sloveniji,... oduzeto ono što je Hrvatima, odnosno Hrvatskoj, dano – legalizacija države, po kojoj logici im jamči državnost i državu (legitimnost i legalnost) onaj koji je to poništio Česima, Slovincima,... odnosno Češkoj, Sloveniji,...? Na vlasti u NDH bila je nacionalna kompradorska birokracija u službi onih koji su joj “jamčili” vazalni status, dakle, ako je bilo riječi o ikakvoj legalnosti, dapače, nezavisnosti, onda je to doista bio prikaz njezine formalnosti (privida).

Kakve logike ima u tome što je Hrvate povlastio pretendent na Češku, Sloveniju,...? Oспоравanjem Češkoj i Sloveniji pravo na državnu legitimnost i legalnost, nacisti su ga načelno time osporili i Hrvatskoj. Ali, kako osporavanje praktično nije izvršeno, naprotiv, nego joj je priznata državnost u stanovitom smislu, onda pritom nije riječ o Hrvatskoj kao političkom subjektu, nego državnom provizoriju, u funkciji ekspanzije nacifašističkog imperijalizma na europski jugoistok.

Ako bi NDH bila legalna država, makar onako kako danas zamišljaju neki pojedinci s krajnje desnice, naime, da je trebalo promijeniti režim, ali sačuvati državu, ne bi li onda bio legalan Rimski ugovor između Nezavisne Države Hrvatske i Kraljevine Italije kojoj je Pavelićeva vlast u svibnju 1941. godine prepustila znatan dio Dalmacije i drugih hrvatskih područja?

Nije li Rimski ugovor osebujna ratifikacija Londonskoga i Rapallskog ugovora?

Iz toga što je NDH pripisala u svoj opseg Istru i druga područja koja su bila pod ingerencijom fašističke Italije neposredno nakon njezina pada, proizlazi groteskni sud, naime, da je, zahvaljujući partizanskoj antifašističkoj borbi, opovrgnula ono što je sama potpisala.

Pazinskim odlukama je Narodnooslobodilački pokret potvrdio svoju povijesnu ulogu u priključenju (hrvatskih) otuđenih područja.

Omalovažavanja da NOP nije bio značajan u potvrdi hrvatstva Istre, nego da su bitnu ulogu odigrali istarski svećenici i politička svemoć savezničkih zemalja, pretenciozna je konstrukcija.

Nije li očito da su u domoljubnom nastojanju bili kompatibilni istarsko svećenstvo i NOP? Nije li dolazak partizanske vojske u Trst prije Saveznika bio strateški cilj kako bi se zadobila čvršća pozicija u pregovorima o državnom razgraničenju?

Nezavisna Država Hrvatska je podčinjavanjem državi koja je promovirala holokaust dovela u pitanje hrvatsku nacionalnu legitimnost.

Kako se legitimnost temelji na moralu, onda kakvu moralnost može imati pozivanje na narodnu povijest “od stoljeća sedmog” u zasnivanju vlastite države pod tutelacijom onoga koji je Židovima, Romima,... oduzeo pravo, štoviše, na puki fizički opstanak?

Nacifašistička politika je i u srpskoj vojnopoličkoj birokraciji, u četničkom pokretu, našla svoje uporište. S obzirom na svoje specifičnosti, četništvo je bilo, naročito u odnosu prema vlastitim zaštitnicima, u čijoj su funkciji bili, podudarno ustaštvu. Politički pečat ustaškog i četničkog pokreta bio je nacionalni fundamentalizam u čijem je temelju ideologija vlasničkog i na vlasti etabliranja malograđanske klase. Promocija nacionalnoga kao političkog principa medvjeđa je usluga vlastitom narodu.

Tačno, Mostar, www.tacno.net, srijeda, 15. kolovoza 2018.

6. Trebamo li u iskazu sukrovnje u ratu slijediti njemačke biskupe⁹

Autor: Ivan Markešić / 13.05.2020.

IZVOR : <https://www.autograf.hr/trebamo-li-u-iskazu-sukrovnje-u-ratu-slijediti-njemacke-biskupe/>

Najnovija zbivanja u većini europskih zemalja pokazuju da nacionalsocijalističko i fašističko zlo koje je tijekom II. svjetskog rata prouzročilo neslućene količine patnje nije prestalo završetkom rata 8. svibnja 1945. Tim zlom osjećaju se pogođene sve dosadašnje generacije.

I kako stvari stoje, njime će se pogođenim osjećati i buduće. A sve zbog toga, što u mnogim tim zemljama, pa tako i u Hrvatskoj i u BiH, religijske zajednice nisu još uvijek spremne suočiti se s tamnim stranama nacionalne povijesti i priznati vlastitu suodgovornost i sukrovnju za stradanja, progone, deportiranja, mučenja i ubijanja nevinih ljudi.

Istina, iz vlastitog iskustva znamo da je teško priznati krovnju za nešto što smatramo vrijednim, toliko vrijednim da smo spremni za te vrijednosti žrtvovati svoj vlastiti život.

Upravo to priznanje sukrovnje vlastitih predšasnika u Drugome svjetskom ratu, na koje je trebalo čekati punih 75 godina, dogodilo se u Katoličkoj crkvi u Njemačkoj.

Naime, Njemačka biskupska konferencija smogla je snage, vjerničke hrabrosti i odlučnosti učiniti povijesni (is)korak i u srijedu, 29. travnja 2020., nakon dugih i teških unutarnjemačkih crkvenih razgovora, izići pred njemačku katoličku, ali i svjetsku javnost s dokumentom "Njemački biskupi u Svjetskome ratu" (*Deutsche Bischöfe im Weltkrieg*) i u njemu obznaniti da su njezini predšasnici sukrovnici II. svjetskog rata.

I bili su sasvim jasni: "Time što se (njemački) biskupi ni jednim jednoznačnim NE nisu suprotstavili ratu, nego je većina snažila volju da se izdrži, oni su postali sukrovnici u ratu". Uz svu distanciranost prema nacionalsocijalizmu ponekad čak i otvorenim suprotstavljanjem "Katolička crkva u Njemačkoj bila je", navodi se u dokumentu, "dio ratnoga društva".

O djelovanju Katoličke crkve u doba nacionalsocijalizma, o njezinu odnosu prema ratu nije se u Njemačkoj puno znalo. No kako su mnogi upozoravali da kod njih postoji "praznina u sjećanju", "praznina u priznanju", krenulo se u izradbu spomenutog dokumenta.

Njime su, osim priznanja krovnje svojih predšasnika u ratu, njemački biskupi željeli i svojim vjernicima, i žrtvama rata kontekstualizirati ondašnje ponašanje biskupa i ukazati na najvažnije čimbenike koji bi mogli pomoći u objašnjenju njihova držanja, "bez želje da ih se oslobodi krovnje".

Tražeci odgovor na pitanje: "kako su takva držanja mogla nastati i u čemu su biskupi za ta i takva svoja držanja našli utemeljenje?", naveli su sedam razloga, među njima tradicionalno crkveno učenje o 'pravednome ratu' (sv. Augustin: "ako kršćani sudjeluju u pravednome ratu, oni slijede Isusovu zapovijed ljubavi"), o legitimitetu državnoga autoriteta, kao i rezolutno

⁹ Radi možebitnih neshvaćanja o čemu i zašto su se javili njemački biskupi **07.05. 2020.** godine, dobro je prije njihove izjave naslov 6.1. pročitati ovaj stav Ivana Markešića, a povodom njegove smrti mogli bismo pročitati novinski članak na: <https://autograf.hr/in-memoriam-ivan-marakesic/> te tako ga bolje upoznati tko je i što je ON.

odbijanje komunizma, zbog čega će biskupi napad na Sovjetski Savez 1941. proglasiti "križarskim pohodom" protiv "bezbožnoga boljševizma" i tim činom izvršiti potpunu religijsku legitimaciju rata i svega onog zlog što se događalo na bojišnicama diljem Europe.

Sve to utjecalo je da se biskupi nisu javno i odlučno suprotstavili "nacionalsocijalističkom svjetonazoru" kao ni upućivanju nevinih osoba u koncentracijske logore, pa stoga priznaju: "Danas s tugom i sramom gledamo na žrtve i na one čija su egzistencijalna pitanja vezana uz zločine i rat ostala bez primjerenog odgovora iz vjere."

Uz to, biskupi bez imalo oklijevanja predbacuju svojim predšasnicima da se nisu suprotstavili zločinima koje su nacionalsocijalisti činili nevinim žrtvama, iako im je zasigurno bilo poznato da su, kako navodi povjesničar Christoph Kösters, nacionalsocijalisti od 1933. do 1945. ubili u koncentracijskim logorima preko 400 njemačkih katoličkih svećenika koji su se suprotstavili Hitlerovom režimu.

"Izostao je", navodi se u dokumentu, "otvoreni protest njemačkih biskupa protiv nacionalsocijalističkog uništavajućeg rata i u rujnu 1939. i kasnije." (...) "Nije bilo gotovo ni jednoga glasa protiv užasnih zločina na onima koji su kao oni 'druge rase' bili diskriminirani i progonjeni, posebno Židovi".

Naposljetku, u dokumentu se navodi da "biskupi uopće nisu našli izlaz iz napetosti koja se nadavala iz zadane predodžbe patriotske obveze u ratu, legitimiteta državne hijerarhije te iz toga proizišlih obveza poslušnosti kao i očitih zločina. Zacijelo", navode biskupi, "više nisu vrijedila kršćanska mjerila za određivanje rata. Tako se izokrenuo pogled za pitanja vlastitih vojnika i za patnju drugih. Nije se ispravno prosudila đavolska upletenost u zločine i iz toga proizišle nevolje".

I ne na kraju, važno je navesti poruku koju je predsjednik Njemačke biskupske konferencije, biskup Georg Bätzing, poslao Europljanima s videokonferencije na kojoj je 29. travnja 2020. zajedno s biskupom Heinerom Wilmerom, predsjednikom Njemačke komisije *Justitia et pax* koja je i predvodila pripremu ovog dokumenta, i povjesničarom Christophom Köstersom iz Komisije za suvremenu povijest u Bonnu predstavio spomenuti dokument koji nije usredotočen isključivo i samo na držanje katoličkih biskupa prema sustavnom uništavanju Židova, nego na središnje pitanje: "kako su se biskupi odnosili prema ratu, ne pojedinačno nego kao Biskupska konferencija".

Stoga je taj dokument ujedno i nalog današnjim njemačkim biskupima da svojim govorom i djelovanjem doprinesu "društvenom razvoju ponajprije Europe" koja se, prema njegovu mišljenju, "ne nalazi u dobrome stanju", ukazujući pri tome na pojavu staroga zloduha podjela, nacionalizma, antisemitizma i nastupajuće iritacije među europskim zemljama, "gdje mi, njemački biskupi, moramo odlučno iz duha Evanđelja bez onoga 'ako i ali' zauzeti poziciju i u pitanjima pravednosti i mira."

Njemački biskupi priznaju da su se dugo godina "teško nosili" sa 8. svibnjem 1945., s Danom pobjede koji se posvuda u Europi slavio kao dan sreće i radosti. Bio je to za njih dan kapitulacije, poraza i došao je u vrijeme u kojemu Nijemci kao nikada ranije nisu sami "na svojoj koži" osjetili posljedice rata koji su prouzročili: okupacija, glad te protjerivanje i bijeg iz istočnih područja Reicha.

Ipak s rastućom vremenskom distancom Nijemci su sve više razumijevali da je 8. svibnja također i za njih ponajprije Dan oslobođenja: "oslobođenja od okova rata,

nacionalsocijalističkog tlačenja i masovnog ubijanja”. A tomu su, prema Bätzingu, veliki doprinos dale kršćanske crkve u Njemačkoj koje su radile na pomirenju narodâ, prevladavanju predrasuda i stereotipa i na spajanju ljudi razdvojenih blokovskim granicama ”Hladnoga rata”.

Da je to tako, pokazuje i ekumensko slavlje kojim su, prema pisanju Vatican Newsa i IKA-e, u petak 8. svibnja u berlinskoj katedrali ”kršćanske Crkve u Njemačkoj zajedno obilježile 75. obljetnicu završetka II. svjetskoga rata i uputile apel za očuvanje dara mira i učenje iz prošlosti”.

Nadam se da će nastojanja biskupa Antuna Škvorčevića i episkopa Jovana Ćulibrka uroditi plodom u traženju načina kako bi i naše kršćanske crkve smogle snage priznati svoju suodgovornost i sukrivnju u dosadašnjim ratovima na ovim prostorima i time dovesti do toliko potrebnog oslobođenja od okova i tereta prošlosti.

Smijemo li temeljem gore spomenutog dokumenta Njemačke biskupske konferencije postaviti pitanje o držanju hrvatskih biskupa u vrijeme nastajanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca kada su 29. studenoga 1918., samo nekoliko dana uoči osnivanja Kraljevine SHS, zajedno s bosanskohercegovačkim i slovenskim biskupima ”časnom svećenstvu i vjernom puku” uputili slavljeničku Okružnicu s osobnim potpisima ili potpisima svojih zamjenika? Bili su:

1. Josip Stadler – metropolita vrhbosanski (potpisao dr. Ivan Šarić),
2. Antun Bauer – metropolita zagrebački,
3. Vinko Pulišić – metropolita zadarski,
4. Josip Marčelić – metropolita dubrovački,
5. Luka Papafava – biskup šibenički,
6. Josip Marušić – biskup senjski i modruški ili krbavski,
7. Franjo Ucellini – biskup kotorski,
8. fra Alojsije Mišić – biskup mostarski (potpisao fra Jerko Boras),
9. Juraj Carić – biskup spljetski,
10. Antun Jeglič – biskup ljubljanski,
11. fra Jozo Garić – biskup banjalučki,
12. Dionizije Njaradi, apostolski administrator biskupije (eparhije) križevačke,
13. Angjelko Voršak – kapitularni vikar biskupija bosanske i đakovačko-srijemske.

U toj okružnici se kaže: ”Ovako je sveti promisao Božji, koji upravlja narodima, dosudio, da i jugoslavenski narod Hrvata, Slovenaca i Srba nakon patnja od toliko vjekova dođe do svoje slobode. Popucali su lanci koji su nas sapinjali, porušila se tamnica, u kojoj smo čamili i mi izlazimo na slobodu, na svjetlo sunca Božjega. (...)”

Nadam se da će nastojanja biskupa Antuna Škvorčevića i episkopa Jovana Ćulibrka uroditi plodom u traženju načina kako bi i naše kršćanske crkve smogle snage priznati svoju suodgovornost i sukrivnju u dosadašnjim ratovima na ovim prostorima i time dovesti do toliko potrebnog oslobođenja od okova i tereta prošlosti

Smijemo li, dakle, postaviti pitanje kolika je njihova sukrivnja u patnji i progonu katoličkih vjernika u novonastaloj državi – Kraljevini SHS?, te jesu li u našem kolektivnom pamćenju nestale ”praznine u sjećanju” i ”praznine u priznanju” i da smo izmireni s onima s kojima su

nas naši politički predšasnici ”pomiješali” u istoj državi također i privolom (voljom) ondašnjih hrvatskih i bosanskohercegovačkih biskupa?

Imamo li vjerničke hrabrosti postaviti pitanje o držanju hrvatskih i bosanskohercegovačkih biskupa tijekom II. svjetskog rata i njihove suodgovornosti za patnje svojih vjernika, ali i patnje drugih, nacionalno, religijski i rasno drukčijih zbog neiskazivanja sasvim jednoznačnoga NE uništavajućem ratu?

Ili su odgovor na to pitanje naši biskupi prepustili možda papi Franji čiji bismo odgovor trebali i mogli prepozna(va)ti u njegovu zaustavljanju procesa kanonizacije bl. Alojzija Stepinca? **Da su naši biskupi pravovremeno postavili to pitanje, zasigurno bi kardinal Vinko Puljić bio politički mudriji i ne bi dopustio da mu misno slavlje u Sarajevu u povodu obilježavanja stradanja na Bleiburgu i Križnome putu organiziraju nevladine organizacije.** U tome slučaju bili bi izbjegnuti mnogi nepotrebni unutardruštveni sukobi i napetosti.

6.1. OBJAVA 07.05. 2020. KATOLIČKIH BISKUPA NJEMAČKE

Na kraju povodom 75 godine od pobjede Saveznika u WW-II. valja ovom prigodom podsjetiti na objavu 07.05. 2020. *Katoličkih biskupa Njemačke. Oni su obilježili 75. godišnjicu završetka Drugog svjetskog rata na opširnom i jasnom načinu koji kritizira ponašanje njihovih prethodnika u vrijeme nacističke vlasti. Njihov stav jasan je i nedvosmislen u osudi nacionalsocijalističkog režima i fašizma (istu vidjeti ovdje <https://www.autograf.hr/njemacki-biskupi-u-svjetskom-ratu/>).*

Povodom toga Ivan Markešić¹⁰ 13.05.2020. godine navodi: *Najnovija zbivanja u većini europskih zemalja pokazuju da nacionalsocijalističko i fašističko zlo koje je tijekom II. svjetskog rata prouzročilo*

¹⁰ Ivan dr.sc. Markešić je doajen hrvatske sociologije, znanstveni savjetnik u trajnome zvanju i redoviti profesor u trajnome zvanju, dana 3. ožujka, 2019. godine promoviran je u redovitog člana Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, u području društvenih znanosti, polju sociologije.

neslućene količine patnje nije prestalo završetkom rata 8. svibnja 1945. Tim zlom osjećaju se pogođene sve dosadašnje generacije. I kako stvari stoje, njime će se pogođenim osjećati i buduće. A sve zbog toga, što u mnogim tim zemljama, pa tako i u Hrvatskoj i u BiH, religijske zajednice nisu još uvijek spremne suočiti se s tamnim stranama nacionalne povijesti i priznati vlastitu suodgovornost i sukrivnju za stradanja, progone, deportiranja, mučenja i ubijanja nevinih ljudi. Istina, iz vlastitog iskustva znamo da je teško priznati krivnju za nešto što smatramo vrijednim, toliko vrijednim da smo spremni za te vrijednosti žrtvovati svoj vlastiti život. (istu vidjeti ovdje na: <https://www.autograf.hr/trebamo-li-u-iskazu-sukrivnje-u-ratu-slijediti-njemacke-biskupe/>).

Katolički biskupi, lanjske godine, u Njemačkoj obilježili su 75. godišnjicu završetka Drugog svjetskog rata opširnom izjavom koja kritizira ponašanje njihovih prethodnika u vrijeme nacističke vlasti, a obilježavanju su se pridružile i druge kršćanske crkve (*npr. pop je u VD nosio i pištolj za pasom*). Njihov stav jasan je i nedvosmislen u osudi nacionalsocijalističkog režima i fašizma. U isto vrijeme, u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj službena Crkva se nije iskazala u svojim istupima i nastupima vezanim uz taj period povijesti, propustivši još jednu priliku da neke stvari jasno kaže i ne prešuti. Time je sudjelovala u kreiranju otrovne atmosfere i doprinijela dodatnom narušavanju međuljudskih i međuetničkih odnosa na ovim prostorima.

POPRAVNA RIJEČ

Dana 8. svibnja 1945. u Europi je završio Drugi svjetski rat kojega je izazvala 1939. nacionalsocijalistička Njemačka. Palo je više od 50 milijuna žrtava. Na zapadu kontinenta radilo se o ratu podčinjavanja, a na istoku – prije svega u Poljskoj i prema narodima Sovjetskog Saveza – vodio se rat porobljavanja i uništenja. U sjeni borbenih djelovanja, nacionalsocijalisti su počinili zločin protiv čovječnosti: ubijeno je šest milijuna Židova. Također je i stotine tisuća Sinta i Roma izgubilo živote u sistematičnom genocidu „Trećeg Reicha“. Kada je rat konačno završio i kada je slomljena tiranija nacionalsocijalista, neprojeni gradovi su pretvoreni u prah i pepeo, prije svega na istoku kontinenta i u Njemačkoj.

Dok se cijela Europa već desetljećima sjećala 8. svibnja 1945. kao dana sreće i radosti, mi u Njemačkoj dugo smo se teška srca nosili s tim datumom. Bio je to dan kapitulacije, poraza i padao je u vrijeme kada su Nijemci, kao nikada do tada, osjetili posljedice rata kojeg su sami prouzrokovali: kao okupaciju, glad, ali prije svega kao protjerivanje i izbjeglištvo iz istočnih područja Reicha. Ipak, s povećanjem vremenskog odmaka od događaja, Nijemci su sve dublje spoznavali da je 8. svibnja i za nas *prije svega* dan oslobođenja: oslobođenja od okova rata, nacionalsocijalističkog ugnjetavanja i masovnih ubojstava.

Desetljećima nakon Svjetskog rata Europa nije išla pravolinijskim putom. Istok i Zapad su dugo vremena bili neprijateljski okrenuti jedan prema drugome i razdvojeni „željeznom zavjesom“. Integracija Zapadne Europe koja je prerasla u Europsku Uniju, pomirenje između Njemačke i njezinih zapadnih susjeda te relaksirajuća politika prema Istoku, osobito pomirenje s Poljskom, doveli su do toga da je povjerenje raslo te da konflikti nisu prelazili u ratno nasilje. To su bile pretpostavke za obrat iz kojeg je 1980-ih godina nastala nova Europa.

Kršćanstvo je veoma pridonijelo uspjehu ovih procesa. Crkveni službenici kao i mnoge organizacije i grupe, vođene kršćanskim duhom, pridonijeli su pomirenju među narodima, borbi protiv predrasuda i stereotipa te su vodili ljude preko blokovskih granica „hladnoga rata“. Unatoč izloženosti znatnim represijama, Crkve na istoku Europe branile su vrednote mira, pravедnosti i nenasilja te su tako pridonijele promjeni.

Danas, 75 godina nakon završetka Drugoga svjetskog rata, imamo razloga za zahvalnost. Osobitu zahvalnost dugujemo onima koji su pomogli u slamanju moći nacionalsocijalizma, ali i svima onima koji su u sljedećim desetljećima bili angažirani oko mira i razumijevanja među narodima, oko pomirenja i prava demokracije i dostojanstvenih životnih odnosa. Zahvalno sjećanje ujedno je

povezano s nalogom da tu baštinu nosimo u budućnost. Čini se da Europa trenutno nije baš u dobrom stanju. Stari zloduh podjele, nacionalizma, „nacionalističkog“ mišljenja i autoritarne vladavine budi se na mnogim mjestima, također i u Njemačkoj; čak je u pojedinim državama postao dominirajućom snagom. Tko je učio iz krvave povijesti, mora se odlučno suprotstaviti tim tendencijama. I Crkva, koja je obvezana evanđeljem pravednosti i mira, pozvana je na to suprotstavljanje bez ikakvih okolišanja. Pritom znamo da ni mi kao Crkva nismo pošteđeni učenja iz prošlosti. Tako su u proteklim desetljećima vođene mnoge diskusije o ponašanju Crkava i posebno njezinih velikodostojnika za vrijeme nacionalsocijalizma. Mnogo onoga što izaziva zahvalnost i danas nas potiče, ali mnogo je i onoga što nas posramljuje. Koliko god bolna bila ta iskustva, toliko su ona potrebna za obnovu Crkve. Jer istinitost neodrecivo pripada putu kršćana.

Dok su, u međuvremenu, mnogi aspekti ove teme kod nas dobro osvijetljeni, posljednjih godina nameće se pitanje ponašanja njemačkih biskupa u Drugom svjetskom ratu. Naša se Biskupska konferencija odlučila na te kritičke upite odgovoriti ovim pismom u povodu 75 godina od kraja Drugog svjetskog rata. U pripremi su sudjelovali njemačka komisija *Justitia et Pax*, Komisija za povijest i više komisija Njemačke biskupske konferencije. Mi njemački biskupi znamo da nam ne pristaje uloga sudaca o našim prethodnicima. Nijedna generacija nije oslobođena vremenski uvjetovanog suda i predrasuda. Unatoč tomu, nasljednici moraju zauzeti stav prema prošlosti kako bi iz nje učili za sadašnjost i budućnost.

Bonn/ Limburg, 29. travnja 2020.

Biskup dr. Georg Bätzing - Predsjednik Njemačke biskupske konferencije

I. SADAŠNJOST SJEĆANJA

I 75 godina nakon kraja Drugog svjetskog rata, koji je pokrenula nacionalsocijalistička Njemačka, još uvijek se suočavamo s različitim posljedicama toga rata za našu zemlju, za Europu i za svijet. Rat i njegove žrtve, gubici i oskudice, krivice i sram obilježili su mnoge obitelji kroz generacije. Njemački biskupi također su doživjeli i doživljavaju ta iskustva. Oni su se stoga od 1945. više puta iznova kritički razračunavali s nacionalsocijalizmom i njegovim posljedicama. Ta je refleksija često bila bolna, jer je pored poštivanja žrtava morala tematizirati i krivnju i zakazivanje.

Dana 8. svibnja 1945. završio je Drugi svjetski rat u Europi. Za veliku većinu Nijemaca značilo je to kapitulaciju i poraz. Završetak rata bio je povezan s osjećajima poniženja i straha od nadolazećega. Taj dan je također označavao stid i krivnju, ali i olakšanje, jer je ratu i nacionalsocijalizmu došao kraj. Za mnoge je konac rata bio povezan s bolnim iskustvom protjerivanja i gubitkom vlastite domovine. Tek je tijekom smjene generacijâ i pomirenjem s našim susjedima dan 8. svibnja u većini društva prihvaćen kao Dan oslobođenja. Taj proces je u otvorenom društvu Savezne Republike bio obilježen mnogim konfliktima u kojima se borilo oko seberazumijevanja društva.

DDR je u svom ophođenju s krajem rata išla drukčijim putem nego Savezna Republika Njemačka, tako što je sjećanje iskoristila u političke svrhe povezivanjem sa Sovjetskim Savezom. Vodstvo SED-a (Partija socijalističkog jedinstva Njemačke, prim. prev.) stavilo se na stranu sovjetskih pobjednika što ih je sprječavalo da se kritički razračunaju s ambivalentnostima i lomovima vlastitih iskustava. To je više otežalo nego pomoglo iskrenom pomirenju Nijemaca sa susjedima i međusobno.

U mijeni sjećanja do danas se ogleda političko-kulturna transformacija Njemačke nakon Drugog svjetskog rata. Njemačka kultura sjećanja je višestruko označena sviješću da 8. svibnja treba staviti i promatrati u europskom kontekstu, uzimajući u obzir razvoj nakon 1945. Tom razvoju pripada to da su se Nijemci pomirili sami sa sobom, sa svojom krivnjom opterećenom prošlošću kao i sa susjedima. Spremnost naših susjeda na pomirenje trajni je poklon za koji smo ponizno zahvalni. Kritičko suočavanje s vlastitom prošlošću danas pripada seberazumijevanju Savezne Republike Njemačke. Promjena sjećanja na 8. svibnja 1945. izraz je toga procesa. Stoga uopće nije slučajno da oni koji žele bitno drukčije društvo i Republiku ovaj široki konsenzus fundamentalno dovode u pitanje.

Sa zabrinutošću promatramo da i izvan Njemačke – osobito u istočnoj polovici Europe – sjećanje na Drugi svjetski rat često vodi nedostojnim sporenjima. Korijeni toga leže u neprestanim povrijeđivanjima Drugoga svjetskog rata, ali i u iskustvu nepravde i nasilja u vremenu komunizma. Ne mogu svi odoljeti očitom iskušenju da prozirnim pojednostavljivanjem ne zloupotrijebe društvenu osjetljivost u političke svrhe. Nema nikakve sumnje, da navedemo samo jedan primjer, da su narodi Sovjetskog Saveza dali ogromnu žrtvu za pobjedu nad nacionalsocijalizmom. No, jednako tako istini Drugog svjetskog rata pripada i činjenica da je Sovjetski Savez podržao njemački napad na Poljsku paktom Hitler-Staljin te tako i sam sudjelovao u razbijanju Poljske. Uz to, pobjeda nad nacionalsocijalizmom u Istočnoj Europi išla je ruku pod ruku s uvođenjem decenijama duge komunističke nasilne vladavine. I ova se sjećanja posadašnjuju na godišnjicu 8. svibnja 1945. godine. Europskoj kući, da bismo u njoj mogli zajednički u miru živjeti, potrebna je kultura dijaloga i respekt prema patnji ljudi. Registri suosjećanja, žalosti i zabrinutosti trebali bi nas jače odrediti negoli oštri i reski tonovi međusobnih optužbi.

Upravo u smislu te zabrinutosti uzeli smo u povodu ove godišnjice za cilj pozabaviti se ponašanjem naših prethodnika u biskupskoj službi za vrijeme Drugoga svjetskog rata. U ovom suočavanju, nipošto naposljetku, ojačani smo pritužbama da su katolički biskupi u Njemačkoj katoličke vojnike ostavljali same u njihovom konfliktu savjesti i – štoviše – da su sudjelovali u ratu. Zapravo, uvid u povijesne materijale daje nam mnogo povoda za kritička pitanja. Stoga je naše nastojanje da taj period povijesti kritički sagledamo i imenujemo promašaje. Naš je stav pritom određen respektom prema žrtvama kao i trudom da spoznamo razloge djelovanja naših prethodnika te da iz toga izvučemo pouke za vlastito djelovanje. Osnaženi smo svjedočanstvom svetoga pape Ivana Pavla II. koji je Crkvu svojim priznanjem krivice u jubilarnoj 2000. godini pozvao na obnovu i čišćenje pamćenja.

II. PONAŠANJE KATOLIČKIH BISKUPA U NJEMAČKOJ ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA

Napadom na Poljsku u rujnu 1939. nacionalsocijalistička Njemačka je započela svoj svjetonazorski zatornički rat. Na početku nebrojenih zločina tijekom Drugog svjetskog rata stajale su deportacije i ubojstva poljske inteligencije, među njima u velikom broju i katoličkih svećenika i redovnika. Gotovo dva milijuna Poljakinja i Poljaka odvezeni su na prisilni rad u njemačke pogone – kao i u mnoge ustanove Katoličke Crkve u Njemačkoj. Napadom na Sovjetski Savez 1941. na koncu je započela eksterminatorska faza holokausta. Auschwitz, Treblinka, Varšava i mnoga druga mjesta postala su sinonimi za zatoničko nasilje nacionalsocijalističke ideologije, pogotovo za genocid nad Židovima, Sintima i Romima.

Usprkos svoj unutarnjoj distanci prema nacionalsocijalizmu i katkad čak otvorenom suprotstavljanju, Katolička Crkva u Njemačkoj bila je dio ratnog društva. Tu činjenicu nimalo nije promijenila čak ni rastuća represija nad kršćanstvom, zatirački rat kao ni porast njemačkih žrtava nakon obrata ratnog događanja i bombardiranja Njemačke.

Usprkos masivnom potiskivanju Crkve od strane države i NSDAP-a (Nacionalsocijalistička njemačka radnička stranka, prim. prev.), kao i u Prvom svjetskom ratu, do konca je ostala neslomljiva patriotska spremnost da se mobiliziraju materijalni, personalni i duhovni resursi Crkve u vođenju rata. Na stotine vojnih kapelana, divizijskih, bolničkih ili zatvorskih kapelana, bili su dušobrižnički angažirani u borbenim područjima Wehrmachta.

Svećenici, bogoslovi i redovnici bili su uključeni unutar vojne obveze kao sanitetlije. Više tisuća samostana i župnih kuća služili su kao vojne bolnice, deseci tisuća časnih sestara ispunjavale su svoju „domovinsku dužnost“, ponajviše u bolnicama. Nebrojeni slučajevi dušobrižničke i ljudske brige, ali i nečasno zakazivanje bili su dio ratne svakodnevnice, kako na fronti tako i na „domovinskoj fronti“. Posebno problematičnu i negativnu ulogu odigrao je vojni biskup Franz Justus Rarkowski. Iako nije pripadao Biskupskoj konferenciji, kao njemačko-nacionalni autsajder u Crkvi, on je tražio da mobilizira religiozne i duhovne snage vojnika posve u duhu vodstva Wehrmachta.

Napadom njemačkih trupa na Poljsku, koji je bio protivan međunarodnom pravu, biskupi su se našli pred pitanjem kako se odnositi prema tom ratu. Nakon iskustva Prvog svjetskog rata u njihovim propovijedima i pastirskim pismima primjetna je suzdržanost. Ali potpuno u duhu crkvene tradicije i njezinog pogleda na rat oni su pozivali vojnike i vjernike na vjernost, poslušnost i ispunjavanje dužnosti, na dokazivanje, pokoru i smisao žrtve.

U pojedinim izjavama do izražaja su dolazili skroz različiti tonovi, iako je to uvijek bila ista melodija. Jedino berlinski biskup Konrad von Preysing suzdržavao se od gore navedenih poziva, govorio je o „opasnostima vremena“ i ukazivao je na putove kako se odnositi prema ugrožavajućoj stvarnosti umiranja. Nakon iskustava između 1914. i 1918. biskupi doduše nisu izričito legitimirali „pravednim“ ovaj rat koji je dolazio iz Njemačke. Ali mučne žrtve koje su se morale prinijeti, i što dalje to još više oplakivati, bile su, kao i ranije iz nacionalnih, „domovinskih“ razloga prihvaćane. Nakon pobjede nad Francuskom 1940. zvonila su sva zvona u Reichu.

Napadom na Sovjetski Savez nadovezalo se i poimanje o „križarskom ratu“ protiv „bezbožnog boljševizma“, što je dodatno religiozno opteretilo ratna događanja. Biskupi nisu, doduše, dijelili rasno-ideološko obrazloženje rata nacionalsocijalista, ali su njihove riječi i slike zasigurno osnaživale vojnike i ratni režim pridodajući ratu dodatni smisao.

Pod dojmom mnogobrojnih zločina na fronti, na zaposjednutim područjima i u Reichu, promijenila se perspektiva biskupskih izjava. Najzad, eufemističko shvaćanje rata kao ispravne i časne borbe s protivnikom očigledno se povlačilo pred užasom ogromnog stradanja i umiranja vojnika. Poljuljano je to shvaćanje i bombardiranjem domaćeg civilnog stanovništva. Nasuprot tome, patnje drugih posve nedovoljno su upadale u oči. Ne samo u rujnu 1939. nego i nakon toga izostao je otvoreni protest njemačkih biskupa protiv nacionalsocijalističkog zatoničkog rata. Tradicionalno crkveno viđenje rata i nacionalne svijesti protivili su se iskrslim sumnjama. Ni protiv užasnih zločina prema „rasno“ diskriminiranim i progonjenim drugima, posebno prema Židovima, u Crkvi u Njemačkoj jedva da se digao ijedan glas. Bila su potrebna ubojstva pacijenata i „napad na samostane“ kao poticaj da bi se pojedini biskupi s uobičajene prakse pismenih žalbi odvažili prijeći na otvoreno protivljenje. Najpoznatija je bila oštra kritika münsterskoga biskupa grofa Clemensa Augusta von Galena protiv zločina eutanazije.

Tek je 19. kolovoza 1943. Biskupskoj konferenciji uspjelo da uputi zajedničko pastirsko pismo („O Deset zapovijedi kao životnom zakonu narodâ“) u kojem se tražila obveza da se svaka državna vlast pridržava božanskog prava, zaštite braka i obitelji, obvezujuće poslušnosti savjesti, bezuvjetnog prava na život i zaštitu vlasništva.

To međutim ništa nije promijenilo u tome da vojnici uvelike ne budu pozivani na vjerno ispunjavanje dužnosti. Oni vojnici kojima je iskustvo rata s neobuzdanim nasiljem pojačavalo egzistencijalno pitanje o smislu i o Bogu, ostavljeni su da idu sami. Oni koji su razmišljali da dezertiraju ili oni koji su doista dezertirali nisu nalazili nikakvu zaštitu u izjavama biskupa. U svojim sukobima sa savješću bili su prepuštani sami sebi.

Biskupi naposljetku nisu pronalazili nikakav izlaz iz napetosti između poimanja patriotske obveze u ratu, legitimiteta državnog vrhovništva i iz toga proizašle poslušnosti te očitih zločina. Kršćanska mjerila klasifikacije rata očito više nisu vrijedila. Tako je pogled na pitanja vlastitih vojnika i na patnje drugih ostao zapriječen.

Izjave biskupa, uza sve nijanse dotičnih dužnosnika, podbacile su u pitanju realnosti zločinačkog nasilja. Bile su (iluzorno) usmjerene na promjenu ponašanja političkog vodstva, na obdržavanje pravnih odredbi kao i na kreposno ispunjavanje dužnosti podanika, u nekom smislu dakle na „ispravan život u pogrešnom“ (Adorno). Time se nije smjelo opravdavati đavolsku upletenost u zločine i nevolje proizašle iz njih. Štoviše, time što nisu rekli nijedno jednoznačno „ne“ ratu, nego je većina njih jačala volju za ustrajavanjem u njemu, biskupi su postali sukrivci rata.

III. PRISTUPI K RAZUMIJEVANJU

Koliko god nam ga bilo teško razumjeti i koliko god nam se činilo krivim držanje naših predšasnika u biskupstvu, to nas ne oslobađa napora povijesnog razumijevanja. Samo tako ćemo izbjeći napasti da nas ondašnja događanja ne dotaknu dovoljno blizu. I nipošto na zadnjem mjestu, žrtvama smo dužni baviti se pitanjem kako se takvo držanje moglo razviti i gdje je nalazilo svoje utemeljenje.

Željeli bismo stoga u onom što slijedi ukazati na neke faktore koji su prožimali cjelokupnu Crkvu i na poseban način Biskupsku konferenciju. Oni pomažu da odnos prema ratu razumijemo a da ga ne opravdavamo. Posebno značenje pojedinih faktora za pojedine biskupe stoga može biti različito. I ovdje vrijedi izbjeći prebrza poopćavanja.

Nama danas izgleda gotovo pa neshvatljivo da su shvaćanja biskupa bila jako određena poimanjima poretka koja svoja ishodišta imaju u antičkoj filozofiji i teologiji a koja je formirao i istumačio svijet srednjega vijeka. Uzimajući također u obzir Poslanicu Rimljanima apostola Pavla (13,1-7) i Prvu poslanicu apostola Petra (2,13s), Crkva je državno uređenje i vlast držala kao od Boga dane. To nije isključivalo kritiku odgovornih. No, sami poredak nije dovođen u pitanje, jer bi protivljenje državnom poretku ujedno značilo i protivljenje božanskoj volji. Ovaj tradicionalni oblik legitimacije vlasti dovodio je do toga da se u okolnostima moderne stvori veća blizina s monarhističkim i autoritarnim državnim formama negoli s liberalno-demokratskim, budući da je ostvarivanje ljudskih prava kao cilj i osnova legitimacije svake državne vlasti tek polagano počelo određivati crkveno mišljenje. Tako su njemačku državu, i nakon što je u njoj vlast preuzela nacionalsocijalistička stranka, čiji su svjetonazor biskupi jasno odbacili, i dalje smatrali državom koja čuva poredak i koju vrijedi poštivati i štiti. U okolnostima nacionalsocijalističke nepravedne države to je Crkvu vodilo ambivalentnom i djelomice problematičnom pozicioniranju.

U pogledu na rat u igru je ušao još jedan daljnji tradicijski nauk, učenje o „pravednom ratu“. Ovaj nauk koji se oslanja na Cicerona, Augustina i Tomu Akvinskog, i koji je imao i ima veliki utjecaj na razvoj međunarodnog prava, protivno svojoj intenciji ograničavanja nasilja pridonio je da u moderno doba postane sredstvom opravdavanja nasilja i navikavanja na nasilna sredstva. Iako je u sazreloom političkom ophođenju s ovim naukom nakon iskustva Prvog svjetskog osjetno porasla sumnja u njega, taj nauk je ipak pridonio da velika većina kršćanki i kršćana, u prvoj polovici 20. stoljeća, načelno nisu propitivali rat kao formu političkog razračunavanja

Tradicionalno kršćansko poimanje državnog poretka i rata ugradilo se u široko društveno prihvaćanje samorazumljive prisutnosti militarizma u svakodnevnici. Militarizacija društva Njemačkog Carstva kao i njegovo oblikovanje kroz nasilno i vojno iskustvo Prvog svjetskog rata i dalje su bili djelatni. Soldatsko je i dalje bilo društveno priznato i prisutno. I u građanskom području, bilo u omladinskim organizacijama bilo u političkim strankama Weimarske republike, postojale su militarne strukture, militarni jezik i oblici ponašanja. Poimanje braka, discipline i poslušnosti, koji su bili povezani s vojništvom mnogo su se cijenili. U prisezi kojom se svaki vojnik morao zaklinjati i koja se od 1934. polagala Adolfu Hitleru, to je poimanje postalo obvezujućom formom za mnoge vojnike. Oni koji su za vrijeme rata odbijali položiti prisegu i vojnu obavezu morali su računati na brutalne progone i drakonske kazne. Postojala je neznatno mala spremnost da se u javnosti preispita djelovanje i dužnosti vojnika. Pokreti za mir koji su se začinjali, kao npr. Mirovni savez njemačkih katolika (Friedensbund der Deutschen Katholiken), ostali su društveno i crkveno rubna pojava.

Katolička Crkva u Njemačkoj imala je iza sebe dug put dok nakon *Kulturkampf*a u carstvu nije stigla u naciju [*Kulturkampf* – naziv za antikatoličku borbu Njemačkoga Carstva, prim. prev.]. Iskustvo *Kulturkampf*a i potreba da se vidljivo pokaže nacionalna lojalnost, nastavili su djelovati u vremenu nacionalsocijalizma. Upravo za vrijeme rata bila je potpuno samorazumljiva patriotska dužnost da se bude uza svoju domovinu. Potrebe i prava drugih nacija pri tom su se gubile iz vida. U Katoličkoj Crkvi u Njemačkoj i među njezinim biskupima bio je odbačen Versajski ugovor kojim se jedina krivica za izbijanje Prvog svjetskoga rata pripisivala Njemačkoj i doživljavalo ga se poniženjem. Masivne obveze koje je taj ugovor dodijelio državi, mnogi katolici (i biskupi) smatrali su nepravедnim i potrebitim revizije. Određujuća nacionalna svijest i doživljaj su pritom došli do izražaja. Kulminiralo je u odobravanju ulaska nacističke vojske u Pariz (1940.).

Pored nacionalne svijesti, sučeljavanje sa komunizmom, odnosno, borba sa boljševizmom je ponudila najveću mogućnost priključenja nacionalsocijalističkim idejama. Komunizam je na poseban način utjelovljivao probleme koji su se pojavili s modernom. Štoviše, crkveno odbijanje konkurentnog i prema religiji neprijateljskog društvenog sistema pronašlo je svoju potvrdu u Staljinovoj sustavnoj politici progona Crkve i religijskih zajednica u Sovjetskom Savezu. Svjetonazorska suprotnost kroz to je se krvavo manifestirala. Borba protiv boljševizma zadobila je posebno značenje u NS-propagandi nakon njemačkog napada na Sovjetski Savez 1941. godine. Osim na rasnoj ideologiji zasnovana NS-propaganda, borba protiv boljševizma je posjedovala i ogroman potencijal podrške. Pri toj podršci borbi protiv boljševizma konkretne stvarnosti zatorničkoga rata zacijelo su pale u sjenu.

Crkvena situacija nakon davanja garancije za dušobrižničku službu konkordatom iz 1933. pokazivala se za Crkvu sve više prekarnom. NS-režim je uz pomoć konkordata nastojao Crkvu istisnuti iz javnosti i zatvoriti je u prostor sakristije. Dok su nacionalsocijalisti njegovali taktičan odnos prema pravu i ugovorima, koji se kretao između instrumentalizacije i kršenja prava, biskupi su se i dalje držali njima obvezani. S povećanjem represije protiv Crkve, naročito u ratu, sa zatvaranjem svećenika, redovnika i laika, sve su uočljivije postajale granice te defanzivne strategije.

Biskupska konferencija, sastavljena od pruskih, bavorskih i od 1938. austrijskih biskupa, osobito zbog svoje unutarnje organizacije, bila je nedorasla izazovima nacionalsocijalizma i naročito od njega nastalom rasno i deološkom zatorničkom ratu. Pokazala se institucionalno preslabom da bi došla do uvjerljive zajedničke linije djelovanja. Samo jednoglasni zaključci imali bi obvezujući učinak, iako pravno nisu obvezujući za sve biskupe što je dodatno smanjivalo prostor djelovanja. Divergentna poimanja o tome treba li i do koje mjere tradirano shvaćanje poretka i shvaćanje biskupske službe prevoditi u službu čuvara društvenoga poretka, bili su u napetosti naspram nužnog nastojanja oko unutarnjeg jedinstva. To što je predsjednik Biskupske konferencije kardinal Adolf Bertram, usprkos sve dramatičnijim iskustvima, blokirao promjenu kursa i pristao na nastavak politike ulaganja žalbi [Eingabepolitik], lišilo je Biskupsku konferenciju djelotvornosti upravo u trenutku kada je režim 1941. odlučio zatrti židovstvo. Biskupima je tek u kolovozu 1943., dvije godine nakon kontroverznih borbi, uspjelo uputiti već spomenuto pastirsko pismo s njihova posljednjeg zajedničkog zasjedanja: važno zauzimanje temeljnog stava kojim se zahtijevalo Deset Božjih zapovijedi kao životni zakon svih naroda a time i važenje ljudskih prava.

IV. UČITI ZA BUDUĆNOST

Kapitulacijom Njemačke 8. svibnja 1945. završio je Drugi svjetski rat u Europi. Dugo je trebalo da se u Katoličkoj Crkvi u Njemačkoj i među njezinim biskupima tematizira i samokritički razmotri vlastita umiješanost u Treći Reich i u Drugi svjetski rat. Načelno protivljenje nacionalsocijalističkom svjetonazoru, ukazivanje na mnoge mučenike koncentracijskih logora i drugih mjesta smaknuća, kao i obrana biskupa, za vlastiti njemački narod dugo su vremena vrijedili za dostatan odgovor na pitanje suodgovornosti i krivnje u ratu i u nacionalsocijalizmu. Danas sa žaljenjem i sramom gledamo na žrtve i na one čija su egzistencijalna pitanja naočigled zločina i rata ostala bez primjerena odgovora iz vjere. S višegodišnjim odmakom nam se posebno posramljujućim čini to što se na patnje i žrtve drugih dugo vremena nismo ni osvrnuli, a kamoli otvoreno o njima govorili.

Razmjena i putovi pomirenja s našim susjedima, posebice s Francuskom i Poljskom, pomogli su nam da ostavimo iza sebe suženi pogled obilježen izbjegavanjem, potiskivanjem i vlastitim bolom. Crkva u Njemačkoj uspjela je pronaći sebe tek nakon kritičkog, a nerijetko i napetog i bolnog sučeljavanja s iskustvima i patnjom drugih, osobito Židova.

Pri tome smo doživjeli da su ti susreti pridonijeli i pridonose obnovi Crkve. Ponašanje naših prethodnika u službi ima svoje korijene u upletenosti u nacionalni duh vremena te u crkvenim shvaćanjima odnosa Crkve i države, koja su se razvijala pod drukčijim povijesnim okolnostima i iz teološkoga uvida ne mogu zahtijevati opću valjanost. U godinama 1933.-1945. posve su nedovoljno ispitivane njihove granice i vremenska uvjetovanost te su zbog toga izazvali teško problematične

uzroke. Bilo je potrebno zastrašujuće iskustvo moderne te kritičko egzegetsko i teološko propitivanje kako bi Crkva nanovo odredila odnos društva i religije i izoštrila ulogu Crkve u državi u smislu kritičkog suvremenika.

Crkva se danas shvaća pozvanom i obvezanom da u svakoj državi i od svake vlade zahtijeva i sama doprinosi ostvarenju neotuđivih ljudskih prava koja izvire iz dostojanstva svih ljudi u njihovoj sličnosti s Bogom, prava koja su temelj socijalnog uređenja i svega što služi spasenju duše. Obnovljeni oblik vojnog i zatvorskog dušobrižništva dobar je primjer i svjedočenje za novu suradnju države i Crkve. Ponovno smo otkrili da poruka Evanđelja nije ograničena vlastitom državnim granicom te da solidarnost u kršćanskom smislu nije ograničena samo na vlastiti narod. Nadvladavanje svake patnje širom svijeta odgovara nasljedovanju Isusa.

Nipošto na zadnjem mjestu mogli bismo središnje uvide nauka o „pravednom ratu“ uskladiti s „pravednim mirom“, kako bi taj nauk što bolje ispunio svoju izvornu intenciju, tj. sprečavanje nasilja. Kao svoju zadaću razumijemo to da pridonosimo razvitku tih procesa učenja te da time produbljujemo crkveni mirotvorni nauk u svjetlu novih iskustava. Ova naša izjava, kojoj je u pripremi stajala izjava „Pravedni mir“ (2000.), bitno proizlazi iz tog shvaćanja.

Danas pak sa zahvalnošću zaključujemo da nas je spremnost na suočavanje s mučnim pitanjima i zahtjevnim problemima približila Kristu i dubljem razumijevanju Evanđelja. Posebno značenje pritom pripada *memoria passionis*, spomenu na patnju žrtava. U njima susrećemo Krista.

Izvor: www.dbk.de

S njemačkog preveo: **Darko Pejanović** - objava Prometej.ba, 23. 5. 2020.

7. POSEBNI DODACI

7.1. Državni praznik koji država ne voli: Samo ga je jedno ime svih ovih godina održavala na životu

Što bi bilo da Dan antifašističke borbe nije ustanovio sâm Tuđman, bivši partizan, nego netko drugi? HDZ bi ga davno izbacio iz kalendara

Piše: Vlado Vurušić Objavljeno: 22. lipanj 2021.

Hrvatska ima 14 službenih državnih praznika, njih osam su, zapravo, vjerski blagdani, zatim su tu i dva međunarodna - Prvi svibnja i Nova godina - i jedan klizni praznik - Dan državnosti ili neovisnosti, a među njima i, vrlo značajan, ali za dio hrvatske političke scene u biti neželjeni praznik - Dan antifašističke borbe. I taj dan, 22. lipnja, kada je u šumi Brezovici kraj Siska 1941. osnovan prvi partizanski odred u okupiranoj Hrvatskoj, odnosno Jugoslaviji, kao da je nekakvo praznično "ružno pače" ili "Pale sam na svijetu", koji vladajućoj HDZ-ovoj vlasti smeta, najradije bi ga izbjegli.

Praznik prolazi bez istaknutih zastava, nema ni novinskih svečarskih dvobroja, ni neradnog dana, ni prazničnih roštiljanja u prirodi. Nema ni prigodnog programa na HTV-u. Mada je, recimo, u povodu međunarodnog Dana pobjede, koji također ovdje prolazi nezamiječeno, prikazan jedan američki i jedan ruski ratni film, pa čak i u povodu godišnjice savezničkog iskrcavanja u Normandiji 6. lipnja prikazan je film "Najduži dan", ali takvu čast nikada nije dobio naš Dan D - osnivanje prvog partizanskog odreda u Hrvata, kao, uostalom, ni ijedan drugi veliki događaj iz oslobodilačkog antifašističkog rata, poput Neretve ili Sutjeske, koja je jedno od najvećih stratišta Hrvata u Drugom svjetskom ratu.

Recimo, predsjednik Sabora **Gordan Jandroković** odbio je prijedlog da Sabor 2018. godine bude pokrovitelj obljetnice Bitke na Sutjesci, u kojoj su gotovo 80 posto poginulih bili hrvatski partizani. Štoviše, tadašnji potpredsjednik Sabora **Darko Milinović** rekao je da je pokroviteljstvo nepotrebno jer se radi o "događaju u drugoj državi", premda je Sabor pokrovitelj komemoracije na Bleiburgu! Dapače, čak je bilo pokušaja da se od tog praznika načini "spomendan", kako bi mu se umanjila važnost i kako bi se, zapravo, predao zaboravu kao izdvojeni praznik "lijevog (valjda vječno suspektnog) dijela hrvatskog političkog spektra", mada je hrvatska ljevica uvijek bila ta koja je spašavala obraz Hrvatskoj od nemara i zločina počinjenih na drugoj strani spektra.

To je apsurd današnje Hrvatske koja svoju pozitivnu povijesnu baštinu svjetskoga glasa i dometa (mali narodi nemaju često privilegij biti važan dio svjetske povijesti), a Narodnooslobodilačka borba (NOB), odnosno kako se to naziva od 90-ih: antifašistički pokret, bio je takav - nezanemarivi dio savezničke antifašističke pobjedničke koalicije na čijim se temeljima i danas temelji Europa i njezini politički odnosi.

Ustanovio je taj praznik **Franjo Tuđman**, kao bivši partizan i aktivni sudionik NOB-a, pa je HDZ-u utoliko nelagodnije da ga se riješi, jer se stalno pozivaju na njegovo nasljeđe, a osim toga ne bi se lijepo vidjelo po svijetu, gdje, začudo, naši desni političari poput **Andreja Plenkovića** ili bivše predsjednice **Kolinde Grabar-Kitarović**, koji se ni jednom nisu udostojili doći na obilježavanje tog datuma, rado pred svijetom mašu pothvatima onih koje u vlastitoj zemlji marginaliziraju, prešućuju, pa i dopuštaju povijesni revizionizam, falsifikate i sotoniziranje.

Prisjetimo se da je na obilježavanju 80. godišnjice početka Drugog svjetskog rata u Varšavi bivša predsjednica rekla da je "hrvatski narod razmjerno broju stanovnika najviše pridonio antifašističkoj borbi u Europi, u kojoj je aktivno sudjelovalo više od pola milijuna hrvatskih građana", ali to nikada nije ponovila u Hrvatskoj niti je na bilo koji način spriječila reviziju. Čak je iz svog Ureda "protjerala"

bistu lidera tog pokreta, koju se njezin nasljednik **Zoran Milanović** nije usudio vratiti. Prisjetimo se i epizode bivšega ministra obrane **Damira Krstičevića** kad se pred američkim pilotima iz Drugoga svjetskog rata pohvalio “hrvatsko-američkim ratnim savezništvom” a da nije spomenuo tko je to u Hrvatskoj tada bio njihov saveznik, jer - koliko god bilo tragikomično, ali je tužna istina - to nije mogla biti NDH koja je objavila rat Americi!

Isto tako, iz naziva ulica mnogih, zapravo većine, hrvatskih gradova nestala su imena zaslužnih antifašista ili veliki datumi, poput 8. svibnja - dana oslobođenja Zagreba, čak se želi nametnuti narativ da to nije bilo oslobođenje, nego “okupacija”. O srušenim i devastiranim antifašističkim spomenicima, od kojih su neki imali umjetničku vrijednost, da i ne govorimo.

Zašto HDZ i današnji političko-ideološko mainstream ne želi baštiniti to i biti dio te, možda najznačajnije civilizacijske tekovine modernoga doba, nego povlađuje potpuno beskorisnom i kontraproduktivnom povijesnom, moralnom i kulturnom revizionizmu?

Profesorica povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu **Snježana Koren** kaže nam kako ovdašnja nacionalistička desnica svoje zatajenje hrvatskoga doprinosa pobjedi nad fašizmom zasniva na dva “argumenta” - prvi je da je partizanski pokret odveo Hrvatsku u Jugoslaviju, a ona je, po njima, “negacija svega što je hrvatsko”; drugi je “argument” narativ da nas je pokret odveo ravno u komunizam koji je “antihrvatski projekt”.

Takav pristup potvrđuje i izjava nekadašnjeg profesora marksizma s obiteljskim partizanskim pedigreeom, a danas jednog od vodećih povijesnih revizionista, **Josipa Jurčevića**. On će reći da u Hrvatskoj “ne treba obilježavati Dan pobjede nad fašizmom jer je komunizam počinio toliko zločina kao nijedan sustav dosad”, čime definira taj desni revizionistički sentiment prema hrvatskom antifašizmu, ali i antifašizmu kao tekovini današnje Europe.

Mi smo narod i država koji s pravom i utemeljeno ima taj Dan jer imamo autohtoni antifašistički pokret u kojem su sudjelovali Hrvati i ovdašnji Srbi zajednički i mogli bismo biti, kao, uostalom, i u ona ratna vremena, prepoznati baš po tome, pa da nam na obilježavanje dolaze i strani državnici, a o predstavnicima ambasada da i ne govorimo, te odaju počast Hrvatima i hrvatskim Srbima koji su bili dio antifašističke koalicije i pokreta koji je oslobodio svijet od pošasti nacifašizma.

Snježana Koren podsjeća da je i distanciranje od hrvatskoga antifašističkog pokreta počelo zlosretnom Tuđmanovom izjavom još na Prvom saboru HDZ-a 1990. godine kada je rekao kako “NDH nije bila samo kvislinška tvorevina i fašistički zločin nego je predstavljala i izraz težnji hrvatskog naroda za samostalnošću”. To je otvorilo vrata rehabilitaciji NDH i ustaškog pokreta, odnosno njegovu relativiziranju i sramotnom pretvaranju iz nacističkog u nacionalni oslobodilački pokret, te u ovih 30 godina dovelo do toga da se u javnom diskursu ustaše počinju smatrati borcima za hrvatsku stvar, a partizani izdajicama koje se “bore protiv svega hrvatskoga”.

“U današnjim hrvatskim prilikama biti na strani poraženih u Drugom svjetskom ratu nije uopće nešto što bi se smatralo sramotnim”, reći će sociolog religije profesor **Ivan Markešić**. Doduše, Franjo Tuđman, na čije se nasljeđe često pozivaju s hrvatske desnice, govorio je, podsjeća nas Snježana Koren, da je “partizanski pokret i ustanak nastao pod vodstvom KPJ te je započeo na tlu Hrvatske”, da su “odlučujuću ulogu igrali hrvatski marksisti, zajedno sa srpskim marksistima u tom pokretu. Međutim, većina vodećega kadra bili su Hrvati”, govorio je Tuđman. “Stav KPH da se bori protiv fašizma, protiv NDH, kao i za suverenu hrvatsku državu, za uništenje hegemonizma, protiv potlačenosti - bio je antifašistički, antiustaški i u većini revolucionarni, partizanski”, objašnjavao je Tuđman.

I profesor Markešić svojedobno je upozorio da od Tuđmanove elaboracije o NDH kao “izrazu težnji hrvatskog naroda za samostalnošću”, u kojoj objašnjava da se hrvatski narod ubrzo uvjerio da NDH nije rješenje hrvatskog pitanja i da je rješenje svog nacionalnog pitanja morao tražiti u okviru partizanskog pokreta - danas nema ni traga. Koren napominje kako se s vremenom sve više naglašavao komunistički ili jugoslavenski karakter i aspekt antifašističkog pokreta na račun oslobodilačkog,

pobjedničkog i savezničkog, pa su dominantne odrednice NOB-a postajale negativne i protuhrvatske, što cijeloj toj stvari daje katkad bizaran i apsurdan i, naravno, neznanstven pristup.

Naime, u startu su komunizam, a pogotovu Jugoslavija, proglašavani neprijateljskima, a u to se onda uklapa i vrlo sporna i diskutabilna teza o dva (ili tri) totalitarizma te njihovo, najblaže rečeno nekritičko, često paušalno, izjednačavanje, kaže Koren. “Stvara se dojam da između NDH i neovisne Hrvatske, odnosno vrijeme između 1945. i 1990. - nije ni postojalo ili se želi nametnuti u javnosti kao prazni hrvatski hod kroz povijest, kao izgubljeno vrijeme, kao vakuum”, rekao je svojedobno profesor Markešić.

I sada dolazimo do toga da se to vrijeme tretira isključivo kao “robovsko” i u prvom redu “nehrvatsko”; uopće se ne pokušava taj period hrvatske povijesti objasniti znanstveno i racionalno, nego isključivo kroz radikalno etnoideološku prizmu, pa iz toga onda izlazi nakarada da su ustaše kakve god bile ipak dobre jer su nosioci hrvatske ideje, bez obzira na to što je lako dokazati da su, osim što je to bio, poput nacističkog režima, zločinački pokret, još i u svojoj biti veleizdajnički, koji je baš audio i osramotio Hrvate. Ili kako je govorio povjesničar **Hrvoje Klasić** - Hrvatska se ne treba sramiti svog antifašizma, ali se antifašizam u mnogočemu treba sramiti ovakve Hrvatske.

Uz to se onda nastoji naglasiti narativ tragedije Bleiburga kao ultimativne točke u razmatranju ne samo Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj nego i novije hrvatske povijesti te cijelu tu povijest svesti na tih nekoliko završnih dana rata, kao da ničega prije nije bilo.

No, podsjetimo se kada je i kako u Hrvatskoj utemeljen antifašistički oslobodilački pokret. Bilo je to nedjeljno jutro 22. lipnja 1941., točno prije 80 godina. Jedan solidan ljudski vijek, ali i prilično davno za neki povijesni događaj, pogotovo takav da bi morao biti dijelom pozitivne memorije svake ponosne nacije, pogotovu one koja drži do sebe i svojih dosega. Iako je on danas dio dnevnopolitičkih, desnopopulističkih i prizemnih ideoloških prepucavanja i zanemarivanja, stvari su potpuno jasne i čiste. Zna se kakav je bio karakter NDH i ustaša, a kakav partizana i NOB-a. Tu nema diskusije i rasprave. Može se, naravno, razgovarati, ali nepobitna je činjenica da je NDH bila marionetska, zločinačka, kolaboracionistička, izdajnička, gubitnička tvorevina i dio monstruoznog nacističkog programa Holokausta, genocida i rasizma. Isto je tako neosporno da je NOB bio dio savezničkog, pobjedničkog, oslobodilačkog, antinacističkog pokreta.

Spomenimo samo podatak, koji navodi publicist **Davor Krile**, da se “od ukupno nešto više od 9000 Židova s područja tadašnje NDH koji su preživjeli Holokaust njih polovica spasila u Titovim partizanima, kao pripadnici antifašističkog pokreta”. Proporcionalno to je bilo najbrojnije sudjelovanje Židova u svim pokretima otpora u cijeloj Europi – napisao je veliki hrvatski publicist **Slavko Goldstein**, a ustaše su svoju tzv. državu temeljili na Rasnim zakonima, genocidu nad svojim “sugrađanima” Srbima, poklanjanju najhrvatskijih teritorija drugim nacifašističkim režimima koji su provodili dekroatizaciju, a logor smrti Jasenovac esencija je ustaškog režima i poretka.

Tog sunčanog 22. lipnja, kako bilježe povijesni almanasi, u šumi Brezovici okupilo se 77 odvažnih ljudi, većinom s Banije - Hrvata i Srba spremnih da obrane svoju domovinu od nacizma, pokolja i nepravde. I da bude opet posve jasno, kako navodi povjesničar Hrvoje Klasić, od 77 prvih partizana u Hrvatskoj njih 72 bili su Hrvati; od ostale petorice trojica su bili Srbi, a dvojica Slovenci. Vodio ih je **Vlado Janjić Capo**. Tijekom sljedeće četiri godine rata na oltar domovine živote će položiti njih 38, a prvi su bili **Ivo Ogulinac** i **Ivo Lasić**. Danas su prepušteni zaboravu i prijeziru lažnih zaštitnika hrvatstva, nemaju ni obilježje ni ulice sa svojim imenom.

Podsjetimo se kako je te sparne nedjelje izgledao svijet. Nacistička Njemačka bila je na vrhuncu moći - držala je praktički cijelu Europu pod svojom čizmom: od obala Egejskog mora preko Češke i Poljske do Kopenhagena i Nordkappa u Norveškoj. Na Eiffelovu tornju vijorila se zastava sa svastikom, a **Hitlerova** vojska pregazila je sav prostor do Amsterdama, Bruxellesa i La Manchea, dok su s druge strane kanala Britanci, nakon duge opsade i obrane, bili na granici izdržljivosti.

Tog dana nacistička vojska napala je SSSR i u samo četiri-pet mjeseci došla do Moskve, zarobivši u tom pohodu milijune boraca Crvene armije. Ratovalo se i u Africi, a Sjedinjene Države nisu još bile u ratu (ući će tek u prosincu nakon japanskoga napada na Pearl Harbor).

Na našim prostorima pojavila se zloćudna NDH, **Pavelić** je već predao Dalmaciju talijanskim fašistima, u Srbiji je general **Nedić** uspostavio kvislinški režim, koji će se kao prvi u porobljenoj Europi pohvaliti da je očistio svoj glavni grad od Židova, a u Sloveniji se general **Leon Rupnik** stavio u službu okupatora.

Nad Europom je vladao potpuni nacistički mrak. Tada se činilo da više nitko i ništa ne može zaustaviti Hitlerovu mašineriju, i nitko nije znao kako će se sve završiti. Cure i dečki koji su se okupili u šumi Brezovici kako bi se suprotstavili velikom zlu nisu tada znali ni što ih čeka ni u što se upuštaju; oni koji su pristupali ustašama točno su znali čemu služe i što se od njih očekuje.

Dakle, mladi hrvatski partizani otišli su u posve nepoznato, a ne, kako to iz nekih svojih eskapističkih razloga govori povjesničar **Zlatko Hasanbegović**, visoki dužnosnik Domovinskog pokreta, “na ladanje”. Naime, iz tog je “ladanja” izašao hrvatski pokret otpora, najjači i najorganiziraniji u Europi.

Ponovimo notornu činjenicu da su hrvatski i francuski pokreti otpora imali isti broj pripadnika, uz malu ladanjsku digresiju da je Hrvatska imala i tada deset puta manje stanovnika od Francuske. Hrvatski antifašistički pokret činili su, naravno, Hrvati i Srbi iz Hrvatske (nešto manje od 70 posto Hrvata i oko 25 posto Srba), a nakon tog brezovičkog odreda samo na području Hrvatske ustrojen je 71 partizanski odred i 64 brigade, više nego u ostalim dijelovima jugoslavenskog pokreta zajedno. Od 30 divizija NOVJ-a 18 ih je bilo hrvatskih, od 11 korpusa – čak šest! Od jeseni 1942. godine Hrvatska je imala razmjerno broju stanovnika najrazvijeniji antifašistički pokret u Europi.

Podsjetimo se zato riječi povjesničara **Tvrtka Jakovine**: “Ako Hrvatska sebe ne vidi na pobjedničkoj strani 1945., ako nema obilježavanja, smatra li se Hrvatska koja je izabrala poraženu stranu i ignorirala većinski izbor svojih građana odgovornom za politiku 1941.?”

7.2. SRAMI LI SE (OVDJE) ITKO ZBOG IČEGA?

Autor : Tomislav Jakić 21.6.2021.

Hrvatska nije pravna slijednica ustaške države, u njezinome Ustavu piše to, što piše, a ipak na Hrvatsku se u kontekstu povijesnog revizionizma sumnjičavo gleda. Baš kao i na Srbiju zbog rehabilitiranja četničkog vođe Draže Mihailovića i na BiH (barem jedan dio), gdje je postalo daleko probitačnije pohvaliti se pretkom koji je bio u Handžar diviziji (SS), nego onime tko je bio u nekoj proleterskoj brigadi. Od Hrvatske se očekuje da uvijek iznova potvrđuje svoju (deklariranu) privrženost antifašizmu. Dakle, Hrvatskoj se ne vjeruje. A kako bi se i vjerovalo, kada formira posebno povjerenstvo sa suočavanje s prošlošću koje iznjedri do neba vapijuću glupost o dvostrukoj konotaciji pozdrava “Za dom – spremni”. Kao, postoji onaj ustaški, ali postoji i onaj iz Domovinskog rata, mada je evidentno riječ o istome pozdravu, koji je bio ustaški i samo ustaški, a kojega su u Domovinski rat pokušali ugurati ili iskreni, ili zaludeni ustašofili.

“Okrugle” obljetnice prilike su uvijek za obnavljanje sjećanja, ali i za pozicioniranje u odnosu na ta sjećanja, točnije rečeno: u odnosu na prošlost. Oni koji nemaju problema s time što je u njihovoj prošlosti bilo dobro, a što nije, lako se s time nose. Na primjer: Nijemci, odnosno najveći broj Nijemaca. Oni koji bi najradije da njihovi preci (neki, ne svi!) nisu bili ono što su bili, odnosno oni koji bi pretke nekih svojih suvremenika rado pretvorili također u nešto što ovi definitivno nisu bili, imaju tu golem problem. A taj se problem može svesti na jednostavnu konstataciju: nemaju ni snage,

ni volje, ni sposobnosti, ali ni hrabrosti suočiti se s istinom! Tko? Na primjer: Hrvati, ili zabrinjavajuće velik broj Hrvata. Isto, samo usput rečeno, vrijedi i za Srbe i za Bošnjake.

Ovih dana navršava se osam desetljeća otkako je Hitlerova soldateska upala, bez najave rata, u Sovjetski Savez. Njemačka kancelarka zna, međutim, savršeno dobro tko je bio tko u Drugome svjetskom ratu, tko je za što zaslužan, a tko odgovoran, odnosno kriv. Pa nema ni dileme oko toga što treba reći. Stoga je u povodu obljetnice te, kako će budućnost pokazati, prekretničke točke u Drugom svjetskom ratu, objavila izjavu u kojoj doslovno kaže: “Ova obljetnica daje povoda za sram, sram zbog jednog bespoštednog agresivnog rata i zbog užasa što su ih Nijemci nanijeli ljudima u napadnutom području... U poniznosti saginjemo glavu pred rijetkima još živima koji su tada preživjeli taj agresivni rat. I duboko smo zahvalni zbog toga što nam je tako puno ljudi pružilo ruku pomirenja. Nakon svega što su im Nijemci napravili, njihova spremnost da to učine, graniči sa čudom.”

Nad tim se riječima kršćansko-demokratske političarke, dugogodišnje predsjednice vlade Savezne Republike Njemačke, treba zamisliti. To posebno vrijedi i za nas, kako u Hrvatskoj koju u prvome u redu imamo u vidu, tako i u nekim drugim državicama izraslima na ruševinama Jugoslavije. Angela Merkel bez ikakve zadržke priznaje činjenicu da je Hitlerov režim, ali uz podršku većine njemačkog naroda, vodio agresivne ratove. Ona zbog toga izražava sram i, suočena s grozotom zločina što su ih ne samo SS, nego i Wehrmacht počinili na istočnom bojištu, klanja se – i to ponizno – preživjelima iz napadnutoga (tada) Sovjetskog Saveza; a imajući u vidu strahote počinjene prema stanovnicima SSSR-a (danas: Rusija, Ukrajina i Bjelorusija), iskreno je začuđena (“graniči sa čudom”) time, što je tako puno ljudi odatle bilo spremno pružiti poslijeratnoj Njemačkoj ruku pomirenja.

U tih nekoliko rečenica, odnosno konstatacija sadržana je cijela tajna odgovora na pitanje: kako to da današnju Njemačku prihvaćaju (i) oni kojima je Hitlerova Njemačka nanijela neopisive i nezamislive užase, na primjer Rusi, Poljaci, pa i Židovi (Izrael). Stvar je krajnje jednostavna: mada su anglo-američki okupatori nakon poraza i bezuvjetne kapitulacije godine 1945. u mnogim strukturama zadržali, pa i godinama, ljude koji su u njima radili u vrijeme nacizma, mada su ti isti pobjednici u jeku hladnoga rata praktično odustali od progona nacističkih ratnih zločinaca, jer im se Zapadna Njemačka činila nezaobilaznim saveznikom u eventualnom sukobu s dojučerašnjim ratnim suborcem, Sovjetskim Savezom, službena politika ni Zapadne Njemačke, ni ujedinjene Njemačke ni u jednome trenutku nije “muljala” s time što se dogodilo u prošlosti.

Objavljen je zaista respektabilan broj knjiga o vremenu Trećega Reicha koje stvari postavljaju na svoje mjesto, koje za zločince kažu da su zločinci i u kojima se ni pod kojom izlikom ne traži opravdanje za počinjene zločine. Ima, doduše, i tzv. povijesnih knjiga dubioznog sadržaja što su ih pod pseudonimima objavljivali nekadašnji pripadnici SS-a, ali to je pojava na margini. Fundus televizijskih dokumentaraca koji ne ostavljaju, a na temelju činjenica, a ne rekla-kazala, ni najmanje sumnje o karakteru nacističke vrhuške i njezine politike, golem je (npr. serije Hitlerovi pomagači, ili Istina o Holokaustu). Ne bi bilo loše, kada bi nešto od toga prikazala i javna televizija u Hrvatskoj. Njemačkim autorima barem se ne bi moglo prigovoriti da su komunisti, udbaši ili kosovci.

Njemačku, ukratko, mada je pravna slijednica Trećega Reicha, nitko ne sumnjiči za koketiranje s nacizmom, odnosno fašizmom. Jer, njemački su političari jasni, konkretni i određeni, sve do toga da su prigodom obilježavanja bombardiranja Dresdena što ga je izvela na samome kraju rata britanska avijacija, zahvalili Britancima “na pomoći da zbate jaram nacističke strahovlade” (mada je upravo to bombardiranje bilo nepotrebno, a iz današnje perspektive vrlo blizu ratnom zločinu).

Uzmimo sada Hrvatsku. I ovdje bit će obilježena osamdeseta godišnjica formiranja prvog partizanskog odreda, a Dan antifašističke borbe proglašen je državnim blagdanom. Doslovno je, međutim, nevjerojatan podatak da se tek ove godine, dakle tri desetljeća nakon uspostavljanja samostalne Hrvatske, Vlada “sjetila” da se pojavi u ulozi organizatora okupljanja u šumi Brezovica, nedaleko Siska. Nevjerojatno, ali istinito. Do sada se nijedan hrvatski premijer nije udostojio svojom nazočnošću uveličati proslavu toga dana. Predsjednik Mesić – da. Njegov nasljednik Ivo Josipović – da. Ali, Predsjednike, koliko god oni u svojim potezima i izjavama bili ozbiljni (a vrijedilo bi, onako

samo nasumce, preletiti što je Mesić govorio u Brezovici, ali i u Srbu), jedva da je tko uzimao ozbiljno. Povijesni revizionisti svakako nisu.

Police knjižara u Hrvatskoj pune su knjiga, a novinski kiosci publikacija u kojima se, da upotrijebimo najblaži mogući izraz, relativiziraju i karakter i zločini naci-fašizma, odnosno njihove ovdašnje inačice: ustaštva. A ima i onih u kojima se izravno laže, dostupnim podacima i dokumentima usprkos. Mada u Ustavu Republike Hrvatske piše kako je ona zasnovana “i na tradicijama antifašizma, a nasuprot ustaškoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj”, punih trideset godina, koliko je star i taj Ustav, traje sistematsko zaglupljivanje i indoktriniranje ljudi, mladih u prvome redu (jer, i mnogi školski udžbenici na tome su tragu). Bilo je dovoljno čuti komentar čovjeka na ulici kada je Zagrebom prošla vrlo skromna povorka “Besmrtnog partizanskog odreda”, tragom ideje što ju je prije gotovo desetak godina lansirala skupina ruskih novinara: potomci antifašističkih boraca i žrtava fašizma nose fotografije svojih palih, odnosno pobijenih predaka. Gleda ih čovjek sa strane i procijedi: “Sramota, sramota, sve je to na hrvatskoj krvi. A gdje su djevojački uvojcji iz Hude jame?”

Dakle, prihvatio je, a sasvim sigurno nije jedini, potpunu izmišljotinu kako je partizanski pokret bio protiv Hrvatske i Hrvata. Prihvatio je priču o jednom (!) djevojačkom uvojkju navodno pronađenom u Sloveniji, u Hudoj jami, gdje su zatrpana tijela likvidiranih pripadnika poraženih neprijateljskih snaga koje su odbijale predaju punih tjedan dana nakon kapitulacije Berlina. Iz jednog uvojka napravio je odmah većinu, kako bi partizane mogao pretvoriti u masovne ubojice žena i djece (mada, do sada barem, ni jedan dječji kostur nije pronađen i mada postoje izjave brojnih preživjelih zarobljavanja kod Bleiburga koji svjedoče kako su partizani sve mlađe od 18 godina odmah puštali, odnosno upućivali u njihova boravišta; kao i žene.

Hrvatska nije pravna slijednica ustaške države, u njezinome Ustavu piše to, što piše, a ipak na Hrvatsku se u kontekstu povijesnog revizionizma sumnjičavo gleda. Baš kao i na Srbiju zbog rehabilitiranja četničkog vođe Draže Mihailovića i na BiH (barem jedan dio), gdje je postalo daleko probitačnije pohvaliti se pretkom koji je bio u Handžar diviziji (SS), nego onime tko je bio u nekoj proleterskoj brigadi. Od Hrvatske se očekuje da uvijek iznova potvrđuje svoju (deklariranu) privrženost antifašizmu. Dakle, Hrvatskoj se ne vjeruje. A kako bi se i vjerovalo, kada formira posebno povjerenstvo sa suočavanje s prošlošću koje iznjedri do neba vapijuću glupost o dvostrukoj konotaciji pozdrava “Za dom – spremni”. Kao, postoji onaj ustaški, ali postoji i onaj iz Domovinskog rata, mada je evidentno riječ o istome pozdravu, koji je bio ustaški i samo ustaški, a kojega su u Domovinski rat pokušali ugurati ili iskreni, ili zaludeni ustašofili.

To je, otprilike, kao kada bi Nijemci rekli da postoji nacistički pozdrav Sieg Heil, ali i neki, doduše isti pozdrav koji – međutim – nije nacistički. Nijemcima tako nešto “mudroga” na pamet nije palo.

Pa da se vratimo na početak i na izjavu kancelarke Merkel. Ona izražava sram zbog agresivnog rata protiv SSSR-a što su ga prije osamdeset godini započeli Nijemci i zbog zločina što su ih u tome ratu počinili. Ona se ponizno klanja preživjelima i smatra ravnim čudu što su toliki od onih koji su teško patili, pružili Nijemcima ruku pomirenja. A kod nas? Mada službeno i formalno-pravno Republika Hrvatska nema veze s NDH, tko se, osim predsjednika Mesića koji je to prvi učinio, ispričao – najprije u Knesetu u Jeruzalemu, a potom u Jasenovcu – zbog ustaških zločina (nakon njega i predsjednik Josipović)? Tko je, osim kada bi ga na to prisilili strani emisari (iz Washingtona na primjer) javno i jasno osudio ustaški režim? Tko je izrazio sram ne samo zbog ustaških zločina, nego i zbog relativiziranja tih zločina koje je poprimilo takve razmjere da je teško ne zaključiti kako je ono dio hrvatske politike?

Tko je izrazio sram zbog sve prisutnijeg povijesnog revizionizma, zbog toga što mladi odrastaju u neznanju (a da bi se normalno živjelo, nije ipak dovoljno samo suvereno vladati modernom tehnologijom)? Tko je izrazio sram zbog toga što u nekim gradovima u Hrvatskoj, ali i u BiH ulice, pa i institucije nose imena notornih ratnih zločinaca iz Drugog svjetskog rata? Tko je izrazio sram zbog odnosa prema sve rjeđim još živim pripadnicima antifašističkog otpora, zbog toga što su zakinuti u nekim svojim pravima, a generalno posve marginalizirani?

U Hrvatskoj uobičajilo se uz vojne počasti pokapati posmrtno ostatke izvađenih iz masovnih grobnica. To, što su tada bili likvidirani (što se ničime ne može opravdati – kao metoda) i evidentni ratni zločinci, to očito nikoga ne smeta. Zastava na lijes, počasni plotun, jer sve su to “žrtve komunizma koji je zatirao hrvatski narod”. U BiH devastirano je monumentalno partizansko groblje u Mostaru, a oni koji prigodom određenih datuma odlaze tamo odati počast, doživljavaju redovno napade (uglavnom verbalne). Je li zbog toga itko izrazio sram?

I je li se ikada itko, i opet izuzimamo drugoga hrvatskog Predsjednika (kao i njegovog neposrednog nasljednika), mada su te geste danas već zaboravljene, ponizno poklonio uspomeni na žrtve fašizma i pale u borbi protiv naci-fašizma i ustaštva? Govorimo, naravno, o Državi. O Državi u kojoj je ne samo zbog svega rečenoga, nego i zbog niz drugih stvari opravdano upitati: srami li se ovdje itko zbog čega (npr. zbog toga što se stvari u pravosuđu ne bi počele raščišćavati bez zbog kriminala osuđene i odbjegli jet-set zvijezde, ili zbog toga što je jedna od ključnih bolnica u Zagrebu postala, doslovno, talac liječnice za koju njezini dojučerašnji suradnici svašta ružnoga govore)?

Ili bi se građani, oni koji još razmišljaju svojom glavom, oni koji nisu podlegli višedesetljetnom sustavnom zaglupljivanju, trebali sramiti zbog takve Države? Tek pitamo, kao poticaj razmišljanju na temu, a aktualnim povodom.

7.3. Povjesničar Klasić: Bio sam u ratu 91., ali pravi hrvatski branitelji su partizani

Index 22. 06. 2021. godine

DAN je antifašističke borbe. Dan je to kada je u šumi Brezovica pored Siska osnovan Prvi sisački partizanski odred. Bila je to prva antifašistička postrojba ne samo u Hrvatskoj nego i u ovom dijelu Europe.

Klasić: Korijeni revizionizma su u 90-ima

Povjesničar s Filozofskog fakulteta Hrvoje Klasić govori nam kako Hrvatska ne samo da ne živi antifašizam kako bi trebala nego ga se srami.

"Hrvatska čak radi postupke koji bi se mogli nazvati anti-antifašizmom. Da ne ulazim u detalje, ali nijedna država i nijedan narod, ako izuzmemo velike sile, nije imao takav antifašistički pokret kakav je bio u Hrvatskoj i općenito ovom području. Mi smo zaista predstavljali važan faktor u Drugom svjetskom ratu. Vjerujem da neki narodi i države imaju takvu antifašističku povijest da bi se njome ponosili na bitno drugačiji način", govori Klasić.

Pitamo ga gdje su korijeni odnosa prema antifašizmu.

"Korijeni revizionizma u odnosu prema antifašizmu su i u 1990-im godinama. Tu ličnost Franje Tuđmana igra kontroverznu ulogu. On je bio partizan, bio je antifašist i njegovom zaslugom i voljom Hrvatska je dobila svoj datum, kad obilježava antifašističku borbu. Njegovim zalaganjem su antifašističke vrijednosti ušle u Ustav Hrvatske", kaže.

"S druge strane, on je imao parolu one famozne svehrvatske pomirbe uz koju nije pitao žele li se djeca antifašista pomiriti s djecom fašista, a kamoli antifašisti pomiriti s fašistima. Bio je pod utjecajem različitih faktora u društvu, od onih koji su došli iz emigracije, gdje su njegovali ustašku tradiciju, pa do antikomunista. Pod njihovim utjecajem su se rušili i antifašistički spomenici. Rušili su se spomenici žrtvama fašizma, micala su se imena ulica antifašističkih heroja, a ulice su dobili istaknuti pojedinci iz političkog, vojnog i kulturnog života NDH. Osnivale su se vojne jedinice po ustaškim zapovjednicima. Uzvik 'Za dom spremni' mogao se čuti po ustanovama, općenito u javnom prostoru. Sad žanjemo ono što smo tada posijali. Imamo generacije mlađih koji su odrasli u društvu u kojem su ustaše proglašavani patriotima", izjavio je.

Ostavlja se prostor za manipulacije

Odgovorio je na pitanje kakav je danas odnos hrvatske vlasti prema antifašizmu.

"Rekao bih da stanje ovisi o tome kakav je HDZ na vlasti, što opet ovisi o tome tko je na čelu HDZ-a. Tuđmanov HDZ nas je, dakle, uveo u te probleme, Karamarko je to dignuo na još veću razinu. Plenković i njegovi suradnici, poput Gordana Jandrokovića i Davora Božinovića, ne bi trebali biti fašisti. Prvo, mislim da nisu takvi ljudi, a drugo i zbog njihovog naslijeđa koje je partizansko i komunističko. U službenom javnom prostoru, govorim o udžbenicima, politici ili medijima, vi tako nećete čuti da se kritizira antifašistička borba, ali, s druge strane, ostavlja se prostor za manipulacije", rekao je.

Tekst se nastavlja ispod oglasa

Iznio je i nekoliko primjera.

"Primjer je tu oko uzvika 'Za dom spremni', činjenice da ministarstva financijski pomažu organizacijama i udrugama koje negiraju ili relativiziraju zločine. Evo, imamo činjenicu da je Andreju Plenkoviću zasmetala antisemitska izjava zamjenika gradonačelnika Splita Bojana Ivoševića. To je licemjerno. Imam pohvalu za svaku moguću osudu antisemitizma, ali vi od Dubrovnika do Zagreba imate dvadesetak ulica koje nose imena po simpatizerima ili dužnosnicima ustaškog pokreta, a neke od njih su dobile ta imena upravo na prijedlog ili uz blagoslov HDZ-ovih vijećnika. Ima, znači, prostora za djelovanje, nije dovoljno samo vidjeti problem u tuđim izjavama. Zato i imamo situaciju da neki učenik, recimo, u Bjelovaru ili Slavonskom Brodu u školi uči da su rasni zakoni štetni, da je NDH bila zločinačka i fašistička, a onda se vrati u stan u Ulici Mile Budaka ili Ulici Julija Makanca", kaže.

"Brže bi se napunio autobus za Bleiburg"

Pitamo ga i za Bleiburg, dojam je kako političari radije obilježavaju tamošnje zločine.

"Učinio bih eksperiment. Dakle, da ispred sabora i vlade stavimo dva autobusa. Jedan da ide u Brezovicu, drugi za Bleiburg. Mislim da znamo odgovor koji bi se brže napunio i kamo bi naši političari radije otišli. U Brezovicu idu jer moraju, a u Bleiburg jer žele", rezolutan je Klasić.

"No, treba naglasiti - ono što je uslijedilo nakon predaje ustaške vojske je najveća sramota antifašističkog pokreta u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Na Bleiburgu je ubijeno preko 80 tisuća ljudi. Tu nema opravdanja. Mi možemo govoriti da su tu bili pripadnici elitnih ustaških postrojbi Crne legije, čuvari iz Jasenovca, ali to ne opravdava ono što je bilo, to ne znači da se terorom treba odgovoriti na teror, unatoč tome što je većina vojnika bila spremna boriti se protiv novih vlasti. No, treba znati i da je najgore kad se o Bleiburgu govori kao da ništa nije bilo prije tog 15. svibnja 1945. godine. Kao da nije bilo masovnih strijeljanja, genocida i rasnih zakona", konstatirao je.

"Ivo Lola Ribar nema veze s Mladićem ili Miloševićem"

Iznijeli smo mu promišljanje kako je dojam da u Hrvatskoj vječno ima prostora samo za jedan rat. Dakle, kao da dignitet Domovinskog rata automatski poništava sve druge ratove, poput Narodnooslobodilačke borbe, što je opet pripadajuće zaostalim društvima u kojima se ratom mjeri, oduzima, množi i, osobito, dijeli.

"Apsolutno se slažem, bio sam u ratu 1991., ali pravi hrvatski branitelji su partizani. Njihova hrabrost i entuzijizam su nemjerljivi, to su ljudi koji su s 18, 19 godina išli u rat. To je neusporedivo s 1990-ima. Treba osuditi partizanske zločine nakon rata, ali i hrvatske nakon Oluje, kao i 1991. godine. Zločina ima, ali pitanje je kako se prema njima odnosimo. Najgore je kad, umjesto hrabrih partizana i partizanki, nekakav primjer patriotizma bivaju ustaše, koji nikad ne bi ni došli na vlast da nisu bili kolaboracionisti Hitlera i Mussolinija. S njima su, uostalom, bježali i doživjeli su njihovu sudbinu. Meni je žao da mi danas kroz prizmu onoga što je JNA radila 1991. procjenjujemo one koji su pogibali na Neretvi ili Sutjesci", pojašnjava.

"Tako se ne gleda na povijest. Zločine treba osuditi, ali Ivo Lola Ribar ili Rade Končar nemaju veze s Mladićem, Šešeljom ili Miloševićem", zaključio je povjesničar Hrvoje Klasić.

Tekst se nastavlja ispod oglasa

Pusić: Bilo je fizičkih napada

Predsjednika Antifašističke lige RH Zorana Pusića pitali smo kako je biti antifašist u Hrvatskoj.

"Pa gledajte, imali smo neugodnosti, fizičkih napada, uglavnom 1990-ih, kad smo se zalagali za povratak Trga žrtava fašizma. Pazite, sama činjenica da tu dolazi do promjene imena, dakle, da bi se zatirala sjećanja, govori o tome da je država u ozbiljnim problemima. A mi smo se ne samo iz neke povijesne nepravde, mada postoji i ona, nego budućnosti borili za povratak imena. Dakle, bilo je i prijetnji, a i moderni oblici komunikacije imaju dobre i loše strane. Loše strane su svakako što je internet dostupan onima koji kleveću, odašilju strašne

poruke. Ali morate živjeti s tim da vam radikalni desničari koji propagiraju nasilje prijete preko interneta", govori Pusić.

Inače, razgovor s Pusićem smo vodili u ponedjeljak popodne. Naglasio je da ide u Split, gdje Udruga veterana Domovinskog rata i antifašista organizira veliki skup, na kojem se pojavio i predsjednik Zoran Milanović.

"U Hrvatskoj ipak postoje struje i u jednom i u drugom smjeru. Važno je djelovati prema mladima, koji imaju pomanjkanje obrazovanosti u tom smislu. Mi stariji svoja loša iskustva moramo prenijeti mladima. Važno je da mladi prepoznaju da neki i nesvjesno šire stavove vezane uz fašističke pokrete", naveo je.

Razlikovati antifašizam i antitotalitarizam

Napomenuo je da se u Hrvatskoj često miješaju dvije vrste antifašizma.

"Jedan je onaj povezan s Drugim svjetskim ratom i oružanom borbom protiv fašizma. Tu mislim na originalni talijanski fašizam i neke njegove još gore izvedenice, poput nacizma, ustaštva ili četništva. A imamo nešto što smatram normalnim antifašizmom. To je zalaganje za one vrijednosti koje su svi fašizmi probali zatrti. Takvi pokušaju su postojali i prije nastanka pravog fašizma, a, nažalost, i poslije. U tom smislu bi se moderni antifašizam mogao nazvati - antitotalitarizam. U današnjoj Hrvatskoj i Europi opasnost ipak nije od crvenih kmera, nego od radikalne desnice koja se poziva na fašističke režime iz svoje prošlosti i relativizira njihovu zloćudnost pa je prirodno zalaganje za te vrijednosti ipak nazvati antifašizmom", pojašnjava.

Za kraj odgovorio je na pitanje postoji li određena stigma na današnjim antifašistima.

"Ta stigma je tu zbog falsificiranja hrvatske povijesti, zbog prešućivanja značaja NOB-a. Evo, dok ovako razgovaramo, čovjeku nevjerovatno zvuči da se to događa. Taj pokret kod nas je uistinu bio jedan među najvećim u Europi, pa cijela EU je osnovana na zasadama antifašizma i s idejom da rata ne bude. A vi imate tendenciju onih koji zemlju guraju na stranu gubitnika, unatoč njezinoj slavnoj prošlosti", zaključio je za Index Zoran Pusić

7.4.SPLIČANIN ZDENKO DUPLANČIĆ (90), MITRALJEZAC PRVE PROLETERSKE BRIGADE I ČUVAR USPOMENA NA NOB

Rođen 1929. u Splitu, u bogatoj građanskoj obitelji, Zdenko Duplančić već 1941. kao 12-godišnjak ulazi u SKOJ. Nakon pada Italije 1943. odlazi u partizane i s 14 godina postaje jedan od najmlađih boraca legendarne Prve proleterske brigade, s kojom prolazi cijelu Bosnu i Srbiju, sudjeluje u borbama za oslobodjenje Beograda (listopad 1944.) i Zagreba (svibanj 1945.), a ratni put okončava u Trstu.

Nakon rata završava visoke vojne škole u SSSR-u i SAD-u, te postaje zrakoplovni oficir. Krajem 70-ih je u vojnoj misiji u Moskvi, a 80-ih u Saveznoj direkciji za rezerve i promet specijalnih proizvoda, zadužen za prodaju oružja nesvrstanima. Umirovljen je 1988. u činu pukovnika, tri godine prije rata. U svojoj 90. godini predsjednik je Udruženja boraca Prve proleterske brigade, gdje održava sjećanje na ovu elitnu partizansku jedinicu. Živi u Beogradu, a svako ljeto dođe u rodnu kuću u splitskoj Radunici.

– Dok smo šetali po Radunici, pokazivali ste mi gdje se prije Drugog svjetskog rata nalazila koja obrtnička radnja, gdje su se potkivali konji... Kako je bilo odrastati u Splitu 1930-ih?

– Ja sam odrastao u bogatoj porodici, prije rata sam vježbao violinu kod **Hatzea**. Moj otac je bio obrtnik, tapetar i dekorater, imao je puno radnika. Kad je 1934. brod s tijelom ubijenog kralja **Aleksandra** iz Marseillea pristao u Split, oca su angažirali da uredi obalu. Kad je 1943. moj drug **Ante Čerina** na Peristilu ubio poznatog fašista **Giovannija Sava**, moj otac je kao ugledni građanin Splita pozvan na pogreb.

– Iz takve porodice vi 1941. uđete u SKOJ. Kako to?

– Znao sam što rade Talijani i ustaše. Imali smo sluškinju koja je bila članica Partije i pričala mi o talijanskom sistemu, i tako sam od nje saznavao o zlu fašizmu. A majka mi je bila u Antifašističkom frontu žena.

– Znači, žene u porodici su bile na strani antifašista, a otac je bio dobar s fašističkim vlastima?

– Moj otac se nije bavio politikom, ali je razumio što se događa. Upravo zato što je on bio ugledan građanin, Partija je našu kuću koristila za ilegalni rad. Iz naše se kuće odlazilo u partizane.

– Otac nije znao za to?

– Naravno da je znao.

– Kako su 1941. u Splitu izgledali prvi dani okupacije?

– Tada sam bio u Bolu na Braču, u gimnaziji kod dominikanaca, to su mi roditelji plaćali. I stvara se NDH, a gimnazijalci su morali biti u Ustaškoj mladeži, jer je Brač bio NDH, dok je Split bio pod Italijom. Stariji su nam govorili da ne idemo u tu Ustašku mladež, to mi je govorio i ravnatelj gimnazije **Andelko Rabadan**, prefekt dominikanskog reda. Pa sam se vratio u Split i postao skojevac.

– Svećenik vam je govorio protiv ustaša?

– Ti dominikanci su bili antifašisti, Rabadan je poslije rata dobio odlikovanje od nas. I onda i danas među svećenicima je bilo i ima naprednih ljudi.

– **Dakle, nakon proglašenja NDH vraćate se u Split?**

– I kad sam doša u Split, primilo me u SKOJ. Moja klapa su bili braća Katalinić i Zvonko Tijardović, sin od skladatelja Ive. Proučavali smo marksizam i izvodili akcije po Splitu.

– **Kako ste proučavali marksizam?**

– Imali smo kružoke, stariji su nam čitali i tumačili Marxa. Čitali smo „Kako se kalio čelik“ Nikolaja Ostrovskog i „Moje univerzitet“ Maksima Gorkog. Onda bi razgovarali o tome.

– **A koje ste akcije izvodili?**

– Mogu reć šta je radila moja skojevska ćelija. Split je bio pun slika Mussolinija i fašističkih parola, pa smo ih mrćili. Bacali smo letke za Prvi maj i obljetnice Oktobarske revolucije. Na bunde i kapute kurvi šta su se družile s Talijanima bacali smo kiselinu. Split je bio potpuno crveni grad, to danas mnogi ne znaju.

– **Koliko je mladih iz vaše generacije u Splitu otišlo u partizane, a koliko u ustaše?**

– Većina iz moje generacije je išla u partizane. U Splitu uopće nije bilo ustaša, ja sam prve ustaše vidio tek u partizanima. Bio je Mačekov HSS, dio njih je kasnije iša u ustaše. Bilo je nešto četnika, imali su štab u Vatrogasnom domu. Orjune je bilo, oni su se stalno tukli protiv komunista.

– **Kad ste otišli u partizane?**

– Kad je u rujnu 1943. pala Italija, uspjeli smo prikupiti puno talijanskog oružja, i ja sam sudjelovao u tome. Držali smo položaje u Dugopolju, Nijemci su nas bombardirali svaki dan. Uoći dolaska Nijemaca svi koji su bili kompromitirani kao skojevci morali su u partizane, i tako sam i ja otišao.

– **U jednom intervjuu kažete da ste u ratu četnicima po Bosni pjevali: „Vi ste sluge Ante Pavelića!“ Je li u pitanju lapsus: jeste li to pjevali četnicima ili ustašama?**

– I jednima i drugima. A to konkretno smo pivali četnicima. Četnici i ustaše su surađivali cijelo vrijeme. Kao što su ustaše klali po Hrvatskoj i Bosni, tako su četnici klali i po Srbiji i po Bosni i po Hrvatskoj. S tim da su četnici izgubili svoju moć na Neretvi, tamo ih je bilo 20.000 i razbili smo ih. Otada više nisu predstavljali snagu zapadno od Drine.

– **Danas mladi u Hrvatskoj misle da su ustaše bili „borci za slobodu hrvatskog naroda“?**

– Nemam komentara. Nisu djeca kriva što uće iz lažnih udžbenika.

– **Slično je i s druge strane. Prva proleterska osnovana je u Rudom, koje je danas u Republici Srpskoj: nekad su se glavna ulica koja vodi do partizanskog groblja i škola u Rudom zvali po vašoj brigadi, a danas ta ulica nosi ime Draže Mihailovića?**

– I ulica i škola. Pisali smo protestna pisma u Republiku Srpsku, ali ništa nismo postigli. Isto je to kao u Hrvatskoj, nisu oni ništa bolji ili gori od ovih u Hrvatskoj.

– **Pri formiranju Prve proleterske brigade 21. prosinca 1941. u Rudom, od šest bataljuna četiri su činili partizani iz Srbije, a dva iz Crne Gore. Osim vas, je li bilo još Dalmatinaca i Hrvata u toj jedinici?**

– Pri formiranju brigade bilo je par Hrvata, to su oni šta su živili u Srbiji. Ali kasnije je došlo puno Dalmatinaca, najviše iz Šibenika, Splita i s Biokova. Već od 1942. počinju popune Prve proleterske s Dalmatincima. Mi smo u brigadu unili pismu, veselje, zajebanciju.

– Po čemu se ta brigada razlikovala od drugih partizanskih jedinica?

– Prva proleterska je uvijek išla tamo di je najteže bilo. Ta jedinica je dala 84 narodna heroja, to ni divizije nisu imale. Mi smo u partizanima imali tri vrste jedinica: proleterske, udarne i obične, a proleterske su bile kao neka avangarda. Prva proleterska je imala i vojni i politički zadatak. Vojni – da diže ustanak, to su bili vrlo borbeni ljudi. Politički – da širi klasnu svijest među borcima.

– Dio rata proveli ste uz Vrhovni štab?

– Prva proleterska je sve do desanta na Drvar 25. svibnja 1944. bila uz Tita i Vrhovni štab, štitili smo ih. Tukli smo se sa svima: protiv Nijemaca, Talijana, ustaša, četnika, Bugara, Čerkeza, svakakve gamadi. Nakon Drvara Tito ide u Bari pa na Vis, a mi kroz Bosnu prema Srbiji.

– Imate li koju zgodu s Titom iz tog vremena?

– Moj stric Atilio Duplančić je bio radio-telegrafist u Vrhovnom štabu, a bio je religiozan. I na Božić 1942. kaže on Titu da ide na ponoćku, a Tito će njemu: „Druže Atilio, idem i ja s tobom.“ A moj stric je Tita zvao „Jozo“, i kaže on njemu: „Pa di ćeš ti, druže Jozo, u crkvu?“ A Tito veli: „Druže Atilio, puno nas je izginulo, a kad seljaci vide da ja idem u crkvu, onda će i oni doć u partizane.“ I tako je i bilo.

– Ulazite u Srbiju, to je već jesen 1944., počinju borbe za oslobađanje Beograda. Čega se sjećate iz tih dana?

– Kad smo ušli u Srbiju, na Zlatiboru, tukli smo se tri dana s Bugarima, a Bugari se tukli kao da brane Sofiju. Tu smo razbili njih i četnike, i onda je došla moja najteža bitka u ratu, na Ubu – protiv Nijemaca i četnika. Dva puta sam trebao poginuti – tu i u Vrbovcu, pri oslobađanju Zagreba.

– Što je bilo na Ubu?

– Ub je mjesto podno brda Vučjak. Švabe su imali jako utvrđen položaj, bunkere na brdu. Bio je 3. listopada 1944., u pet ujutro smo krenuli u juriš, po kiši i susnježici. Kad smo se približili, okinuli su po nama i morali smo se povlačiti. Ja sam bio prateći vod, to su mitraljezi. Sa mnom su bili Šibenčani Pivac i Protega, i jedna Kineskinja za koju ne znam kako se tamo našla. Čen-čen se zvala, to joj je bila prva borba i mi joj kažemo: „Ajde u pozadinu.“ Nije tila. Poginula je dva-tri metra od mene, a Šibenčani su teško ranjeni.

– Bili ste mitraljezac s 15 godina?

– Bio sam pomoćnik mitraljesca, pa je on poginuo, pa sam postao mitraljezac. Imali smo talijanske „brede“, to su bili teški mitraljezi.

– Nakon Uba ste krenuli za Beograd?

– Ruta nam je bila Zlatibor – Bajina bašta – Valjevo – Užice – Beograd. A Beograd su branili Nijemci, četnici, nedićevci i ruski belogardisti. I ljotićevci. U Beogradu smo vodili ulične borbe, tu sam proslavio 15. rođendan. Nakon toga je došao Sremski front, Ilok, Šarengrad, oslobodili smo i Vukovar. I onda pravac Zagreb, a potom Trst, gdje sam dočekao kraj rata.

– Gdje je generalno bilo najteže?

– Namučili smo se u Bosni. To je pasji život bio, taj partizanski život. Kasnije je bilo lakše, imali smo pozadinu, ali prije toga – gol, bos, gladan, spavaš u sijenu ili na zemlji... Kad danas gledam, nije mi jasno kako smo uspjeli preživjeti. Mladost plus ideologija, to je jedino objašnjenje.

– **Marksistička ideologija?**

– A koja druga?

– **Partizanska osveta nad ustašama i četnicima na Bleiburgu bila je surova?**

– Pogledajte što su radili u Francuskoj i Italiji s tim kolaboracionistima. Pa naši ljudi su ginuli na Bleiburgu, jer se ovi jedini u Europi nisu predali. Kod oslobađanja Vrbovca, uoči oslobađanja Zagreba, u borbama protiv ustaša i Nijemaca samo iz naše brigade je poginulo 163 borca. Sad ispada da mi nismo ništa radili nego ubijali zarobljenike i civile. Pa nismo mi imali vremena za to, mi smo neprestano išli dalje. Kažu: „Ubili ga partizani, komunisti.“ A zašto su ga ubili, šta je taj radio u ratu? Nama se u Derventi predalo 1000 domobrana, nijednome nije dlaka s glave pofalila.

– **Nakon rata ostajete u JNA, a karijeru završavate u Saveznoj direkciji za specijalne proizvode. Kakav je to bio posao?**

– Palestina, Angola, Mozambik, Zambija, Uganda, Zimbabve, Alžir... sve su to moje zemlje, cijelu Afriku sam obišao. Bio sam zadužen za pomoć oslobodilačkim pokretima u nesvrstanim zemljama, kao direktor odjela za izvoz naoružanja.

– **Tu su se morali vrtjeti dobri novci. Jeste li se obogatili?**

– Vidili ste moju obiteljsku kuću u Radunici, trošnu i nikakvu, nema ni kupatila. A bio sam na takvom položaju da sam mogao biti Todorić. Ali to ne bi bilo marksistički.

– **Godine 1988. odlazite u mirovinu. Kako ste doživjeli krvavi raspad Jugoslavije i pretvaranje JNA u srpsku vojsku?**

– Volio bih da sam umro prije toga. Ovo moj rat nije bio. Ni ta vojska nije bila moja, ona je izdala petokraku. Sve je moglo drugačije. Mogli smo se dogovoriti oko konfederacije ili se razići kao Česi i Slovaci. Mi smo pukli po nacionalnom ključu, a ja preferiram klasno pitanje. Nemam ništa protiv ni nacija ni religija, i danas znam moliti Boga na latinskom. Ali i nacija i religija su danas postali biznis. Prazna su sela i u Hrvatskoj i u Srbiji, a i gradovi se prazne: što onda vrijedi vikati da si Hrvat ili Srbin?

– **Živate u Beogradu više od pola stoljeća. Jeste li ikada imali problema zbog hrvatske nacionalnosti?**

– Ne, nikad. Ja sam predsjednik Skupštinskog odbora općine Savski venac, centralne i najvažnije beogradske općine. Uz to sam i predsjednik Saveza boraca te općine, član Gradskog odbora SUBNOR-a Beograda, Republičkog odbora i komiteta za međunarodne veze. Eto, jedan Hrvat ima sve te funkcije u Srbiji.

– **Današnja Srbija je četnike proglasila antifašistima, a četnički vođa Draža Mihailović je rehabilitiran?**

– Draža Mihailović nije rehabilitiran, nego mu je suđenje poništeno jer da nije bilo pravedno. A mi kažemo: „Ajde, sudite mu sada opet, ima dosta dokumenata.“ Ali oni neće da mu ponovo sude. Oni sada ovaj pravni sistem prebacuju na ono vrijeme: onda bi trebalo poništiti i Nürnberške procese.

– **Kako vam je živjeti u zemlji gdje su četnici priznati kao antifašisti?**

– U Srbiji je osam partizanskih praznika ušlo u značajne datume koji se obilježavaju na razini države. Skupština Srbije je 2004. izjednačila naš pokret s tim četničkim, ali kad su ti partizanski praznici, država četnike nikad ne spominje. Na Dan pobjede nad fašizmom na bini su naše partizanske zastave, a nikakve četničke. Kod ispraćaja boraca NOB-a sudjeluje vojska, a kod pokopa četnika ne sudjeluje. Na našim skupovima mi ne pjevamo „Bože pravde“ nego našu partizansku himnu „Partizan sam, tim se dičim“. Radimo na tome da se odluka o izjednačavanju četnika i partizana poništi, ali sastav Skupštine je takav da se to zasad ne može.

– **Vaši životni ideali su poraženi. Umjesto marksističkog, danas imamo kapitalističko društvo, a ustaše i četnici su postali pozitivci. Kako se nosite s tim?**

– Možda sam deformiran, ali ja sam iz Prve proleterske. Mi se nismo samo borili protiv fašista, nego i za izgradnju drukčijeg društva, pravednijeg i socijalističkog. Ja očitito nisam za ova današnja društva. Ponosim se što sam bio član SKOJ-a i KPJ. I sav ovaj moj preostali život je borba za istinu i pravedniji društveni sistem.

– **Koliko je još živih boraca Prve proleterske?**

– U Beogradu nas je ostalo osam. Samo smo dvoje još na nogama.

– **Gdje je originalna ratna zastava brigade?**

– Kod mene u kancelariji.

– **Partizanima se zamjera da su potkraj rata dopustili da mnogi četnici obriju brade i pređu u njihove redove?**

– To je bilo nakon sporazuma Tito–Šubašić, kad je kralj Petar u rujnu 1944. smijenio Dražu i naredio da svi „otadžbinski vojnici“, odnosno četnici, moraju preći kod Tita. Isto tako smo primali i domobrane u Hrvatskoj. U partizane su mogli preći svi osim ustaša i četnika koji su bili koljači. Oni koji su obrijali brade – njih bi mi skratili za glavu. Kod nas su prelazili samo oni četnici koji su bili mobilizirani, kao domobrani u Hrvatskoj.

– **Beogradski nogometni klubovi se zovu Crvena zvezda i Partizan, a navijači im na utakmicama pjevaju četničke pjesme?**

– Ja zato više ne idem utakmice, a stanujem između ta dva stadiona. Više pratim talijansku i španjolsku ligu.

– **Za koga navijate?**

– Ni za koga u klupskom nogometu. Lani u Rusiji sam navijao za Hrvatsku, normalno. Igrali su u Rusiji kao jedan, kao da su Prva proleterska.

Objavljeno *pilenaopako.picigin.net*, 22.09.2019., <http://pilenaopako.picigin.net/author/pile/>,
pristupljeno 24.09.2019. <http://pilenaopako.picigin.net/author/pile/>

» IZAŠLI SMO KAO POBJEDNICI,
ZAHVALJUJUĆI VISOKOJ SVIJESTI
I MORALNOJ ČVRSTINI NAŠIH BORACA,
ODLUČNOSTI I UMJEŠNOSTI
RUKOVODILACA NAŠIH JEDINICA,
OD NAJNIŽIH DO NAJVIŠIH,
I NEPOKOLEBLJIVOM UBJEĐENJU SVIJU
NAS KOJI SMO UČESTVOVALI U TOJ BICI
DA JE NAŠA BORBA PRAVEDNA
I DA SE ONA MORA ZAVRŠITI
NAŠOM POBJEDOM.«

7.5. NOVA MLADOST

1. Milan Radanović - "Kolaboracija je zločin - dan okupacije značio je smrt stotina, pa i hiljada ljudi"

Bartul Čović 29. prosinca 2015.

IZVOR: <https://lupiga.com/intervjui/intervju-milan-radanovic-kolaboracija-je-zlocin>

Milan Radanović je povjesničar i istraživač. Rođen je 1976. godine u Novoj Gradiški, a živi i djeluje u Beogradu. Glavni fokus njegova rada je **Drugi svjetski rat na tlu Srbije i fenomen povijesnog revizionizma**. Krajem 2014. godine objavljena je njegova prva knjiga "Oslobođenje-Beograd, 20.oktobar 1944", a povod ovom intervjuu je nedavno objavljivanje njegove druge knjige koja je produkt dulje studije i arhivskog rada na temu zločina kolaboracionističkih pokreta u Srbiji i poslijeratne represije koju je provodila pobjednička strana - "Kazna i zločin. Snage kolaboracije u Srbiji: odgovornost za ratne zločine (1941-1944) i vojni gubici (1944-1945)".

"Nema sumnje da je kolaboracija zločin" (FOTO: Lupiga.Com)

Bojan Dimitrijević s Instituta za savremenu historiju nedavno je konstatirao da "kolaboracija nije zločin". Što misliš o toj tezi i kakva je po tebi narav suradnje s okupatorom?

- Nema sumnje da je kolaboracija zločin. Politička i vojna kolaboracija podrazumeva doprinos u stvaranju ambijenta koji odgovara okupatoru u cilju što dužeg zadržavanja na okupiranom području. Svaki dan produžetka okupacije na tlu Jugoslavije podrazumevao je smrt više stotina, ponekad i nekoliko hiljada civila i pripadnika pokreta otpora, ubijenih od strane okupatora i kolaboracionista. Osim toga, produžetak okupacije sa sobom je donosio razaranja materijalnih dobara. Ne treba napominjati kolike su bile posledice takvog razaranja u jednoj siromašnoj zemlji kakva je bila Jugoslavija. Okupator i kolaboracionisti nisu samo uništavali živote onih koje bi hvatali i zarobljavali već su uništavali sve što je onima koji im nisu pali šaka omogućavalo da prežive. Praksa okupatora i kolaboracionista na području Jugoslavije podrazumevala je sistematsko uništavanje života na teritoriji na kojoj su izvodili vojne operacije, odnosno paljevinu i prethodnu pljačku naselja, čime je preživelo i izbeglo

stanovništvo bilo osuđeno na glad, bolest i smrt. Sistematska pljačka nije mimoišla ni logorizovane i, potom, ubijene civile, pri čemu su zločini nad Jevrejima najkarakterističniji primer. Takođe, nemački okupator je upravo na teritoriji Srbije sproveo najintenzivniju pljačku i eksploataciju – prvenstveno kada je reč o višegodišnjoj eksploataciji rudnog bogatstva i prinudnog rada velikog broja stanovnika Srbije. Kolaboracija je zločin upravo zbog saradnje sa onima koji su okupirali zemlju i porobili narod, sprovodeći svakodnevne zločine – makar da kolaboracionisti nisu počinili nijedan konkretan zločin. Nažalost, snage kolaboracije su počinile bezbroj zločina nad domaćim stanovništvom – u okviru kontinuirane višegodišnje kampanje uništavanja oslobodilačkog pokreta.

Objasni nam okolnosti unutar četničkog pokreta na početku Drugog svjetskog rata na tlu Srbije. Kakav je njihov stav prema okupaciji i u kojem trenutku se četnici definitivno opredjeljuju za kolaboraciju?

- Četnički pokret u Srbiji u leto 1941. godine organizaciono bio je prilično heterogen. Glavninu četničkih snaga 1941. godine u Srbiji, naročito u jugoistočnoj i istočnoj Srbiji kao i u pojedinim srezovima u severnoj Srbiji, činili su četnici Koste Pećanca među kojima su znatan broj činili članovi predratnih četničkih udruženja i režimskih partija. Ta formacija je započela aktivnu vojnu kolaboraciju već avgusta 1941. godine. Na području zapadne Srbije i Šumadije četnici su bili organizovani pod komandom pukovnika Dragoljuba Mihailovića, generalštabnog oficira Vojske Kraljevine Jugoslavije (VKJ) koji nije priznao kapitulaciju. Mihailović se u prvoj polovini maja 1941. godine obreo na Ravnoj Gori započevši postepeno okupljanje oficira i podoficira VKJ koji se nisu mirili sa okupacijom. Njegova organizacija je početkom tog leta uspostavila kontakte sa kvislinškim režimom. Ta činjenica je uzrokovala da Mihailovićeve organizacija (tzv. ravnogorski četnici) izbegava sukobe sa pripadnicima kvislinške žandarmerije tokom leta 1941. godine koji su, uz nemački Vermaht, u leto 1941. bili glavni partizanski protivnici u Srbiji. Uostalom, sve do 31. avgusta 1941. godine Mihailovićeve snage nisu napadale nemačkog okupatora. Kontinuirano vojno suprotstavljanje i ofanzivna dejstva Mihailovićevih snaga protiv nemačkog okupatora potrajalo je do 1. novembra 1941. godine, odnosno do ofanzive ravnogorskih četnika protiv partizana u zapadnoj Srbiji, u istom razdoblju kada nemački okupator pojačava aktivnosti u cilju uništenja partizana i „Užičke republike“. Prethodno, 26. oktobra, pukovnik Mihailović i Josip Broz Tito, zapovednik partizanskih snaga, sklopili su dogovor o nastavku borbe protiv okupatora i otklanjanju nespornosti i incidenata između dva antiokupatorska pokreta. Međutim, Mihailović je pogazio dogovor i izdao borbu protiv okupatora već 27. oktobra kada je odlučio da pošalje delegaciju na pregovore sa predstavnicima nemačkog okupatora u Beograd – sa ponudom za vojnu saradnju u borbi protiv partizana i predlogom da se Mihailović sastane sa predstavnicima nemačke komande. Već sutradan, 28. oktobra, u Beograd je upućena delegacija ravnogorske Vrhovne komande. Do sastanka između Mihailovića i nemačkih oficira došlo je 11. novembra. Međutim, Nemci su odbili Mihailovićeve predloge o vojnoj saradnji u borbi protiv partizana jer su znali da sami mogu poraziti partizane, ali i zbog toga što nisu imali poverenja u pokret koji je do juče vodio borbu protiv okupatora. Kako bi odobrovoljila okupatora, ravnogorska Vrhovna komanda je posredstvom jednog Pećančevog vojvode, koji je tada aktivno sarađivao sa ravnogorcima, ustupila oko 365 zarobljenih partizana Nemcima – nemački vojnici su 27. novembra u Valjevu streljali oko 270 zarobljenika. Bilo je to najmasovnije streljanje partizana u Srbiji u prvoj ratnoj godini, u jednom danu. Narednih sedmica, odlukom Vrhovne komande, većina Mihailovićevih snaga legalizovana je kod okupatora tako što je inkorporirana u okvir oružanih snaga pod ingerencijom kvislinške vlade. Legalizovani ravnogorski četnici su krajem 1941. i početkom 1942. godine sprovodili intenzivno represiranje pasiviziranih partizana i pristalica partizanskog pokreta – nakon odstupanja glavnine boraca „Užičke republike“ u Bosnu. U tom

talasu represije legalizovani četnici ubili su nekoliko stotina partizana i njihovih pristalica, a još veći broj su uhvatili i predali Nemcima nakon čega su uhapšenici streljani od strane okupatora ili odvedeni u nacističke logore gde je većina stradala. Nakon potiskivanja glavnine partizana iz zapadne Srbije i Šumadije u Bosnu, stvorili su se uslovi da ravnogorska organizacija na tom području stekne primat budući da su partizani na istom području tokom 1941. godine bili nekoliko puta brojniji od četnika, uz napomenu da Mihailović tada (za razliku od partizana) nije imao pod komandom nijedan odred u jugoistočnoj Srbiji, dok je u istočnoj Srbiji pod komandom imao samo jedan manji odred. Aktivnosti Nemaca i ravnogorskih četnika na suzbijanju partizanskog pokreta u Srbiji ponovo će doći do izražaja krajem 1943. i, naročito, tokom 1944. godine. Krajem 1942. i tokom 1943. godine većina četnika pod prethodnom Pećančevom komandom, kao i velika većina legalizovanih ravnogorskih četnika stavila se pod komandu Vrhovne komande JVuO (Jugoslovenska vojska u otadžbini). Iako je ukupan četnički korpus u Srbiji prethodno bio razjedinjen, što je uključivalo i određene sukobe – Mihailoviće i Pećančevi četnici bili su ideološki bliski pri čemu je antikomunizam podrazumevan kao važan element ideološke kohezije.

Odakle ovakav naslov tvojoj knjizi?

- Naslov mi je predložio Goran Babić, poznati hrvatski, jugoslovenski i beogradski pesnik nakon što sam slegao ramenima na njegovo pitanje da li imam naslov za knjigu. Goran je znao koje teme sam istraživao i nije mu bilo teško da osmisli naslov (koji je odlično pojasnio već postojeći podnaslov). Inverzija naslova poznatog romana označava fenomen kažnjavanja lica ili struktura iz korpusa kolaboracije odgovornih za zločine tokom okupacije Srbije što je bio važan element odnosa pobedničke strane prema kolaboracionistima. Pokušao sam da ukažem da je odgovornost snaga kolaboracije za ratne zločine (uz vojnu i političku saradnju sa okupatorom) predstavljala objektivni razlog kažnjavanja, retorzije, osvete, represije i terora koje je primenjivala pobednička strana.

U čemu tvoja knjiga predstavlja doprinos historiografiji Drugog svjetskog rata na tlu Srbije? Kojom si se dokumentacijom služio prilikom istraživanja i ima li u knjizi nekih do sada nepoznatih, neobjavljenih podataka?

- U pisanju knjige prvenstveno sam se oslanjao na primarne istorijske izvore – dakle, na neobjavljene i objavljene arhivske izvore. Istraživao sam građu tri beogradska arhiva: Vojni arhiv (fondovi: Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, Četnička arhiva, Jugoslovenska narodna armija, Vojno-bezbednosna agencija), Arhiv Jugoslavije (fond Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, DK), i Arhiv Srbije (fond Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, ZK). Deo građe iz Vojnog arhiva (dokumentacija partizanskih, četničkih, kvislinških i nemačkih vojnih jedinica i ustanova) publikovan je u okviru serije dokumenata pod nazivom Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, od 1949. do 1986., u izdanju nekadašnjeg Vojnoistorijskog instituta iz Beograda. Takođe, koristio sam neobjavljenu nemačku vojnu dokumentaciju, odnosno mikrofilmovanu građu Nacionalnog arhiva u Vašingtonu (National Archive Washington) koja je dostupna na sajtu „Znaci“. Građa DK u Arhivu Jugoslavije i ZK u Arhivu Srbije dostupna je istraživačima decenijama unazad. Ipak, ta građa je još uvek nedovoljno istražena. Građa DK i ZK sporadično je korišćena u delima koja su imala fokus ka regionalnoj i lokalnoj istoriji, ali i tada više kao izuzetak nego kao pravilo. U delima opštijeg karaktera, koja su imala ambiciju da obuhvate prošlost Drugog svjetskog rata na teritoriji čitave Srbije, ta građa je znatno manje korišćena. Dokumentacija DK i ZK u velikoj meri obuhvata svedočenja očevidaca, žrtava ili savremenika brojnih zločina. Saradnici sreskih i okružnih podkomisija nastojali su da zabeleže svedočenja svih

onih koji su bili upoznati sa određenim zločinom, stoga se ponekad suočavamo sa izjavama desetina svedoka o nekom konkretnom zločinu, što dokumentaciji ZK i DK daje na validnosti. U odabiru svedočanstava prvenstveno sam izdvajao svedočenja očevidaca zločina (najčešće su to pripadnici formacije koja je počinila zločin ili civili koji su bili nevoljni svedoci zločina) i rođaka žrtava koji su imali priliku da se uvere u posledice zločina. Odabrati njihova svedočenja znači pružiti mogućnost svedocima zločina da nakon sedam decenija ponovo progovore o vlastitom traumatičnom iskustvu i stradanju njima bliskih osoba, ponekad i o vlastitom stradanju. Ponekad su saradnici ZK i DK uspevali da prikupe originalna dokumenta, a neretko i prepise dokumenata (iz drugih arhiva) formacija koje su počinile zločin. Svaka knjiga na temu Drugog svetskog rata u Srbiji koja za glavnu temu ima istorijat određenog regiona ili teritorije Srbije tokom okupacije ili istorijat određenog pokreta – ostaje nedovršena ukoliko autor nije izvršio istraživanja u fondovima DK i ZK. Građa ZK i DK mi je koristila da rekonstruišem strukturu žrtava i počinilaca za manje poznate zločine ili zločine koji nisu obrađeni u historiografskoj literaturi na zadovoljavajući način, dok sam u kontekstualizaciji zločina koristio građu Vojnog arhiva i referentnu literaturu. Najznačajniji doprinos ove publikacije, kada je reč o zločinima JVuO u Srbiji, odnosno o strukturi počinilaca, predstavljaju podaci o zločinima Korpusa gorske garde pod komandom Nikole Kalabića, budući da sam konsultovao do sad nekorišćenu dokumentaciju o zločinima četnika Korpusa gorske garde koja je fragmentarno prisutna u fondovima DK i ZK. Ponekad se suočavamo sa svojevrsnim elaboratom sreskih podkomisija ZK o zločinima Kalabićevih četnika, što mi je omogućilo da znatno dopunim postojeća saznanja o pokolju u Kopljaru kod Arandelovca (25. decembar 1943. godine) i blokadi Kovačevca kod Mladenovca (27. avgust 1944. godine) koja nije bila evidentiran istorijski događaj u literaturi. Možda najznačajniji doprinos, kada je reč o slabo poznatim zločinima JVuO, predstavlja rekonstrukcija masakra nad 52 zarobljena partizana 24. srpske brigade NOVJ koji su četnici počinili 2. oktobra 1944. godine u Bošnjanu kod Paraćina, u vreme kada partizani masovno amnestiraju zarobljene četnike. Reč je o izuzetno surovom zločinu koji je podrazumevao brutalna mučenja žrtava pre egzekucije počinjenom nad mladićima koji nisu bili ideološki formirani, pri čemu je većina žrtava provela u partizanima svega nekoliko dana ili nekoliko sedmica dok su pojedine žrtve prethodno dezertirale iz redova JVuO. Jedna od dve „mikro studije“ u knjizi posvećena je zločinima Srpske državne straže (SDS) u leskovačkom kraju 1944. godine koji su sporadično evidentirani u literaturi pri čemu neki od najkarakterističnijih zločina SDS-a u leskovačkom kraju do sad nisu pominjani u literaturi. Reč je o akcijama policijskog karaktera koje su podrazumevale represiju više desetina stanovnika pojedinih naselja u jednom danu, a u nekim slučajevima suočavamo se sa terorom nad nekoliko stotina stanovnika jednog sela u jednom danu. U knjizi su takođe obrađeni i drugi najkarakterističniji primeri zločina oružanih snaga pod kontrolom kvislinške vlade. Taj deo knjige predstavlja svojevrsnu polemiku sa istoričarem Bojanom Dimitrijevićem koji u knjizi o oružanim snagama Nedićeve vlade (Vojska Nedićeve Srbije, Beograd, 2011, 2014) nije pomenuo nijedan konkretan zločin formacija pod ingerencijom Nedićeve vlade. Ohrabruje činjenica da je domaća historiografija 2014. godine dobila prvu studiju o zločinima nad romskim stanovništvom u okupiranoj Srbiji. U knjizi, koju je napisao istoričar Milovan Pisarri (Stradanje Roma u Srbiji za vreme Holokausta) detaljno se govori o ulozi kvislinške administracije i žandarmerije u stradanju romskog stanovništva u Beogradu. Pored ukazivanja na nepoznate ili slabije poznate zločine snaga kolaboracije na tlu Srbije i referenciranja već poznatih zločina na osnovu nekorišćenih arhivskih izvora, doprinos studije koju sam objavio ogleda se i u ekspliciranju jednog zapostavljenog fenomena u domaćoj historiografiji – reč je o amnestiranju pripadnika JVuO 1944-1945. Odsustvo ekspliciranja tog fenomena u jugoslovenskoj i srpskoj historiografiji omogućilo je pročetničkim, revizionističkim istoričarima, kojima su Drugi svetski rat i prve posleratne godine u istraživačkom fokusu, da olako ignorišu značaj, opseg i posledice dve amnestije iz 1944. godine koje su imale karakter zvaničnog poziva pripadnicima JVuO da

polože oružje čime im je garantovana bezbednost, ukoliko nisu bili počiniozi zločina. Prema istraživanju koje je publikovano u knjizi, više od polovine pripadnika JVuO iz Srbije amnestirano je 1944. i, manjim delom, 1945. godine. Reč je o izuzetno velikom broju pojedinaca. Dalja ignorisanja fenomena amnestiranja i korektnog odnosa prema većini zarobljenih četnika u završnim borbama za oslobođenje Srbije nakon ove knjige biće otežana i kontraproduktivna.

Približno kvantifikovanje podrazumeva višegodišnji timski istraživački rad za šta ne postoji zainteresovanost akademske historiografije i istorijskih instituta (FOTO: Lupiga.Com)

U knjizi su obrađeni i narativi o tzv. “Bosanskoj golgoti” te o bitci između ustaša i četnika na Lijeveč polju koja je i važan dio hrvatske nacionalističke mitologije. Do kakvih si saznanja o stvarnoj naravi ovih događaja došao u istraživanju?

- Bosanska golgota označava stilsku figuru koju su plasirali pripadnici četničke emigracije i drugi antikomunistički pisci i podrazumeva stradanje srbijanskih i crnogorskih četnika u Bosni 1945. godine. Reč je o segmentu istorije JVuO koji se pokušava tradicionalizovati kao istinska nacionalna tragedija – slično tradicionalizovanju Bleiburga i Križnog puta u okviru hrvatske nacionalističke i desničarske mitologije. Bosanska golgota podrazumeva viktimizaciju crnogorskih i hercegovačkih četnika u tzv. Bici na Lijeveče polju od 4. do 6. aprila 1945. godine i srbijanskih četnika u borbama na Zelengori i Sutjesci od 12. do 15. maja 1945. godine. Revizionistička historiografija je pokušala da istorizuje navedeni segment istorijata JVuO, naročito kada je reč o stradanju četnika na Zelengori i Sutjesci maja 1945. godine. U knjizi koju sam napisao osporen je revizionistički mit o stradanju navodno 9.300 pripadnika JVuO na Zelengori i Sutjesci sredinom maja 1945. godine, pri čemu se sugerisalo kako je većina stradalih navodno streljana. Demistifikaciju tog mita započeo je istoričar Milan Terzić 2011. godine u radu pod naslovom „Gubici četnika Draže Mihailovića na Zelengori i Sutjesci – maj 1945.“. Na osnovu nekorišćenih primarnih izvora pohranjenih u Vojnom arhivu (dokumentacija jedinica Jugoslovenske armije i jedan nekorišćeni izvor četničke provenijencije) definitivno sam osporio navedeni mit i zaključio da na Zelengori i Sutjesci nije moglo stradati više od 3.000 četnika, pri čemu je većina poginula u borbi. Jedan deo zarobljenih četnika je streljan nakon zarobljavanja. Na osnovu dostupnih izvora možemo

izneti pretpostavku o nekoliko stotina streljanih. Sličan ili nešto manji broj zarobljenika sproveden je u zarobljeničke logore. Kada je reč o narativu o tzv. Bici na Lijeve polju revizionistička historiografija nije preuzela navode o visokim brojkama poginulih četnika u borbama protiv ustaša koji su bili karakteristični za pročetničku i proustašku publicistiku s kraja prošlog veka, ali i dalje insistira na tvrdnjama o navodno nekoliko stotina poginulih četnika u borbama protiv partizana na Lijeve polju, što sam takođe osporio u knjizi. Nakon dvodnevni borbi između ustaša i četnika na Lijeve polju, koji se ne mogu označiti kao bitka zbog relativno malih gubitaka, većina crnogorskih četnika je kapitulirala prešavši privremeno pod komandu crnogorskih proustaških separatista, a zapravo pod privremenu komandu Oružanih snaga NDH. Određen broj razoružanih četnika (oko 120-150) ubijen je u ustaškim logorima.

(FOTO: Iz knjige "Kazna i zločin")

U knjizi govoriš o problemu kvantifikacije četničkih zločina. Je li nam je poznat približan broj stradalih ljudi od četničke ruke na tlu Srbije? Čime su ti zločini bili motivirani i kakav je danas odnos hegemonijske struje u srpskoj historiografiji prema njima?

- Jugoslovenska i srpska historiografija nisu izvršile kvantifikaciju zločina snaga kolaboracije u Srbiji, tako da je približan broj stanovnika Srbije ubijenih od strane četnika (četnici pod komandom Draže Mihailovića i Koste Pećanca i legalizovani ravnogorski četnici) još uvek nepoznat. Svakako da je reč o više hiljada ubijenih. Međutim, približno kvantifikovanje

podrazumeva višegodišnji timski istraživački rad za šta ne postoji zainteresovanost akademske historiografije i istorijskih instituta, za razliku od izražene zainteresovanosti za kvantifikovanje smrtno stradalih u okviru represije koju je uoči i nakon oslobođenja sprovodila pobeđička strana. Moje istraživanje nije imalo za cilj da ispostavi približan broj ubijenih stanovnika Srbije od strane četnika već da ukaže na dinamiku četničkog terora na primerima najmasovnijih zločina pri čemu je ukazano na činjenicu da su četnici u tzv. užoj Srbiji procentualno ubili više civila nego partizani, naročito više žena i dece. Najmasovniji zločin koji je JVuO počinila u Srbiji, ili uopšte u Jugoslaviji, dogodio se od 5. do 11. februara 1943. godine na području Pribojskog sreza nad muslimanskim stanovništvom. Taj zločin nije registrovan u okviru jugoslovenske (propartizanske) historiografije, ali ni u okviru savremene revizionističke (pročetničke) historiografije u Srbiji. Zvuči gotovo neverovatno da i pored dva publikovana spiska žrtava februarskog pokolja (spisak objavljen 1996. godine sadrži 1.547 imena ubijenih, među kojima je 650 dece, dok spisak objavljen 2005. godine sadrži 2.379 imena ubijenih, među kojima je 1.058 dece) – savremena srpska historiografija nije konstatovala masovne zločine JVuO u Pribojskom srezu. Štaviše, istoričar Srđan Cvetković ove godine objavio je dopunjeno izdanje njegovog magistarskog rada publikovanog 2006. godine (Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944-1953, Beograd, 2006, 2015) u kome se ističe da u Srbiji „nije bilo [četničkog] terora na nacionalnoj osnovi koji je išao do istrebljenja“. Drugi istoričari i istraživači koji su objavili studije koje za temu imaju opštu istoriju JVuO, poput Koste Nikolića i Miloslava Samardžića, takođe ne konstatuju pokolj februara 1943. godine u Pribojskom srezu, iako je, ponavljam, reč o najmasovnijem četničkom zločinu.

Studija "Kazna i zločin: Snage kolaboracije u Srbiji"(FOTO: Lupiga.Com)

Jedan od većih historijskih stereotipa u svim jugoslavenskim zemljama jest onaj o partizanskim zločinima nakon oslobođenja, što se u Srbiji odnosi na razdoblje nakon

rujna 1944. godine. Što je po tvome mišljenju problematično u pokušajima kvantifikacije broja stradalih, ali i kvalifikacije svih stradalih epitetom “žrtve” ili čak “nevine žrtve”?

- Završni deo knjige predstavlja prilog kvantifikaciji stradalih nakon oslobođenja Srbije za čije smrtno stradanje odgovornost snosi pobednička strana odnosno oružane snage i organi vlasti pod kontrolom komunista. U tom delu knjige problematizovani su pojedini aspekti metodologije Državne komisije za tajne grobnice (DKTG) u formiranju registra stradalih stanovnika Srbije nakon 12. septembra 1944. godine, prvenstveno kada je reč o uvrštavanju u registar stranih državljana i osoba koje su poginule u borbi, kao i proizvoljnom tumačenju izvora. Takođe, osvrnuo sam se na prethodne procene broja „žrtava komunističkog terora“ koje su se odnosile na teritoriju tzv. uže Srbije i na područja pojedinih opština i gradova i koliko su takve procene u koliziji sa rezultatima iz popisa DKTG i nekih novijih istraživanja. Naročito je ukazano na nerealne procene broja ubijenih stanovnika Beograda nakon oslobođenja, pri čemu su revizionistička publicistika i desničarska štampa isticali brojke od 10.000 pa sve do 30.000, dok je revizionistička akademska historiografija isticala brojke od 5.000 do 10.000 stradalih Beograđana. Upravo su rezultati DKTG osporili takve procene. U mojim prethodnim radovima izvršio sam korekciju registra DKTG za grad Beograd koji je brojao preko 1.900 imena osporivši preko 400 upisa (duplikati, lica koja nisu imala prebivalište u Beogradu i lica koja su umrla prirodnom smrću u godinama ili decenijama nakon rata). Realan broj stradalih Beograđana je veći od 1.500 i verovatno premašuje broj od 2.000 za nekoliko stotina. Saradnici DKTG i revizionistički istoričari koji su se najviše bavili temom represije koju su sprovodili komunisti nisu ostvarili značajne rezultate u utvrđivanju odgovornosti osoba koje su streljane nakon oslobođenja. Zapravo, umesto da to bude jedan od važnih elemenata njihovog istraživanja, oni su uglavnom ignorisali ili banalizovali realnu odgovornost strukture koja je bila izložena represiji čime se nastojala izvršiti viktimizacija ukupnog korpusa „žrtava komunističkog terora“. Koliko je među onima koji su streljani nakon oslobođenja bilo zaista nevinih žrtava (dakle, onih koji nisu skrivili tuđe stradanje niti su saradivali sa okupatorom) ostaje neistraženo. Naravno, uvek treba isticati da je među onima koji su imali nečasno držanje tokom okupacije bio nemali broj onih koji nisu zaslužili da budu kažnjeni najstrožom kaznom. Preko 60 posto evidentiranih „žrtava komunističkog terora“ evidentiranih u registru DKTG na tlu Srbije bez pokrajina bili su pripadnici oružanih formacija. Mnogi od njih poginuli su u borbi, uglavnom kao pripadnici JVuO, u vreme kada JVuO najaktivnije vojno saraduje sa nemačkim okupatorom. Poginuli u oružanim sukobima ne mogu biti proglašeni za žrtve politički ili ideološki motivisanog terora niti je metodološki opravdano njihovo uvrštavanje u registar DKTG. Njihova imena treba evidentirati u zasebnom registru.

2. VIŠESLAV ARALICA:

Tudman je jedini hrvatski nacionalist koji je vladao!

IZVOR: <https://mojzagreb.info/zagreb/viseslav-aralica-tudman-je-jedini-hrvatski-nacionalist-koji-je-vladao>

Tema Vaše doktorske dizertacije je „Konstrukcija identiteta Hrvata u hrvatskom seljačkom pokretu i nacionalističkom i ustaškom pokretu (1935-1945)“? Zbog čega upravo odabir tog desetljeća suvremene hrvatske političke povijesti?

- Kad sam uzeo te godine, dakle trideset pet do četrdeset pet godina prošlog stoljeća za doktorat, držao sam se ove zadnje brojke, '45. godine, jer je moje istraživanje išlo do te godine. Međutim '35. godina, dakle prvi okvir je vrlo labav. Naime, morao sam krenuti puno dalje unazad da bih mogao objasniti ono što se događalo od '35. do '45. godine. Na kraju sam došao do Jovana Cvijića, a to je početak 20. stoljeća, zatim do Milana Marjanovića koji je također početak 20. stoljeća, pa do braće Radić koji, isto tako, djeluju krajem 19., početak 20. stoljeća, pogotovo Stjepanov brat Antun. Da bih objasnio njihove izvore, istraživanje je moralo ići i dublje, čak u Rusiju, Tolstoja i ruske slavenofile, dakle, tridesete, četrdesete godine 19. stoljeća. I onda još dalje unazad pa doći do Herdera, jer je on ustvari nadahnuo ruske slavenofile ili barem je bio jedan od tih nadahnuća.

Dakle, tadašnji konstrukt nacionalnog identiteta posljedica je povijesnog razvitka. Možete nam reći osnovne zaključke toga rada?

- Kad se stvarao hrvatski identitet u tom razdoblju, a stvarali su ga upravo ova dva politička pokreta - hrvatski seljački pokret, HSS kao glavna, praktički, jedina politička stranka u Hrvatskoj u to vrijeme, i ustaški pokret, odnosno nacionalistički pokret koji će voditi glavnu riječ u NDH. Imao sam samo dva izbora u traženju one slike Hrvata, odnosno identiteta Hrvata u tom razdoblju. Ta dva temeljna identiteta, ustvari, stvorena su već prije njihovog razdoblja, zato sam se morao vratiti unazad, i zanimljivo je da su stvorena na drugom mjestu, ne u Hrvatskoj. To su identiteti koji su stvoreni u Europi. Hrvatski seljački pokret ustrojio se, oslonio na sliku koju su stvorili ruski slavenofili, a oni su tu sliku preuzeli od Herdera i njemačkog romantizma. Hrvatski nacionalisti tog vremena, dakle, kraj tridesetih godina i ustaški pokret u NDH, oni su također preuzeli sliku, ali također sliku koja je stvarana izvan tog pokreta. I što je vrlo zanimljivo vjerojatno današnjim ljudima, ona je stvorena u okviru jugoslavenskog nacionalizma. Nju je stvorio, odnosno popularizirao u najvećoj mjeri Jovan Cvijić i hrvatski pravaši koji su bili jugoslavenskog usmjerenja prije Prvog svjetskog rata.

Možete nam reći koje su to osnovne vrednote koje bi karakterizirale ta dva pola političke Hrvatske toga doba?

- Vrlo jednostavno. Herderova slika Slavena, a to je slika Slavena koja će ustvari prevladati u 19. i prvom polovici 20. stoljeća je bila ta da su Slaveni dobri. Slaveni su radnici, oni su marljivi, oni su dobroćudni, miroljubivi. Njima nasuprot stavljeni su Nijemci, odnosno Germani. Germani su poduzetni, Germani su osvajači, Germani su stvaratelji Europe jer je Europa zapravo nastala germanskim osvajanjem Zapadnog Rimskog Carstva. Odatle nastaju države koje će zateći Europu, odnosno doba nacionalizma u 19. stoljeću. Tu sliku Slavena koju razvija njemački romantizam preuzimaju ruski slavenofili, zatim ruska kultura, nastavljači ruskih slavenofila, što u gotovo potpuno jednakoj slici preuzimaju Antun i Stjepan Radić i ukorporiraju je u hrvatski seljački pokret. I njihovi nastavljači Vlatko Maček i drugi

također će raditi na toj slici i nastojati ukalupiti sve Hrvate u tu sliku i, naravno, tu će nastati problem. Druga slika je slika koja je potpuna suprotnost prvoj. Dakle, Hrvati kao ratnici, kao, može se reći, divljaci. I to je slika koja je postojala u Europi, slika Slavena koja je također postojala, a opet je izravno vezana uz nas jer su je prenosili hrvatski krajišnici i putopisci po hrvatskim krajevima. Najpoznatiji od njih je Alberto Fortis koji je takvu sliku razvio sa svojim Putom po Dalmaciji, dijelom koje govori o Morlacima, čime je stvorio pomodarski kulturni pokret u Europi koji nije doduše dugo trajao, ali je ostavio traga u onome što se danas zovemo morlakizmom. Između te dvije slike, ustvari, mogli ste ih birati, preuzeti koju hoćete. Hrvatski seljački pokret je preuzeo ovu njemačku sliku slavenstva, njemačkog romantizma. Hrvatski nacionalisti, ali također i jugoslavenski nacionalisti i Srbi, što je vrlo bitno, preuzeli su tu sliku ovih, recimo tako, Slavena divljaka, ratobornih Morlaka...

Osvjača?

- Ne osvajača toliko, ali ljudi koji vole rat, koji vole ratovanje, koji su ratoborni, koji vole oružje i slično. To su dvije konkurentne slike.

Koji su mitski trenuci nekakve dublje povijesti u odnosu na to razdoblje? U tom trenutku u kojem su jedan i drugi modalitet rabili da bi opravdali, odnosno da bi utemeljili takve slike?

- Mogli ste vrlo jednostavno. Hrvatski seljački pokret oslanjao se na kmetsku prošlost Hrvata. Dakle, prošlost Hrvata, onih Hrvata koji su bili kmetovi.

A ne na državu, kneževe, kraljeve i kraljevstva, sjećanje na rano srednjovjekovlje?

- To je uvijek postojalo. To postoji i kod jednih i drugih. I ni jedni ni drugi neće se odreći pozivanja na hrvatsko povijesno pravo, državno pravo. To su sve odjeci Ante Starčevića. Dakle, sve su to odjeci pravaštva, i hrvatski seljački pokret i jugoslavenstvo, hrvatsko jugoslavenstvo, i ustaški pokret i hrvatski nacionalisti. Sve je razgranalo pravaštvo. I nitko od njih neće dovoditi u pitanje to hrvatsko državno pravo, povijesno i svi će se oslanjati na to. Ali, kad se ide graditi slika Hrvata, onda se drugačije strategije izabiru. Kako rekoh, hrvatski seljački pokret nastaje, nastaje i traži svoju bazu političku među ljudima kod kojih je još uvijek živo sjećanje na kmetsku prošlost. Nje se često sjećaju i često je spominju Antun i Stjepan Radić, ali spominju je isto tako i njihovi sljedbenici. Čak štoviše, rabe je i oni čija je obiteljska prošlost i porijeklo nije imalo veze s kmetstvom. Na primjer, Mihovil Pavlek Miškina je gradio svoju književnost upravo na tom osjećaju povrijeđenosti kmeta, premda on sam ustvari nije dolazio iz kmetskog okružja. Tu je mitsko mjesto o slobodnim vojnicima, slobodnim seljacima. Matija Gubec, koji je bio u svoje vrijeme bio poznat samo u Zagorju, proširio se po čitavoj Hrvatskoj kao mitski lik upravo zahvaljujući tom angažmanu hrvatskog seljačkog pokreta i snazi HSS.

Seljak – vojnik, dakle želi pravicu. Na koga su se pozivali ovu drugi, ratoborni?

- Ova druga strana jednostavno se mogla pozvati na krajišnike, na hajduke, na Morlake, na uskoke. Isto tako imao je jako puno materijala da bi taj identitet ispunio nekakvim povijesnim sadržajem. On se također mogao pozvati, kao što se vrlo često pozivao, na onu krajišku sudbinu Hrvatske, dakle Hrvatske kao Antemurale Christianitatis.

U kojoj mjeri, kada bi taj vremenski isječak usporedili sa istovjetnim i sličnim događanjima u Europi, u kojoj je to mjeri bilo anakrono u odnosu na tadašnji trenutak Europe?

- U stvari ne, nije bilo anakrono. Ako je i bilo anakrono, bilo je u jednoj vrlo maloj mjeri, ustvari puno manje nego bi mi danas pretpostavili.

Dakle, modernistički pokret za ono doba?

- To je modernistički pokret. To je pokret koji slijedi, htio sam reći engleske, ali imanentno europske trendove. Njih su smišljali na kraju ljudi koji su bili vrlo često obrazovani izvan Hrvatske, u Europi. Prag, Beč, Graz, tu su se oni školovali. Dakle oni su se napajali iz samih izvora. Zato je taj modernizam u to vrijeme u vrlo malo kasnio u Hrvatskoj.

Gdje je tu slavenstvo shvaćeno kao nekakva političkapragma? Jer, ipa, to dva pola koji su imali različite poglede na, najgrublje rečeno, bliže Slavene, svoje okružje. Kako je ta komponenta tretirana? U kojoj mjeri su internacionalistički trenutci u ta dva pola prisutni?

- I jedan i drugi imaju nekakvu svoju internacionalističku, recimo tako, internacionalnu komponentu. Hrvatski seljački pokret ima slavenstvo i ono je vrlo izraženo. Slavenstvo koje je usmjereno prema Rusiji. Međutim, to slavenstvo hrvatskog seljačkog pokreta može vrlo lako izdvojiti one istočne slavenske susjede. Dakle, one koji su problematični, a to su Srbi. Dakle, govorimo o razdoblju nakon 1918. do 1941., odnosno 1945. godine, sve se svodi na sukob između Hrvata i Srba. Mogli ste lako isključiti Srbe iz te slike zbog toga što su Srbi bili netipični Slaveni. U Srbe možemo ubrojati Crnogorce kao što se tada ubrajalo. Srbi su bili potpuno atipični Slaveni. Slaveni koji su ispadali iz općenite slike onog mirotvornog, miroljubivog Slavena. Zato je Hrvatski seljački pokret, kad je inzistirao na slici Slavena kako ju je razvio njemački romantizam, Herder i ruski slavenofili, mogao to vrlo lako upotrijebiti da bi se odvojio od Srba, jer je na taj način rekao - mi smo Hrvati pravi Slaveni, Srbi nisu. A hrvatski nacionalistički pokret koji je slavenstvo ustvari odbacivao zbog toga što je smatrao da je slavenstvo ono što nas približava Srbima i da je slavenstvo ono ustvari što nas je usmjerilo ka jugoslavstvu koje je bilo promašaj. Oni su također imali jednu nijansu, recimo tako, jedan detalj internacionalni, a to je ustvari pozivanje na Europu. I pozivanje na Zapadnu Europu, pozivanje na onu sliku, poznatu sliku koja je još i dan danas, ja mislim vrlo živa, a bila je živa pogotovo devedesetih godina, dakle, Hrvati su Zapad, Hrvati su rub Zapada, Hrvati su nekakva krajina Zapadne Europe, recimo to tako.

Identitet je razlikovnost u odnosu na nešto što te okružuje, dakle, po čemu jesmo različiti. U tom kontekst, zanimljivo je da ta dva hrvatska identitetska konstrukta opstoje u uvjetima pokušaja stvaranja novog nacionalnog konstrukta, ovog puta umjetnog konstrukta u potpunosti, dakle, jugoslavenskog pokušaja stvaranja i negiranja nacija. Nedvojbeno, situacija vuče prema sukobu nacionalnih identiteta, ne samo ideologija?

- Kad se traži identitet, kad se stvara identitet, ustvari uvijek je pogled usmjeren na onoga drugoga. To je jedna od stvari koje je humanistika ustvari utvrdila i koje se ja držim. Dakle, teze da je identitet promjenjiv i da se mijenja ustvari sukladno tome prema kome usmjeravamo pogled, dakle tko nam je neprijatelj, tko nam je suparnik, onaj politički i tko nam je onaj prema kojem se mi želimo ograditi i reći ustvari mi smo potpuno drugačiji od njih i tu je granica. Očito, taj se pogled usmjerenja na drugoga mijenjalo s vremenom i to u dosta

kratkom vremenu. Mađari su bili oni drugi pa smo se prema njima mogli određivati i onda smo mogli jednostavno svi biti Slaveni. Austrijanci također, dakle austrijski Nijemci, također je bilo vrlo jednostavno s njima. Mi smo Slaveni, oni su Germani, napravili smo crtu. Međutim 1918. godine u potpunosti, ali i prije 1918. godine u jednom smjeru hrvatskog nacionalizma, onog frankovačkog, frankovačkom pravaštvu, pogled onaj drugi, pogled prema onome drugome pretvara se u pogled prema Srbima, Srbi postaju oni drugi, dolazimo u situacija kad se prema njima moramo odrediti.

A ne prema jugoslavenskoj ideologiji u zajedničkoj državi?

- Jugoslavenska ideologija je doživjela smrt 1928. godine kada su pucali na Radića i njegove drugove u beogradskom parlamentu, a iduće godine 1929. godine dolazi diktatura i u toj diktaturi jugoslavenstvo je propalo. Kad čovjek gleda političku situaciju u Hrvatskoj u vrijeme kad se ona počinje življe razvijati, sredinom tridesetih, osobito u kulturi, onda vidi jednostavno da jugoslavenstvo više nije problem, jer ga nitko više u Hrvatskoj ne prihvaća. Ono je nešto što je odbačeno od ljeta 1928. do 1935. godine i oni koji su ostali Jugoslaveni i Hrvati koji su u to vrijeme ostali Jugoslaveni postali su gotovo, neki od njih doslovno, Srbi - npr. Vladimir Dvorniković, Ivo Andrić itd. A određenje prema jugoslavenstvu jedva da je postojalo u hrvatskom seljačkom pokretu jer je bilo ukomparirano u slavenstvo. To jugoslavenstvo je bilo jedan dio toga slavenstva, ali ideja je bila da je Hrvatska, dakle hrvatski narod u okviru slavenstva, a ne hrvatski narod u okviru jugoslavenstva, a onda to jugoslavenstvo u okviru slavenstva.

Kod jednog pokreta subjekt je seljaštvo, kod drugoga, vjerojatno, građanstvo?

- Ne, ne bih rekao da je to tako.

Ili narod?

- Hrvatski seljački pokret inzistira na seljaštvu. Inzistira na seljaštvu. Hrvatski nacionalisti nisu inzistirali na tome.

A što je subjekt promjena?

- Može se reći da je subjekt promjena, ustvari, urbanizacija. I nije samo to. Iz današnje perspektive je posve jasno da je jugoslavenstvo propala ideja i '35. godine se također moglo činiti kao vrlo jednostavno, propala ideja. Međutim, u vrijeme kada se ono stvaralo, ono nije bilo bez svoje logike. Ta logika se oslanjala na kulturnu sličnost između Hrvata i Srba i to je jedan od onih velikih problema koji je imao svatko tko je gradio hrvatski identitet od '35. do '45. godine. Možda je čudno, ali danas mi tih problema nemamo, zbog toga što te stare kulture, one kulture koje je Antun Radić htio proučavati i onu kulturu koju je hrvatski seljački pokret htio na neki način zamrznuti, obraniti od napada urbane kulture, odnosno civilizacije. U to vrijeme taj je cilj, ta je kultura doista i postojala i vi ste mogli otići na selo i vidjeti kako ljudi žive, vidjeti njihovu odjeću, čuti njihove pjesme, vidjeti njihova glazbala i slično. Dakle, tada je bilo moguće pronaći to i te kulturne elemente upotrijebiti za gradnju nacije, odnosno nacionalnog identiteta. Danas toga više nema. Međutim, problem je bio u tome što kad se zaputite, vi nađete na jedno opće šarenilo i hrvatski seljački pokret, pogotovo od '35. godine pa nadalje, napravio je jednu kulturnu kampanju kojom je htio hrvatsku kulturu, onu pučku kulturu, seljačku kulturu očistiti od onih elemenata koji nisu odgovarali slici hrvatskog seljačkog pokreta, odnosno nisu odgovarali slici Hrvata kao dobroćudnog Slavena. To je bio problem.

To je urbanizam?

-Ne, to nije urbanizam, to je ustvari ono što hrvatska etnologija, koju je razvio Milovan Gavazzi, označava dinarskim kulturnim arealom. To su ustvari oni, onaj dio Hrvata koji su po svojoj kulturi i po svojoj prošlosti se nisu mogli ustvari uvući u sliku jednog mirnog, dobroćudnog Slavena zbog toga što su jednostavno bili ratovali, bili su hajduci, bili su krajišnici itd.

To je prostor Zagore, Dalmacije...?

- To je prostor Zagore, Dalmacije, Like, ustvari jedan vrlo, vrlo veliki prostor, prostor mnogo veći nego danas.

To je politički reducirajuće, jer ignorira biračko tijelo u gradovima, proleterijat?

- Oni s tim nisu imali problema, ali nisu imali problema do '40. godine, pitanje je kako bi dalje išlo, što se tiče te izborne baze i polakog otimanja kontroli dijela Hrvata od hrvatskog seljačkog pokreta.

Gdje tu klasni trenutak? Ilirizam ga ignorira, ali i politički koncept radićevštine? Nije li to ispod razine industrijskog društva tadašnje Europe?

- Nije.

Zašto se onda Radić priključuje Seljačkoj internacionali?

- Bila je to politička pragma. Ali ta je politička pragma također proizlazi iz njegovog oduševljenja Rusijom. Njegovo oduševljenje Rusijom je bilo toliko da je pripomoglo tom njegovom potezu iz 1925. godine.

Dakle, on je, ono što su ovi gledali u Zapadu, on je vidio u Rusiji?

- Tako je, on je vidio u Rusiji, odnosno Slavenima. Njega je pogodilo ono što se dogodilo u Rusiji, njega je jako pogodilo, ono što se nakon Oktobarske revolucije zbivalo u Rusiji. Njemu se komunistička Rusija nije nimalo sviđala. Međutim, on je ipak bio toliko oduševljen s Rusijom, izgleda, da je polagao nade čak i u takvu Rusiju. Čak i u takvu Rusiju!

Kada govorimo o političkim nasljednicima tipa Mačeka, oni su nekako nama predstavljeni kroz povijest kao anglofili? Ili je to sticaj povijesnih okolnosti?

- Oni su anglofili zbog toga što su svi na kraju, nakon Drugog svjetskog rata završili u anglofonskim zemljama, zato su anglofili. Iskreno, oni nisu anglofili. Oni su također imali to vrlo izraženo oduševljenje slavenstvom. Ali su, jednostavno, živjeli u drugo vrijeme. Živjeli su u vrijeme u kome je Rusija postala komunistička zemlja, a oni nisu bili komunisti. I zato su se ustvari hvatali, mogu reći drugih Slavena, ne više toliko Rusa, ali također slavenstvo je bilo vrlo izraženo i kod njih.

Dolazi ta prijelomna '41. Dio od dva pola hrvatskog identiteta, ustaški pokret stvara državu, a dio, lijevo krilo HSS-a, postaje dijelom oslobodilačkog pokreta. Tijekom rata je možda prebrzo, stvoren novi, nadsacionalni identitet. Kako je tekla dekonstrukcija tih dotad prevladavajućih identiteta?

- Prije svega ne bi rekao da razdoblje '41., '45. bilo kratko. U dobrim uvjetima to je sasvim dovoljno razdoblje da se razvije nova slika nacionalnog identiteta, odnosno, nova slika Hrvata. Međutim, situacija jednostavno nije bila povoljna za stvaranje **novе slike, odnosno za poduzimanje jednog tako velikog i teškog kulturnog poteza kao što je trebao biti onaj ponovnog rađanja slike Hrvata.**

Ali pokušala je nova država stvoriti novu sliku?

- Pokušala je.

Ali dekonstrukcijom odozgo? Danas vidimo koliko je to bilo iluzorno?

- Pokušala je, ali ustvari naišla je na toliko problema da kada se danas pogleda iz ove perspektive, ta slika je vrlo nekonzistentna, ona je smušena. Kod njih ima elemenata, prepliću se elementi jedne i druge slike koje su ustvari do tog vremena bile nespojive. Prevladala je ona slika Hrvata kao ratnika, zbog toga što je ustaški pokret inzistirao na toj slici. Prevladala je. Prevladala je ona slika Hrvata kao okrajka Zapada, dakle onog skrajnjeg ruba Zapada, Zapadne Europe. Ona je prevladala. Ali ima tu baš svega. Kad se malo pogleda, ima tu baš svega. Na istoj strani, npr. u istim novinama naiđete na članak koji govori o tome kako su Hrvati hajduci, krajišnici, junaci, ratnici, a na drugoj ćete strani naći kako su oni ustvari miroljubivi, dobri, radišni ljudi koji nikada nikoga nisu dirali, ali naravno branili su se kad je trebalo.

Jedna sveopća konfuzija koju, čak ni totalitarna država ju nije mogla nadvladati?

- Da totalitarna država, ali kad se pogleda područje kulture, ona i nije bila toliko totalitarna koliko je htjela biti. Jednostavno nisu imali mogućnosti tako nešto napraviti. Htjeli su, ali nisu mogli.

Odnosno dekonstrukcija je ustvari krenula još negdje '41., '42.?

- Ja u stvari nisam išao dalje od '45. godine zato što ja mislim da se ustvari od '45. godine pa nadalje inercijom nastavila razvijati takva slika, ali ne tako intenzivna jer je trebalo ustvari paziti na bratstvo i jedinstvo, to kako će se prema Srbima odnositi itd. Ali je svakako bila puno prihvatljivija slika onog hrvatskog seljačkog pokreta, dakle slika Hrvata kao Slavena, jer se mogla spojiti sa jugoslavenstvom.

I ona je po Vašem sudu opstala?

- Ona je opstala, ona je živjela do 1990. godine, ustvari.

Dakle, ova miroljubiva slika Slavena. No, opet je isključen ovaj korpus Zagore, uskoka, ratničke i hajdučke povijesti?

- Tko stvarati hrvatski nacionalni identitet uvijek će se morati biti suočiti s tim problemom. Dakle, oni koji su ga gradili između dva svjetska rata, oni koji ga grade u Drugom svjetskom ratu, oni koji ga grade nakon Drugog svjetskog rata, i danas ustvari, s tim da je danas situacija doista posebna i drugačija od prijašnjih, ali svak' će se morati suočiti s tim problemom. S problemom kako spojiti miroljubivost Hrvata s npr. prošlosti u kojoj je bilo jako puno trenutaka u kojim se jednostavno moralo ratovati i razvijati ratnička kultura, naprosto ratnička. Kako spojiti npr. sliku Hrvata i onog mita koji je, ustvari, vrlo uporan u hrvatskoj

kulturi, dakle, Hrvata kao predziđa kršćanstva, odnosno Hrvatske kao predziđa kršćanstva, kako to spojiti s miroljubivom slikom Hrvata, slikom Hrvata koji rade, to je problem. Prevladava slika hrvatskog seljačkog pokreta, ali idu te dvije slike usporedo. I nema osobitog napora u gradnji te slike, on će se intenzivirati, sasvim razumljivo, od 1990. godine.

Ali kad govorimo o tom razdoblju ipak je u slici, u predodžbi hrvatskog narodnog čovjeka i to ubačen taj nekakav klasni moment. Koliko je on umjetno konstruiran, a koliko je on povijesno uvjetovan?

- Klasni, mislim da bi se ustvari moglo govoriti o samo dvije klase o kojima ima smisla govoriti kada govorimo o hrvatskom identitetu, a to su seljaci i građani. Ne vidim ustvari kakve bi mogle biti razlike između radnika i, ne znam, nekog iz neke više klase ili srednja klasa i niža klasa. Tu neke promjene u stvaranju identiteta ne bi moglo biti. Ali u ovome prilično je bitna ta urbanizacija i urbanizacija koju je doživjela Hrvatska u 20. stoljeću je znatno utjecala na hrvatski identitet i uopće na proces, na pokušaj i metode načina na koji se stvara nacionalni identitet. U tom smislu je nama danas, odnosno onome tko danas želi stvoriti hrvatski nacionalni identitet, dakle, sliku Hrvata koja će obuhvaćati sve Hrvate, odnosno s kojima se svi Hrvati danas mogu identificirati, danas je puno lakše nego što je bilo hrvatskom seljačkom pokretu tridesetih godina prošloga stoljeća. Naprosto zbog toga što je ona kultura koja je dotad postojala, ona je sada smještena u knjige, u muzeje, ona više ne živi, ona je umrla. Ona postaje gradivo u knjigama. I mi ga učimo kroz knjige, a to je potpuno drugačije.

Nego živjeti ga?

- E, tako je to. Mi, primjerice, možemo reći da je tamburica dio hrvatskog nacionalnog identiteta i mogu svi Hrvati to prihvatiti. I oni u čijim se krajevima svirala tamburica i oni u kojima se nije svirala. Svi to možemo prihvatiti, zato što ustvari nitko od nas nije čuo njegovog djeda, njegovog oca da svira tamburicu, nego smo je naučili u KUD-ovima i ako želimo odemo tamo i naučimo svirati tamburicu. Ili odemo u Lisinski i slušamo koncert tamburaškog orkestra i uživamo u svemu što oni izvode. Dakle, to je ono u čemu, onaj 'ko danas radi, stvara nacionalni identitet Hrvata, ima lakši posao. Tad to nije moglo. Jer jednostavno postojala je ta kultura.

Idući prijelomni trenutak u povijesti naroda je 1991. godina. Što se tu u identitetskom smislu tada desilo?

- Vi ste u jednom prijašnjem pitanju pitali jesu li kasnili oni koji su stvarali hrvatski nacionalni identitet, tu sliku Hrvata tridesetih godina? Jesu li kasnili u odnosu na Zapad ili Europu? Tada nisu, ali devedesete godine, stvaranje hrvatske nacionalne države, svakako je bilo, ustvari, jedno „debelo“ kašnjenje u usporedbi s Europom. Naime, pedeset godina nakon što je Europa završila svoje razdoblje nacionalizma, mi smo ga morali tek tada završiti. Tek devedesete godine može se reći da mi kasnimo za Europom otprilike pola stoljeća ili nešto malo manje. I iz perspektive Europe u to vrijeme svakako smo mi djelovali retrogradno u tom smislu. Naposljetku, što je zanimljivo, po mom mišljenju, mi iz današnje perspektive nas samih, izgledamo retrogradni u tom vremenu. A to znači, ustvari,...

.. da smo napredovali?

Da, da smo napredovali. Da se ustvari jedan preokret dogodi jako brzo. A dogodio se po mom mišljenju '99., negdje '99., 2000. godine. Simbolično je bilo to 3. siječnja 2000., to simboličan

trenutak prekida i vraćanja, kako bih rekao, sustizanja Europe. Jednog vrlo brzog sustizanja Europe.

Koje su to onda društvene vrednote koje su sad postale ujedno dominantna obilježja tog identiteta oko kojih bi se svi mogli složiti?

- Usudio reći da je danas lak posao onome tko želi napraviti nacionalni identitet. A da se meni kaže da ga ja gradim, ja ne bih znao otkud da ga napravim. Naša kultura danas je kultura Amerike, kultura Zapada. Naše su kulturne vrednote vrednote Zapada. Jer ne vidim tu nekih mogućnosti osim nekih detalja koji su gotovo pa nevažni, recimo tamburice i slično. Ili licitarska srca ili dinarski ples, čak i ožkanje i slično. Dakle ono što je sad stavljeno pod UNESCO? Doista ne znam je li to dovoljno za oblikovanje nečeg što bi imenovali nacionalnim identitetom?

Gubitak identiteta kroz proces globalizacije?

- To se danas zove globalizacija, ali već jako dugo traje.

Nisu se samo Hrvati suočili s tim?

- Ne, ja mislim svi.

To je jedna univerzalna kultura?

- Da, univerzalna kultura. Kad sam rekao da je doba nacionalizma u Hrvatskoj završilo recimo '99. godine, a u Europi završilo recimo pedesetih godina s denacionalizacijom i defašizacijom Njemačke i Italije, ali i općenito Europe, to je ustvari bio zadnja faza jednom epohalnom preokretu koji se širio poput koncentričnih krugova iz Engleske i Francuske. Možemo pratiti kako se to širi. Širi se poput nekog vala koji ruši pred sobom i ruši stari život, a sa starim životom ruši stabilnost koja je postojala u Europi, recimo, u 18. stoljeću. I to rušenje se može, primjerice u Europi, vidjeti u ratovima, u stvaranjima nacionalnih država poput Italije i Njemačke, a sve su one nastajale u nekakvim ratovima. Ratovi između Njemačke i Francuske 1871. godine, pa zatim Prvi svjetski rat, zatim Drugi svjetski rat. To se, ustvari, isto dogodilo i kod nas. Jednostavno možete pratiti te valove, ako zamislite Europu kao neki val koji se širi iz Francuske i Engleske i došao je do nas. Ali s tehničkim napretkom ustvari on se širi sve brže i brže i on zahvaća jedan dobar dio svijeta. I danas je sasvim primjeren naziv globalizam za ono što se događa i ono što je zahvatilo i nas.

Globalizacija je proces u kojem se, ispočetka smo pomislili, gube suvereniteti, ali vidimo da ideja Europe kao zajednice, ustvari građana, nije djelatna, nego je djelatna ideja Europe kao zajednice država. A države su još uvijek nacionalne. Dakle, entiteti još uvijek opstoje u tom nacionalnom okviru. Zato potiranje tih nacionalnih posebnosti u procesima globalizacije nije nimalo bezazlen proces?

- Dobro ste me, ustvari, čak bih rekao, ispravili. Jer kad ja govorim o identitetu ja previše naglasak ustvari stavljam na kulturu, a zanemarujem političku dimenziju nacionalnog identiteta. A politička dimenzija nacionalnog identiteta, ukratko, to je država. Ako imate državu, nacionalnu državu, imate u stvari taj identitet. Imate zastavu, imate grb i ona visi u Belgiji, ona visi u New Yorku i ustvari to je to. Imate svoje nacionalne reprezentacije, i na sportu se prezentirate kao nacionalna država i to je svakako dio identiteta. I to je dio identiteta koji s napretkom globalizacije ostaje netaknut. Dakle kulturni dio identiteta, on se rasipa, on

je uhvatljiv danas, definitivno. On je, ja se usuđujem reći, danas nebitan. Ali taj politički dio identiteta, on je nesumnjiv. Ja isto tako mislim da je Europa krenula ustvari u tom smjeru da ona neće biti nadnacionalna država nego jedna višenacionalna država, ustvari skup nacionalnih država. Također, vjerujem da njezina sama prva ideja stvaratelja tog projekta Europe nakon Drugog svjetskoga rata nije bila takva, ali tako je ispalo. Mislim da i ne može biti drugačije.

Ali, kad smo mi ostvarili državu devedesetih, onda se u određenim elementima imam osjećaj da smo od ideje države, možda zato što nam se u povijesti puno puta sama ideja države i zamjerila, olako je napuštamo. Nije li to tako? Mislim, u Hrvatskoj danas nije popularno govoriti o ideji države...

Da, znam ja točno što govorite i ja se slažem s time na neki način, i meni samom tako djeluje. Ali ostaju vam simboličke stvari koje sam maloprije spomenuo. Ako ste zadovoljni time, onda je to u redu. Bez obzira što, npr. naša kultura neće biti naša, odnosno neće biti samo naša. Bez obzira što je ona, ustvari, uvoz kao što je većina stvari uvoz koje se nalaze u trgovačkim centrima. Bez obzira na to što smo mi u ekonomskom pogledu vezani i ovisni i može se reći bespomoćni prema onome što je izvan hrvatske države. Pa i usprkos tome što smo mi vrlo često i u političkom smislu bespomoćni, barem tako djeluje u zadnje vrijeme, prema onome što je izvan hrvatske države. Ako mislite da je to država, onda ćete biti nezadovoljni. I onda ćete reći da niti od političke dimenzije nacionalnog identiteta više nema ništa. Ali ako vam je, ako ste zadovoljni time da se vijori hrvatska zastava pred Ujedinjenim narodima, da se svira hrvatska himna kad igra hrvatska reprezentacija u Wembleyu, onda ćete biti zadovoljni time, slegnuti ramenima i reći: „To je to!“ i ustvari trenutno nam to nitko neće oduzeti, i to smo sigurni da nam neće oduzeti. Ako pak pođete s tvrdnjom da hrvatska država ima smisla nazivati se državom samo ako npr. većina proizvoda koji se prodaju u velikim hrvatskim trgovačkim lancima budu proizvedena u Hrvatskoj, ako banke koje rade u Hrvatskoj budu u hrvatskom vlasništvu, ako hrvatska politika djeluje bez obzira na pritiske izvana, ako krenete tim putem, onda će vas sa svih strana napasti danas ljudi i reći da tražite previše. I da tražite nemoguće. I reći će vam jednostavno, budite razumni i pogledaj, nijedna država ustvari ne funkcionira danas tako pa neće ni Hrvatska i zadovoljimo se ustvari tom zastavom, himnom i reprezentacijom.

Kako bi ocijenili hrvatske političke elite? Jučer, danas, sutra?

- Kad se govori o političkim elitama to je gotovo pa izlizana riječ danas u hrvatskoj kulturi i hrvatskoj političkoj kulturi i na neki način je to riječ koju rabimo gotovo u pejorativnom smislu. Riječ elita ne odgovara onom njenom pravom značenju. I kad se govori o političkoj eliti uglavnom se govori kritički i sa žaljenjem da naše političke elite već jako dugo nisu ustvari dorasle poslu koji treba obavljati. I dodao bih jedan element koji mene najviše brine. Mogu složiti s takvim stavovima o hrvatskoj političkoj eliti, ali moramo paziti pri tome da živimo u demokraciji, što znači da političke elite nisu odvojene od naroda, od njihove političke baze, dakle, onih koji ih biraju. Također bi dodao da kad se to pogleda u hrvatskoj povijesnoj perspektivi u zadnjih stotinjak godina imamo političke elite s kojima ja osobno nisam zadovoljan. Međuratno razdoblje i NDH pokazuju da naše političke elite ni tada nisu bile dorasle povijesnom trenutku. Ante Pavelić, Vlatko Maček, o kojima, moram reći, imam loše mišljenje. Jer, ni sa jedne ni sa druge strane, osim ako pod naše ne smatramo i hrvatske komuniste koji su očito bili dorasli toj situaciji. O Anti Paveliću imam loše mišljenje kao čovjeku i političaru. O Vlatku Mačeku imam dosta dobro mišljenje kao o čovjeku, ali imam loše mišljenje kao o političaru. Oni su bili vođe Hrvata u ključnom trenutku ne samo hrvatske, nego uopće svjetske povijesti, dakle, početak Drugog svjetskog rata. Obojica su odigrali lošu

ulogu, što iz ove povijesne perspektive sasvim jasno vidimo. Međutim, ja se vrlo često pitam, u situaciji u kojoj jedan narod teži stvaranju nacionalne države, a to je situacija kasnih tridesetih godina bez sumnje za hrvatski narod. Jedan narod-nacija mora u taj proces, u taj pokušaj mora dati sve svoje snage, mora iznjedriti ono najbolje što ima. Sad se postavlja pitanje, zašto hrvatski narod u tom trenutku nije mogao naći nešto bolje od Vlatka Mačeka i Ante Pavelića? To je pitanje ustvari koje povlači za sobom još sto drugih pitanja. Pitanje hrvatske političke kulture, političke kulture moderne hrvatske nacije, hrvatskog nacionalizma. To su pitanja koja mene osobno baš jako zanimaju.

Što znači, iznjedriti nekog tko može odgovoriti na izazove vremena?

- Tako je.

Pa što to znači, da je to Tito bio u određenom trenutku, dao odgovore na pitanja epohe?

- U određenom, da, svakako, ako ćemo gledati Tita kao hrvatsku političku elitu. Ali ja bi tu bio oprezan zbog toga što Tito ne djeluje u okviru hrvatskog nacionalizma. Dakle, upitno je reći za Tita i hrvatske komuniste oko Tita u to vrijeme, ne mislim na sve hrvatske komuniste, svrstati ih u hrvatsku političku elitu. To je onda odgovor skroz drugačiji. Dakle, sasvim sigurno da je bio čovjek koji je u političkom smislu bio dorastao u tom trenutku. Nema nikakve sumnje da je bio hrabar i odlučan. Ali, ne djeluje iz hrvatskepozicije.

A '71., Savka, Tripalo?

- Dat ću odgovor i bit ću vrlo oštar. Ako Hrvati danas smatraju razdoblje od '45. godine do '90. godine kao neko doba hrvatskog spavanja ili hrvatskog, ajde barem blagog tamnovanja, onda nas mora zabrinuti činjenica da smo u tom razdoblju imali samo jednu pobunu, a ta je pobuna bila '71. godina. A mora nas zabrinuti još više to što je ta pobuna bila vrlo, vrlo mlaka. Iz ove perspektive, iz perspektive nekoga 'ko je preživio devedesete i rat, i koji zna način na koji se stvarala hrvatska država devedesetih godina, '71. godina je jedno veliko ništa.

Ostaje samo još jedno ime, Franjo Tuđman?

- Franjo Tuđman je uz Tita, po mom mišljenju, bio jedini Hrvat koji je vladao, koji je na sebe preuzeo odgovornost da vlada. Je li on uspio u tome, ne znam. Ali pitam - je li Tito uspio u tome? Kako mi danas Hrvati kao društvo promatramo ljude u hrvatskoj povijesti, dvojicu koji su jedini vladali? I jedan i drugi će naći ustvari sasvim dovoljno neprijatelja, ljudi koji će omalovažavati ono što su oni radili, a je činjenica da su vladali. I jedan i drugi, kad se pogleda u perspektivi hrvatskog nacionalizma, odnosno razvoja Hrvatske, stvaranja hrvatske moderne nacije i stvaranja hrvatske nacionalne države, su izuzeci. S time da, kako rekoh, ja bih Tita skoro maknuo od toga, jer Tito se ipak ne može, ja znam da ulazim u sklizak teren, ali po mom mišljenju ipak se ne može svrstati u taj niz hrvatskih političara čiji je cilj bio hrvatska nacionalna država. Vjerujem da bi neki ljudi sasvim sigurno imali prigovor na ovo što kažem i ja čak bi rekao da bi mnoge te prigovore uvažio. Ali ipak bih makao se od Tita iz toga. A Franjo Tuđman je u tom nizu. Franjo Tuđman ustvari ispada iz tog niza zbog toga što nije karakterističan za taj niz. On nije kao, Pavelić, on nije kao Vlatko Maček, on nije ni kao Stjepan Radić jer Stjepan Radić naprosto nije imao trenutka u kojem je mogao vladati. Pitanje je kakav bi i on bio da je vladao i da je imao tu priliku, da je ispunio tu svoju želju da doista vlada Hrvatskom.

Što se dogodilo nakon 2000., njegovog fizičkog odlaska? Detuđmanizacija?

- Tuđman je vladao i njegova je vladavina bila nesumnjiva. I njegov bi uspjeh u toj vladavini bio nesumnjiv da je to bilo neko drugo vrijeme. Tuđman je vladao i pokušao vladati na jedan način koji za to vrijeme naprosto nije išao. I Hrvati su se naprosto pobunili protiv njega. I preokret koji se dogodio 3. siječnja 2000. godine, a taj preokret uvjeren sam i danas traje i trajat će, ustvari naprosto nekakva pobuna Hrvata protiv Tuđmana. Svojevrсна pobuna Hrvatske...

U jednom je trenutku i Tuđmanov oblik vladavine postao anakron?

- Da. Dogodila se jedna jako brza promjena. Ili, bolje rečeno, brz kraj doba nacionalizma. Dakle, ono što se u Europi događalo postepeno, a ako smo kasnili pedeset godina u ostvarivanju te ideje, te nacionalne države, otprilike pedeset godina za Europom, kod nas se nakon tog ostvarenja nacionalne države „denacionalizacija" dogodila isto tako brže nego u Europi. Jednostavno se dogodilo brzo, pa ni Franjom Tuđman, jednostavno nije mogao vladati onako kako je htio vladati.

Ali u samom procesu stvaranja države je bio efikasan?

- Bio je svakako efikasan, kad pogledate izbor Hrvata 1990. i mandat koji su oni dali devedesete godine Franji Tuđmanu i HDZ-u, Franjo Tuđman je pet godina nakon toga ispunio. Precizno, za pet godina i tri mjeseca on ispunio njihove želje.

I dovršio projekt?

- Tuđman je da je 1990. godine on od Hrvata dobio, odnosno od većine hrvatskog biračkog tijela, a naročito od većine Hrvata, dobio mandat da Hrvatsku odvede ne samo u borbu protiv Jugoslavije, ne samo u stvaranje nacionalne države Hrvatske izdvojene iz bilo kakve druge državne zajednice, od drugih nacionalnih država. Također, tu je i sukob sa Srbima i u Hrvatskoj i izvan Hrvatske i on je dobio taj mandat, koji je do '95. godine u Oluji u potpunosti izvršio.

razgovor vodio: Vidmir RAIČ

Realizacija: Petar KOLOVRAT

3. INTERVJU GAJ TRIFKOVIĆ, HISTORIOGRAF: Partizani su najteže ispite u svojoj historiji položili bravurozno

Koliko sam mogao primjetiti, većina ljudi koji se iole interesuju za WW2 u Evropi čulo je za Tita i partizane kao za ozbiljnu vojnu silu. Zbog pomanjkanja informacija na engleskom, mnogi od njih ipak ne znaju zbog čega su imali takvu reputaciju. Tu šupljinu sam djelomično nastojao popuniti knjigom, ali i sa desetak članaka na engleskom koji su joj prethodili. Sudeći po recenzijama, nastojanja su urodila plodom. Indikativno je i da su sve recenzije za “Sea of Blood” objavljene u stranim časopisima i stranicama, dok sa BHS govornog područja još nema novosti u tom pogledu

Gordan DUHAČEK Objavljeno: 17.01.2024.

Gaj Trifković sarajevski je historičar čiju je izvrsnu historiografsku knjigu *Sea of Blood (More krvi)* 2022. objavio britanski *Helion*, vodeći **neovisni izdavač** za vojnu povijest.

Kako joj kaže i podnaslov, knjiga se bavi **vojnom historijom partizanskog pokreta** u Jugoslaviji **1941-1945.** godine, a dobila je i odlične recenzije u stranim časopisima, iako je u **BiH i regiji** ostala medijski neprimijećena, što je bio jedan od razloga da se autoru obratimo s molbom za intervju.

Gaj Trifković je rođen 1981. u Sarajevu, a studij historije je završio u **Grazu** u **Austriji**. Tamo je i doktorirao na temi *Making Deals With the Enemy: German-Partisan Contacts and Prisoner Exchanges in Yugoslavia 1941-1945*, o kontaktima **Nijemaca i partizana** tijekom Drugog svjetskog rata. Doktorat je objavljen kao knjiga na engleskom jeziku 2020. pod naslovom *Parleying with the Devil: Prisoner Exchange in Yugoslavia, 1941–1945*, u izdanju *Kentucky University Pressa*. U međuvremenu je objavio i više knjiga i znanstvenih članaka o temama iz Drugog svjetskog rata.

Sea of Blood prati stvaranje i uspon od komunista i **Narodnooslobodilačkog pokreta**, preciznije njegovog oružanog krila, kolokvijalno poznatog kao **partizani**. **Trifković s Titovim partizanima** prolazi najveće bitke Drugog svjetskog rata na području Jugoslavije, te svojom studijom partizanskog ratovanja afirmira važnost njihove borbe.

U velikom intervjuu za *Valter* dotakli smo se tema kao što su Titove vojne sposobnosti, prednosti koje su partizani odnosno **Narodno-oslobodilačka vojska Jugoslavije (NOVJ)** imali u odnosu na svoje protivnike, kao i slavni bitaka poput **Neretve i Sutjeske**.

Trifković ističe da se “štagod slično dešavalo u Sjedinjenim Američkim Državama, **Steven Spielberg** i **Tom Hanks** bi već snimali šestu sezonu neke mini-serije nalik na *Band of Brothers* i *Pacific*.”

Što Vas je potaknulo da pišete vojnu povijest Titovih partizana u Drugom svjetskom ratu?

TRIFKOVIĆ: Potakla me činjenica da na engleskom jeziku nije postojalo niti jedno djelo te vrste. Postoje sjajne studije o raznim aspektima rata – političkim odnosima (najčešće u trokutu Churchill – Draža – Tito), pojedinim etničkim skupinama (Bošnjaci i Folksdojčeri), učešću žena, NDH, okupiranoj Srbiji, itd., ali ne postoji jedan “okvir” sa osnovnim podacima u koji bi se onda mogli “ubaciti” ove kockice mozaika.

Na našem govornom području situacija je slična, ako ne i gora ako uzmemo u obzir da se ipak radi o našoj, zajedničkoj prošlosti: posljednje relevantno djelo je izašlo vjerovatno daleko 1988., a radi se o “Pregledu operacija na jugoslovenskom ratištu”, Mladenka Colića.

Ovakvom stanju nije kumovala samo zasićenost temama iz NOB-a i otklon od “crvenih knjižurina” prisutan od ranih 1990-tih, već i svjetski trend pomjeranja proučavanja vojne historije iz akademskih krugova u amaterske i komercijalne. Valjda sve do 1960-tih, važno je pravilo historija = vojna i politička historija. S vremenom se fokus pomjera – potpuno opravdano – i na druge oblasti i druge aspekte ljudske prošlosti. Ipak, umjesto da se uspostavi nekakav balans, klatno je otišlo u sasvim drugom smjeru. Tako i imamo situaciju da se piše o svim aspektima rata osim o vojnom, odnosno operativnom.

Na kraju krajeva, vodio sam se i mišlju da se test zrelosti historičara svodi na to da pobijedi unutrašnji nagon da napiše hiljade stranica o temi koju voli, već da je obradi u vidu jedne koncizne i lako razumljive monografije.

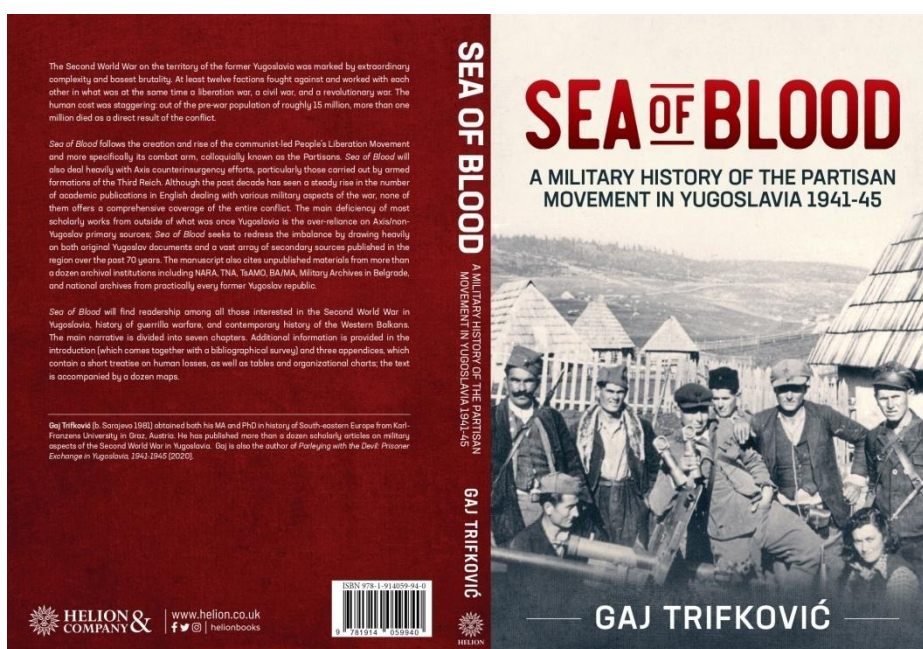

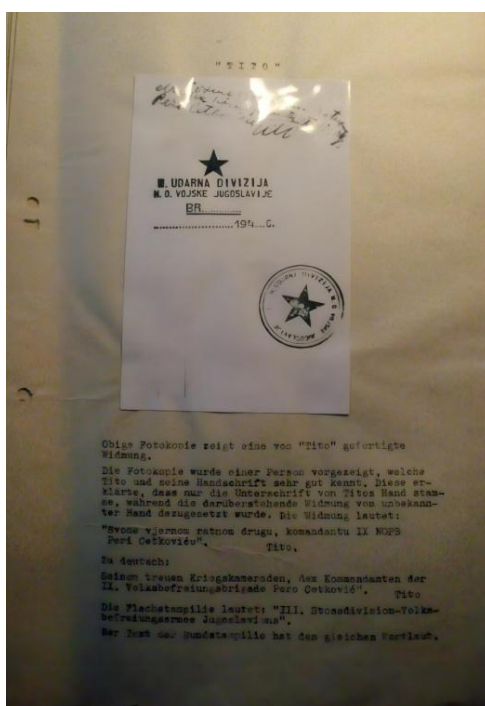
Foto: Naslovnica Trifkovićeve knjige

Studirali ste i doktorirali u Austriji, knjigu “Sea of Blood” je na engleskom jeziku objavio britanski izdavač Helion. Kako stranci odnosno ostatak svijeta gledaju na Tita i partizane, te postoji li i dalje interes za te teme?

TRIFKOVIĆ: Rekao bih da je interes porastao zbog ratova 1990-tih, te da se stanje sa stranom literaturom značajno popravilo u posljednjih 25 godina, kada je i nastala većina djela koje sam gore spomenuo. Interes postoji, možda zato i što ljudi (prvenstveno na anglofonom području), zavaljujući novim tehnologijama, raznim podcastima i sl., shvataju da je Drugi svjetski rat (WW2) bio mnogo više od iskrcavanja u Normandiji ili bitke kod Alamejna.

Kakve su reakcije na knjigu? Dojam je da se na prostoru nekadašnje socijalističke Jugoslavije mnogo više osporava NOB nego u svijetu.

TRIFKOVIĆ: Koliko sam ja mogao primjetiti, većina ljudi koji se iole interesuju za WW2 u Evropi čulo je za Tita i partizane kao za ozbiljnu vojnu silu. Zbog pomanjkanja informacija na engleskom, mnogi od njih ipak ne znaju zbog čega su imali takvu reputaciju, kao ni to šta su tačno radili svakog dana u vojnom smislu. Tu šupljinu sam djelomično nastojao popuniti knjigom, ali i sa desetak članaka na engleskom koji su joj prethodili. Sudeći po recenzijama, nastojanja su urodila plodom. Indikativno je i da su sve recenzije za “Sea of Blood” objavljene u stranim časopisima i stranicama, uključujući slovenačke; sa BHS govornog područja još nema novosti u tom pogledu. Ipak, ni “strance” ne treba idealizovati. Tako su se u protekle dvije godine u izdanju respektabilnih izdavačkih kuća pojavili radovi respektabilnih istoričarki i istoričara, koji, međutim, kao da su pisani u emigraciji 1970-tih godina. Oni potpuno ignorišu pomake koji su napravljeni u prethodnim decenijama, ne samo u historiografiji, nego i u dostupnosti svih vrsta izvora. Zanimljivo je vidjeti kako stručnjaci nisu ništa manje podložni nagonu da činjenice prilagode vlastitim preduvjerenjima nego “obični” ljudi na internet forumima, kućnim sijelima, i za kafanskim stolovima.

Iz dosijea zagrebačkog Abwehrea: Poleđina jedne fotografije koju je Tito poklonio Peri Četkoviću, komandantu 3. udarne divizije krajem 1942. Svjedok “koji vrlo dobro poznaje Tita” je potvrdio vjerodostojnost potpisa, ali ne i teksta posvete (izvor: Hrvatski državni arhiv)

Partizani su pobijedili u Drugom svjetskom ratu, koji je bio i oslobodilački i građanski rat, te su onda pisali povijest svojeg ratovanja i pobjede. Danas često možemo čuti s desnice da je sva ta “socijalistička/partizanska povijest” lažna i da sve to treba iznova istražiti i napisati. U tom smislu je Vaša knjiga i prilika za reinterpetaciju nekih starih narativa i otkrivanje novih činjenica.

TRIFKOVIĆ: Istoriografija iz perioda socijalizma se nikako ne može *a priori* odbaciti samo zato što je nastala kada je nastala. Naprotiv, što se operativne strane rata tiče, ona je uglavnom pouzdana. Tako je zvanični prikaz sukoba, *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije*, koji je objavljen u dva toma krajem pedestih i početkom šezdesetih, i dalje dobra osnovica za daljna istraživanja. Naravno, djela ove vrste treba znati čitati. Navode o neprijateljskim gubicima tako uvijek treba uzimati sa rezervom, ali ovo važi za ratnu istoriju uopšte, bez obzira na ideologiju i vrijeme nastanka.

U kojoj mjeri se pokazalo da je postojeća partizanska povijest, kakvu su starije generacije učile u školama, izmišljena ili čak lažna u odnosu u ono što ste našli u arhivima?

TRIFKOVIĆ: Šakaljive teme je bilo najlakše ignorisati: umjesto grubog falsifikovanja dokumenata ili narativa, jugoslovenski urednici bi jednostavno izostavili inkriminirajuće dijelove, ili im ne bi dali odgovarajuće objašnjenje. Kroz vlastita istraživanja sam došao do zaključka da se najveća “prava” laž, odnosno aktivno izvrtnje činjenica iz pobjedničkog narativa, nije odnosila na četnike Draže Mihailovića ili na neki drugi unutrašnjepolitički aspekt sukoba, kao što bi se to možda moglo pretpostaviti, već na nešto sasvim drugo. Radi se, naime, o prikazu kapitulacije njemačke grupacije u Jugoslaviji.

Zvanična verzija kaže da su je partizani izmanevrisali i prisilili na predaju svojim ratničkim umijećem; u stvarnosti, kapitulacija je iznuđena varkom i lažnim obećanjima o propuštanju u Austriju. Iz naše sadašnje perspektive ništa posebno značajno, odnosno ništa što bi se moglo iskoristiti u dnevopolitičke svrhe (Nijemci odavno nisu neprijatelji i svi bi da odsele za Njemačku). Iz ondašnje perspektive pobjednika, međutim, izuzetno važna i osjetljiva stvar, koja kao takva jednostavno nije mogla ući u sagu u “Narodnooslobodilačkom ratu” i partizanima kao borcima novih političkih ideala, ali starinske ratničke etike.

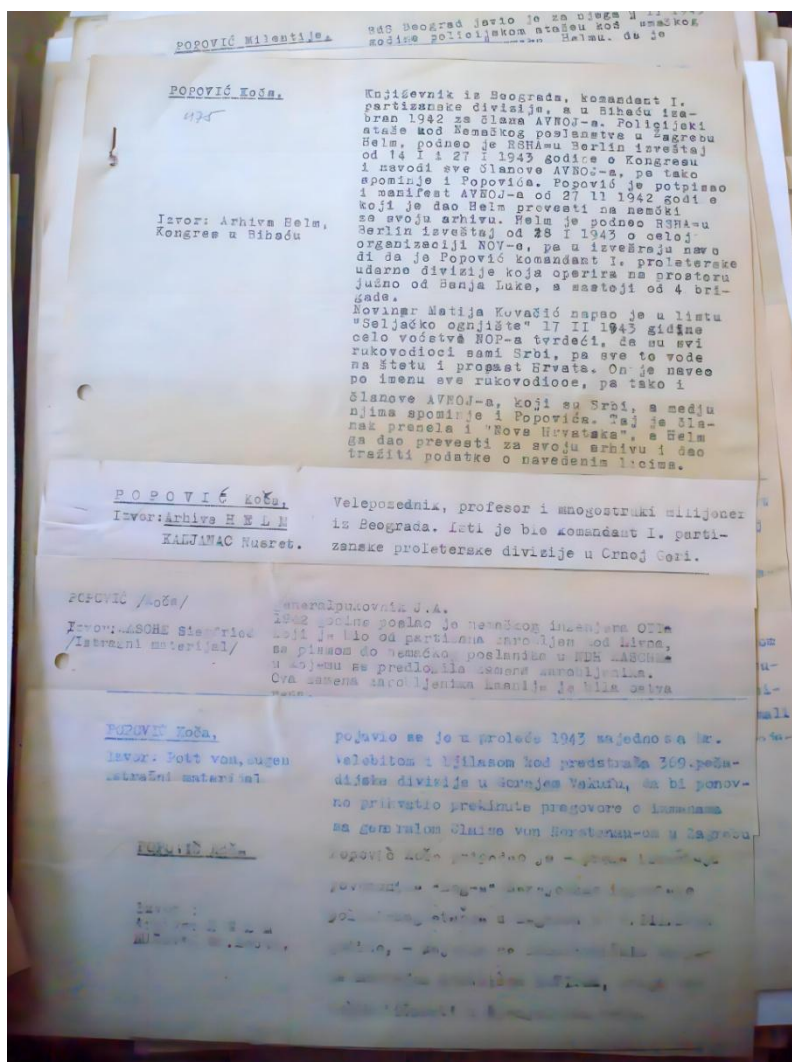
Ima li nešto što se u svojim arhivskim istraživanjima pronašli a da Vam je naročito ostalo u sjećanju?

TRIFKOVIĆ: Mnogo toga; dokument “Vodeće ličnosti komunističke gerile u slici i riječi” kojeg je sastavila Abwehrova (njemačka vojna obavještajna služba) ispostava u Zagrebu; ili izjave njemačkih učesnika “Martovskih pregovora” i kontakata sa partizanima uopšte, koje su bile isječene iz različitih zapisnika makazama i spojene ljepilom u kolaž od strane nekog službenika OZNE.

O prirodi rata koji se vodio u [Jugoslaviji](#) plastično govori nekoliko unosa u dnevniku njemačkog 69. rezervnog korpusa iz sredine 1943. U sklopu priprema za predstojeće putovanje iz Austrije u Slavoniju, svi članovi štaba korpusa su bili dužni posjetiti jedno bečko streljište i bar jednom opucati iz svog službenog oružja. Po prelasku granice NDH, dnevnik kaže da je “štab spreman za borbu; podijeljena je dodatna municija i ručne bombe.”

U uslovima regularnog rata, štab korpusa se nalazi barem desetak kilometara u pozadini i po prirodi slovi za jedno od najsigurnijih mjesta na frontu. U okupiranoj Jugoslaviji, to međutim

nije slučaj – niko i nigdje nije bio siguran, bez obzira na čin i mjesto služenja. O tome svjedoči i niz visokih osovinskih dužnosnika koji zamalo nisu izgubili živote u partizanskim zasjedama.

*Iz arhiva OZNA-e: Kolaž iz izjava njemačkih dužnosnika o Koči Popoviću
(izvor: Hrvatski državni arhiv)*

Tito je do kraja rata dobio titulu maršala. Kako ga ocjenjujete kao vojnog, ali i političkog lidera? Koji su mu najbolji potezi?

TRIFKOVIĆ: Mislim da je Koča Popović – koji je imao stalne nesuglasice sa Vrhovnim štabom za vrijeme rata, i koji bi mnogo šta imao zamjeriti Titu sa lične strane – sve rekao nazvavši Tita “istinskim kondotijerom” i dodavši kako funkciju vrhovnog komandanta niko ne bi bolje obnašao. Tito je vidio “veliku sliku”, pa je tako ili osmislio ili dao zeleno svjetlo za praktično sve strateške poteze NOP-a. Dalje, imao je “nos” za talente, o čemu svjedoči i činjenica da je Popović napredovao tokom cijelog rata bez obzira na spomenuta trvenja.

Možete li izdvojiti njegovu najveću grešku dok je bio vojni zapovjednik?

TRIFKOVIĆ: Osnovni Titov problem je bio njegov temperament i često mijenjanje mišljenja, što je izuzetno otežalo, recimo, izvlačenje 3. i 7. divizije sa Sutjeske, i gotovo dovelo do “samoubistva” NOVJ na Neretvi. Dalje, bio je sklon mikromenađemntu, pa je rane 1945. uz pomoć radio-veze pokušao upravljati bitkom u dolini Drine na taktičkom nivou.

Percepcija Tita kao čovjeka netalentovanog za vojna pitanja potiče vjerovatno iz Đilasovih memoara, u kojima autor kaže da ga je jednom zatekao kako se muči pokušavajući pročitati vojnu kartu. Ovdje treba dodati da Đilas, za razliku od Tita, nije imao nikakvog ratnog iskustva prije 1941.

Sve i da je to istina, on je imao dovoljno zdravog razuma da pored sebe gotovo cijelo vrijeme rata drži aktivne oficire iz kraljevske vojske – Branko Poljanac, Arso Jovanović, Velimir Terzić, i Rade Hamović- koji su bili tu da njegove ideje uobliče na odgovarajući način, pretoče u konkretne mjere, ili ih po potrebi koriguju.

Je li Tito odlučivao sam?

TRIFKOVIĆ: Veliko je pitanje koliko su njegovi najbliži saradnici učestvovali u kreiranju mjera i odluka koje su dobile rat. Ovo se ne odnosi samo na navedene oficire, nego i recimo na Aleksandra Rankovića, koji je bio odgovoran za kadrovska pitanja. Jugoslovenska historiografija je do svog gašenja dala odgovore ili se barem dotakla mnogih tema koje su na početku smatrane tabuom, poput Lijeve skretanja, Martovskih pregovora, razmjena zarobljenika, itd. Jedan stub sage o NOB-u je, međutim, ostao do kraja netaknut, a to je Tito kao neprikosnoveni vođa rata i revolucije.

Kao historičar priželjkujem da je u zaostavštini nekog visokopozicioniranog dužnosnika KPJ ostao neki objektivan/kritičan prikaz Tita kao vojnog komandanta, koji bi nam pomogao da rasvijetlimo i ovu, vjerovatno jednu od posljednjih velikih enigmi iz Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji.

Koliko je efikasan bio partizanski gerilski rat protiv okupatora? Churchill je rekao da će početi podržavati partizane jer “ubijaju najviše Nijemaca”. Jesu li partizani bili opasna prijetnja, ili barem opasna smetnja okupatorima?

TRIFKOVIĆ: Za Nijemce se u Jugoslaviji sve okretalo oko resursa, ne samo prirodnih (koji su bili prilični), već i ljudskih (radna snaga, legionarske jedinice). Od samog početka važilo je pravilo: maksimalna eksploatacija uz minimalne troškove. U vojnom pogledu, troškovi su se najčešće obračunavali u broju okupacionih trupa. Od 1941. do sredine 1943. na zadacima osiguranja i aktivne antigerilske borbe je vezano od 4 do 7 divizija, a od sredine 1943. do dolaska Crvene armije od 5 do 9 divizija; krajem rata ovaj broj iznosi između 11 i 15, plus isto toliko jedinica u rangu puka/brigade. Neko će reći da je to mali broj u poređenju sa ukupnom snagom nacističke vojne sile, međutim, menadžment resursima funkcioniše drukčije, gleda se bukvalno na svakog čovjeka. Postoji jedan pregled njemačke vrhovne komande iz kasne 1943. o broju potpuno uvježbanih regruta koji im stoje na raspolaganju i koji bi se mogao iskoristiti za popunu jedinica na Istočnom frontu. On iznosi samo 20.000, od kojih se 10% nalazi u Jugoslaviji. Oni, međutim, ne dolaze u obzir za transfer jer su vezani borbama “protiv bandi”.

Koča Popović ima auru možda i najboljeg partizanskog komandanta, naročito zbog proboja na Sutjesci. Je li to historiografski utemeljena ocjena njegovog ratovanja u Drugom svjetskom ratu?

TRIFKOVIĆ: Jeste. Narodski rečeno, da je samo uradio šta je uradio na Sutjesci, bilo bi dovoljno. A uradio je mnogo više. Ipak, činjenica je da je on u novije vrijeme postao neka vrsta urbane ikone u jugonostalgičarskim krugovima, pa se od stabla zvanog “Koča” ne vidi

šuma zvana "ostali partizanski komandanti". Evo, ni Vi ne pitate o Peki Dapčeviću, Vasi Jovanoviću, Milutinu Morači, a ko se još sjeća Petra Drapšina?

Tu je, naravno, i neslavna činjenica da još ne postoji savremena studija o višem komandnom kadru NOVJ slična onima koje su napisane o, recimo, njemačkim ili američkim generalima. Opet dolazimo do "zapuštenosti" vojnog aspekta istorije WW2 na našim prostorima.

Tag, Uhrzeit, Ort und Art der Unterkunft	Darstellung der Ereignisse (Dabei wichtig: Beurteilung der Lage (Feind- und eigene), Eingangs- und Abgangszeiten von Meldungen und Befehlen)
Fr., 13.8.43, 21.30 U.	Die kroatische Grenze wird überschritten. Der Stab ist gefechtsbereit; Munition und Handgranaten wurden zusätzlich verteilt.
So., 15.8.43, 08.00 <u>Slav. Brod</u>	Ankunft in Brod. Ausladen und Einrichten der Unterkünfte und Diensträume. Lage und Aufteilung der Unterkünfte siehe Anl. 7 und 8.
12.00	Kommandierender General des LXIX. Res. Korps, Gen. d. Inf. Dehner, übernimmt den Befehl im kroatischen Raum nördlich der Save. Siehe Anlage 9.
Mo., 16.8.43, 08.00	Wiederaufnahme des Geschäftsbetriebes.
09.30	Chefbesprechung für sämtliche Offiziere: Verlesung des Korpsbefehles Nr. 1, Sicherung des Stabsquartieres, Festlegung des Geschäftsbetriebes (Bürozeiten).
13.15	Korpsbefehl Nr. 1 wird ausgegeben (Verteiler lt. Entwurf).
Di., 17.8.43, 09.05	Dienstreise des Komm. Gen. und Chef des Stabes nach Vukovar zur 173. Res. Div. Vorstellung sämtlicher Offiziere und Beamte der 173. R. D., Besichtigung der Unterkünfte der Inf. P. Komp. 173 in Vukovar, Beiwohnen des Komm. Generals beim Dienst beim Res. Gren. Btl. 95 in Borovo. Besprechung mit Kdr. d. 173. R. D., Gen. Lt. von Behr über Ausbildungsfragen unter besonderer Berücksichtigung der Ausbildung für den Bandenkrieg.
	Weiterfahrt am 18.8.43, 08.00 Uhr zum Res. Gren. Btl. 95 in Vinkovci und Nustar. Beiwohnen des Komm. Generals beim Dienst, Besichtigung der Unterkünfte.
	Rückkehr nach Brod 14.36 Uhr.
Mi., 18.8.43, 00.00	II. Kroat. Korps scheidet aus dem Sicherungsbereich nördlich der Save aus. Der Sicherungsbereich nördl. der Save wird vollständig durch das LXIX. Res. Korps übernommen.
	Dienstreise von 18.8. bis 19.8.43 Oblt. Kirnes nach Vukovar zur 173. Res. Div. Rücksprache mit dem Io-Bearbeiter der Div.
02.00	Von 02.00 bis 02.15 Uhr Fliegeralarm. Kroatische Flak feuert ohne sichtbaren Erfolg.
15.00	Gren. Eduard Jacob beim Baden in der Save ertrunken. J. war Kraftfahrer beim K. H. Qu.

Iz dnevnika njemačkog LXIX rezervnog korpusa: štab u Slavoniju putuje "spreman za borbu" (izvor: Nacionalni arhiv SAD)

I sami Nijemci su ocjenjivali da su partizani bilo vrlo motivirani borci. Kako je izgledalo ratovanje u partizanima iz perspektive običnog vojnika? U zapisima iz tog vremena se često spominje npr. glad kao veliki problem u određenim trenucima.

TRIFKOVIĆ: Biti partizan sigurno nije bilo nimalo ugodno iskustvo, poglavito zbog loših uslova života koji su vladali praktično cijelo vrijeme rata. Postoji, recimo, priča o 22. diviziji NOVJ raspoređenoj u Sandžaku krajem 1944., sa zadatkom da ometa povlačenje Grupe armija "E". Borci su, međutim, tako loše snabdjeveni i obučeni da komandant divizije na svoju ruku povlači dobar dio ljudi sa položaja i raspoređuje ih po selima u pozadini. Možemo uzeti i primjer 11. korpusa raspoređenog u Lici, Gorskom kotaru, i Hrvatskom primorju. Njegovi borci rane 1945. dobijaju tek 1.000 kalorija dnevnog sljedovanja, što ih čini praktično nesposobnim za aktivne operacije. Namjerno navodim ove primjere iz kasnijeg perioda, kada je postojala i podrška iz inostranstva i kakva-takva vlastita pozadina. Zamislite samo kako je bilo prije toga.

Otkud onda taj visoki borbeni moral? Također, što je partizane očekivalo ako bi bili zarobljeni?

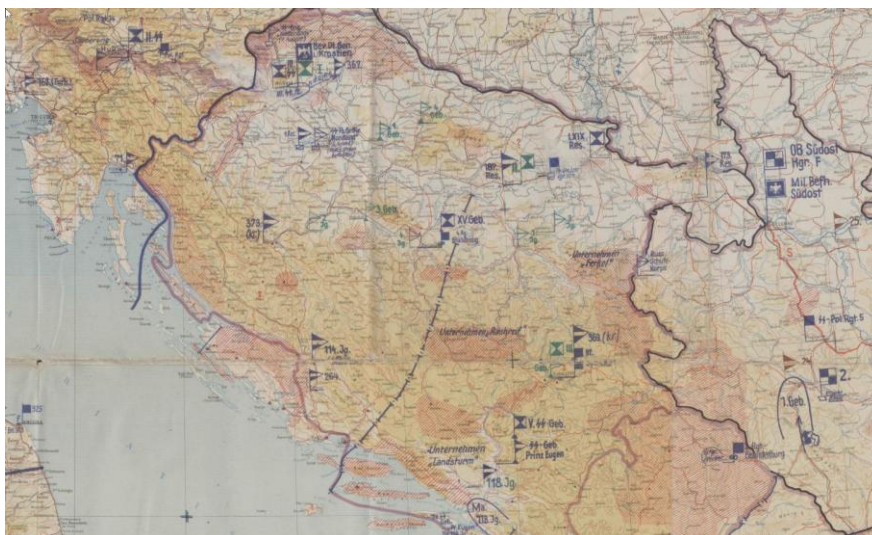
TRIFKOVIĆ: Što se njihove visoke motiviranosti tiče, sami Nijemci su joj značajno pridonijeli svojom politikom prema zarobljenicima. Do kraja 1943. za gerilca bi predaja u 90 odsto slučajeva značila trenutnu smrt. Da je upravo ovo, a manje patriotska osjećanja ili ideološki razlozi, bilo presudno za moral na Neretvi i Sutjesci potvrđuje i Vlado Dapčević (naš najčuveniji ibeovac) u svom intervjuu datom pokojnom Slavku Ćuruviji. Nijemci tek nakon bitke na Sutjesci polako počinju mijenjati politiku (što, između ostalog, dovodi i do povećanja broja razmjena zarobljenika), ali je već bilo kasno.

Ipak, nagon za samoodržanjem nije bio jedini faktor. Činjenica da su komunisti činili tek mali procenat od ukupnog broja članova NOVJ nekako odgovara i jednoj i drugoj strani političkog spektra u prepucavanjima oko WW2. Desni kažu to je dokaz kako komunistička ideologija nikad nije imala većeg odjeka u masama. Lijevi to uzimaju kao dokaz da NOVJ nije bila vojska partije, već prije svega armija svih patriota; termin "[antifašista](#)" je posve zamijenio salonski neprihvatljiv termin "komunista". Drugim riječima, borba se na neki način nastoji deideologizirati. Mislim da je program KPJ u svojoj cjelosti bio jak motivacioni faktor, ne samo za članove partije, nego i za veliki dio boraca.

Koje su prednosti u vojnom smislu partizani imali u odnosu na ustaše i četnike?

TRIFKOVIĆ: Oružane snage NDH su bile praktično teritorijalna vojska sa izrazito defanzivnom funkcijom: nakon izbijanja ustanka, režim u Zagrebu nije mogao sebi dozvoliti da izgubi još teritorije, pogotovo one naseljene punopravnim građanima. Ovo je značilo da OS NDH nisu imale mobilnu rezervu (poput npr. 1. Proleterske brigade/divizije) koja bi krstarila zemljom i aktivno progonila partizane. Najbolja ustaška jedinica, Poglavnikovi tjelesni sdrug/ovi, je tako rat provela osiguravajući Zagreb i sjeverozapadne dijelove Hrvatske. Kada bi uzeli aktivnog učešća u ofanzivnim operacijama, ustaše su obično ratovale kao regularne trupe, pa su se samim tim lako dale izbjeći ili izmanevrisati.

Za razliku od partizana, četnici su ostali konglomerat seoskih milicija sa jako malo iskustva u kompleksnijim operacijama. Njihove jedinice, barem u Srbiji, se sastoje od malog aktivnog kadra koje se popunjavaju mobilisanima po potrebi. Masa vojnika i ne zna baš zašto se bori; slušaju o savezničkoj borbi i ustanku "kada kućne čas", a vide njemačke kamione koji im dostavljaju municiju i jedinice NDH na istoj strani fronta. Fali im upravo ona jasna i dosljedno sprovedena platforma koju nudi KPJ.

Pogled iz Berlina: Razmjere koje je ustanak poprimio nakon pada Italije dobro se vide na ovoj njemačkoj karti s kraja novembra 1943. (izvor: Vojni arhiv SR Njemačke)

A prednosti partizana u odnosu na Nijemce i Talijane?

TRIFKOVIĆ: Što se Italijana tiče, oni se, i pored velikog iskustva iz kolonija, ne snalaze u uslovima gerilskog ratovanja. Među običnim vojnicima vlada zamor i nezadovoljstvo, pa se nerijetko predaju u masama. Na terenu, italijanska vojska je spora i predvidljiva. Glavna partizanska prednost u odnosu na Nijemce je mobilnost, pa uglavnom mogu diktirati tempo i intenzitet operacija: mogu pobjeći, ali se mogu i brzo vratiti i postaviti dobro kamufliranu zasjedu, čemu su vrlo vični. Njihove jedinice su i dovoljno militarizovane, odnosno imaju dovoljno kohezije i iskustva da se suprotstave Nijemcima u otvorenoj borbi. Do posljednje faze rata ovome se pribjegava u slučajevima krajnje nužde, kada se brani bolnica ili slično. Počevši od proljeća 1944. NOVJ počinje polako da gubi taktičko preimućstvo, što je rezultat prelaska na frontovsko ratovanje, ali i činjenice da Nijemci postaju sve bolji u primjeni tradicionalnih partizanskih metoda.

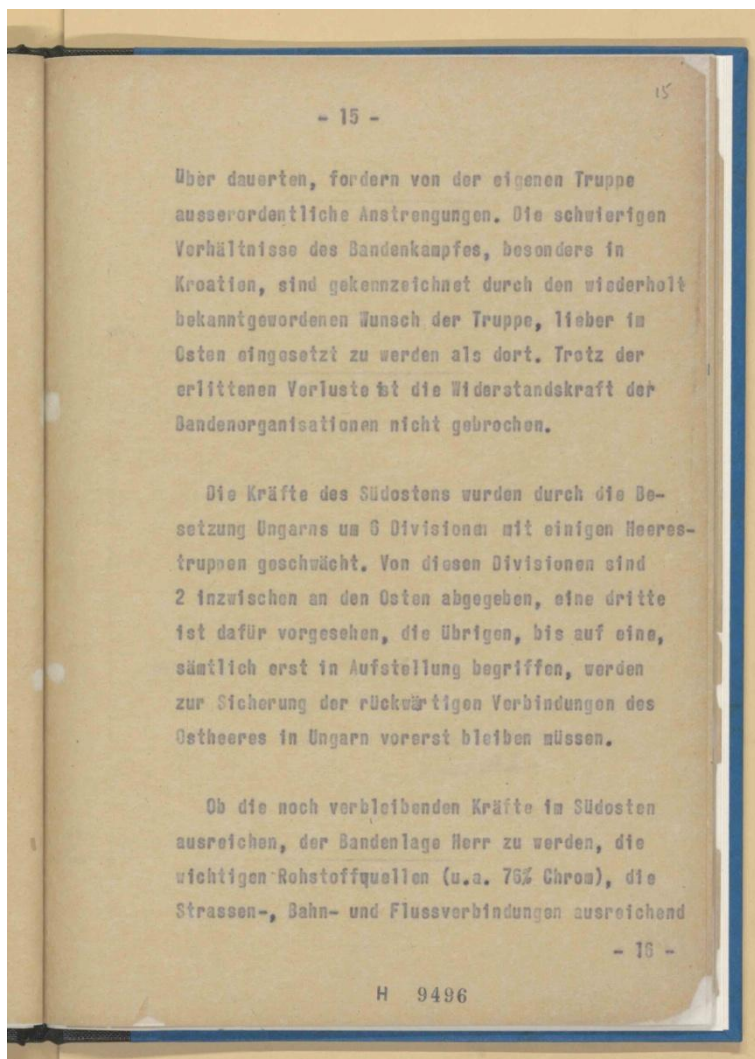
Bitke na Neretvi i na Sutjesci popularno se smatraju vrhuncima partizanskog rata u smislu trijumfa i poraza, ali i trijumfa u porazu. Kako vi gledate na te događaje i jesu li oni doista ključni periodi partizanske oslobodilačke borbe?

TRIFKOVIĆ: Radi se bez sumnje o prijelomnim događajima, kada se ne zna koji će tas prevagnuti i u kojem će se smjeru okrenuti istorija. To je bila posljednja prilika Osovine da promijeni tok rata u svoju korist. Partizani i KPJ ne bi prestali postojati ni da su izgubili ove dvije bitke, ali je veliko pitanje da li bi se i u kojoj mjeri uspjeli nametnuti za značajan faktor na jugoslovenskoj političkoj sceni.

Zašto Nijemci nisu uspjeli u svojoj namjeri da unište partizane, naročito kad se vidi taj odnos snaga u ljudstvu i opremi?

TRIFKOVIĆ: Na prvi pogled, omjer snaga u operaciji “Schwarz” tj. Petoj neprijateljskoj ofanzivi (nešto manje u “Weiss” tj. Četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi) je takav da se može steći dojam da je bitka bila unaprijed izgubljena za partizane. Malo dubljom analizom se dolazi do zaključka da stvari ipak nisu tako crno-bijele (namjerna igra riječi). Jugoslovenska historiografija polazi od cifre od 127.000 osovinskih vojnika u operaciji “Schwarz”, a bilo ih je vjerovatno za četvrtinu manje (nisu sve italijanske divizije nastupale čitave). Na papiru, to i

dalje predstavlja veliku nadmoć (cca 90.000 naprema 22.000 partizana, uključujući i ranjenike), mada se mora uzeti u obzir da je početna osnovica sa koje su osovinske snage krenule prema kanjonima Pive i Tare bila dugačka nekih 500 kilometara. Ovaj obroč se postepeno sužavao, što je omogućavalo veću koncentraciju snaga po jedinici površine. Ipak, ona je do samog kraja ostala relativno niska zbog izvanredno teškog terena. Drugim riječima, da bi se predjeli Maglića, Volujka, Vučeva, Zelengore, Pive i Tare odgovarajuće pročešljali i osigurali, trebalo bi mnogo više ljudi nego što ih je bilo na raspolaganju. Osovinska vojska je velika, ali o kakvim se jedinicama radi? Od dvije njemačke divizije koje zatvaraju put preko Sutjeske i Zelengore, jedna je klasična pješadijska formacija popunjena nevoljkim obveznicima iz NDH: to između ostalog znači da njena oprema ne odgovara izazovima planinskog ratovanja (nema, recimo, brdskih topova, već obične, koje na velikim kolima vuku konji). Druga se nalazi usred reorganizacije, sa dosta neiskusnog ljudstva tek pristiglog iz Njemačke. Dalje, njemačko rukovođenje je napravilo par krupnih grešaka u procjeni partizanskih poteza i jačine. I treće, u ratu slučaj igraju veliku ulogu, a partizani su, u svoj svojoj nesreći, imali i malo sreće. Naime, poslužilo ih je vrijeme: od 30 dana operacije, nekih 15 dana meteorološki uslovi nisu dozvoljavali Nijemcima uoptrebu njihovog najjačeg oružja, avijacije. Sve navedeno, naravno, ne mijenja na činjenici da je NOVJ ove najteže ispite u svojoj istoriji, kako kaže Klaus Schmider, “položila bravurozno”.

Iz opšteg pregleda ratne situacije general-pukovnika Alfreda Jodla iz sredine aprila 1944.: njemački vojnici bi radije ratovali na Istočnom frontu nego u Jugoslaviji (izvor: Vojni arhiv SR Njemacke)

U zadnjoj fazi rata jedno od najkrvavijih iskustava za partizansku vojsku je probijanje Sremskog fronta.

TRIFKOVIĆ: Borbe na Sremskom frontu su priča o jednoj vojsci koja je nakon mjeseci neprekidnih borbi dobila zadatak da goni neprijatelja približno iste jačine u jesenjim i zimskim uslovima, te da se usput preformira u regularnu vojsku, bez logističkih preduslova koje takva transformacija zahtijeva.

Visoka cijena plaćena za proboj i prilikom gonjenja u proljeće 1945. je velikim dijelom rezultat činjenice da Sovjeti, vjerovatno radi gigantskih razmjera vlastite finalne ofanzive, nisu isporučili dogovorene zalihe neophodne za operacije ovog tipa. Recimo, partizani su u završnu ofanzivu ušli gotovo bez municije za tešku artiljeriju; njihovi moderni tenkovi su stali 2-3 dana nakon proboja Sremskog fronta sve do kraja rata zato što nisu imali odgovarajućeg ulja; isto važi za dio jugoslovenske avijacije opremljen sovjetskim avionima, koji su prestali letjeti zbog nedostatka goriva. Praktično sav posao je odradila pješadija sa lak(š)im naoružanjem; zato je napredovanje prema Zagrebu bilo sporo i skupo.

Kako je funkcionirala suradnja sa Crvenom armijom u oslobađanju Beograda i Vojvodine?

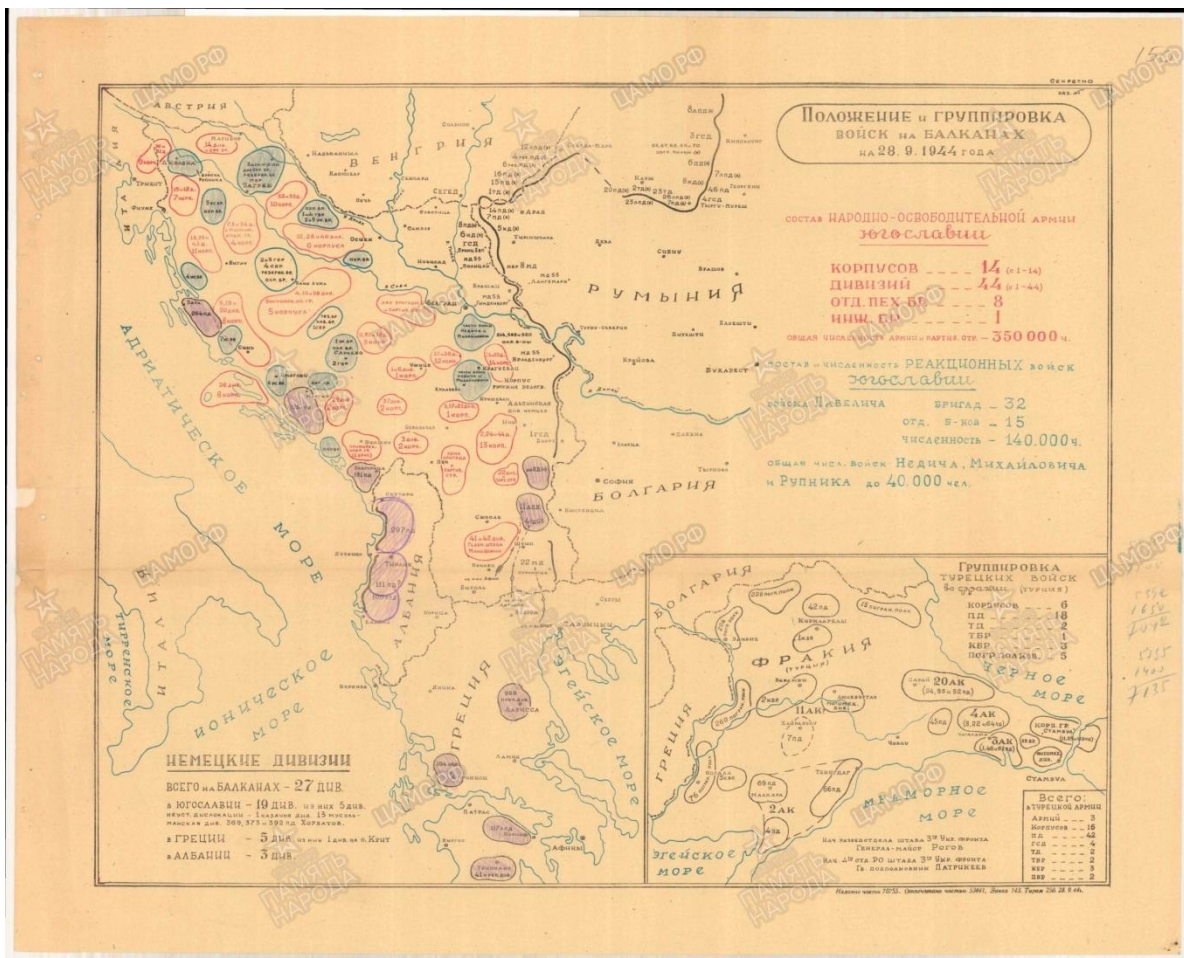
TRIFKOVIĆ: Kada je saradnja s Crvenom armijom u pitanju, nije se baš radilo o jednakom partnerstvu kao što se ponekad može zaključiti na osnovu jugoslovenske literature. Nominalno, lokalne komande sa obje strane su se trebale dogovorati na licu mjesta o modalitetima sadejstva; u praktičnom smislu, partizani su se bez pogovora potčinjavali Sovjetima i njihovim planovima, pa čak i kad je to išlo na uštrb vlastitih interesa. Partizani su Sovjete posmatrali gotovo kao očinske figure, ili barem stariju braću, i zbog tradicionalnih (panslavizam) i zbog ideoloških razloga (proleterski internacionalizam), ali i zbog zaslužene reputacije Crvene armije kao vojne supersile. Sovjeti se prema partizanima ponekad odnose nadmeno (kao prema rođacima iz provincije), ali im priznaju elan i ratničke sposobnosti. Uz to su partizani vrlo korisni, jer Crvena armija u ovom poznom periodu rata pati od nedostatka običnih pješadinaca. Uzevši u obzir razlike u ratnim iskustvima i načinu djelovanja, saradnja funkcionise relativno dobro. Za razliku od Beogradske operacije, gdje igra važnu ulogu u svakom pogledu, NOVJ ima veoma ograničenu ulogu u sovjetskom "blickrigu" kroz Banat i Bačku.

Detaljno ste istražili partizansko-njemačke kontakte i pregovore tijekom Drugog svjetskog rata, koji su u socijalističkoj Jugoslaviji bili manje osvjetljeni dio priče o NOB-u. Tito je u jednom intervjuu pred kraj života o tim pregovorima govorio kao o dijelu taktike odugovlačenja. Tko je u tim pregovorima sudjelovao, koliko su trajali i je li nešto dogovoreno?

TRIFKOVIĆ: Martovske pregovore je izvrsno obradio Mišo Leković još 1985., pa savjetujem čitaocima da pronađu tu lako dostupnu knjigu. Ukratko: učestvovali su Popović, Đilas, i Vladimir Velebit, trajali su od sredine marta do kraja aprila, i dogovorena je razmjena 20-30 zarobljenika sa svake strane. Nijemci nisu zastali na Neretvi radi pregovora, već radi priprema za operaciju "Schwarz" i političkih trzavica sa Italijanima.

Ako se misli na fenomen partizansko-njemačkih pregovora uopšte, onda su oni vođeni na prostoru cijele zemlje, uglavnom od komandi jedinica raznih veličina, najčešće o razmjeni zarobljenika, ali i o predaji. O tome se pregovaralo, a razgovaralo se o mnogo stvari: o odnosu sa saveznicima i satelitima, nenapadanju, trgovini konjima i drvnom građom, političkoj

situaciji u zemlji i svijetu, vraćanju tijela poginulih vojnika, itd. Nema dokaza da su partizani na ovaj način dobijali municiju ili neki drugi oblik materijalne podrške od Nijemaca da bi popravili svoj položaj u građanskom ratu protiv četnika.

Balkan iz sovjetskog ugla: Obostrana jačina i raspored snaga krajem septembra 1944. (izvor: Arhiv ministarstva odbrane RF)

Je li postojala razlika u odnosu na to kako su partizani ratovali s ustašama ili četnicima u odnosu na njemačku vojsku?

TRIFKOVIĆ: Postojala je, jer se svaki od tih protivnika borio na različit način. Partizani su najčešće napadali ustaše po naseljima i borbe su obično bile vrlo krvave, jer se zarobljenici nisu uzimali ni sa jedne strane. Što se četnika u Bosni, Hercegovini, i Dalmaciji tiče, oni se do kraja bore gerilski, pa to do 1944. stvara problem već dobro regulariziranim jedinicama NOVJ koje ne mogu da ih stignu i prisile na otvorenu borbu (četnici su partizanima ono što su partizani Nijemcima). Borbe su zbog toga manje krvave, ali i zbog partizanske politike da se obični četnici pošteduju za razliku od svojih starješina.

Kako gledate na amnestiju koju je Tito više puta tokom rata nudio vojnicima “domaćih izdajnika”? Kakvu je to ulogu imalo u povećanju broja pripadnika partizana koji izrastaju u Narodno-oslobodilačku vojsku Jugoslavije?

TRIFKOVIĆ: Amnestije su samo nastavak politike koja se sprovodi od samog početka rata. Cilj amnestije iz augusta-septembra 1944. je da maksimalno iskoristi nepovoljnu situaciju Njemačke u to doba i “otrgne” što je moguće više vojnika iz kolaboracionističkih formacija.

Ona je na području NDH veoma uspješna, broj prebjega se broji u hiljadama. Ipak, ubjedljivo najveći broj vojnika NOVJ (od 1.1.1945. Jugoslovenska armija) dobija mobilizacijom iz oslobođenih istočnih krajeva, poglavito iz Srbije (njih gotovo 300.000). Uopšteno gledajući, diferenciran tretman pripadnika različitih neprijateljskih formacija je bilo jedno od najmoćnijih oružja NOP-a za vrijeme rata. Ovim se izbjegla situacija da se od desetina hiljada običnih neprijateljskih vojnika stvaraju očajnici koji se bore na život i smrt, baš kao partizani na Sutjesci.

U knjizi jasno prikazujete raznolikost partizanske borbe od Vardara pa do Triglava, ali i različit intenzitet djelovanja. Je li ispravno reći da je BiH bila središte partizanskog rata?

TRIFKOVIĆ: Jeste, jer je u njoj boravila partizanska glavnina od posljednjih dana 1941. do sredine 1944 (prije toga, težište rata se nalazilo u Srbiji). Ona se, po prirodi stvari, nalazila u žiži dešavanja (neprijateljske ali i partizanske ofanzive). Tek u drugoj polovini 1944. se fokus prebacuje u istočne krajeve zemlje, ali i u sjeverne (Srem, Podravina), odnosno južne (dalmatinska obala). Naravno, treba istaći da slovenački partizani djeluju neprekidno od 1941., a također i oni u Lici, na Kordunu, i Baniji, a malo poslije i u Dalmaciji i dijelovima Slavonije i Srema. Ne treba zaboraviti ni jug Srbije, gdje NOP nastavlja djelovati i nakon pada Užičke republike. U tako teškim uslovima, opstanak je, zapravo, predstavljao pobjedu.

Iz objektivna partizanskog foto-reportera: maj 1945. (Izvor: Prva armija)

Kako su Tito i Glavni štab uopće komunicirali s partizanima u Makedoniji ili Sloveniji?

TRIFKOVIĆ: Komunikacija sa područnim komandama je predstavljala izvor glavobolje sve do cca. druge polovine 1943. kada se konačno uspostavljaju radio veze. Do tada, sva je komunikacija išla preko kurira i samim tim bila nesigurna i spora (i radio je bio nesiguran jer su Nijemci imali izvrsnu prislušnu službu; ako ništa, bio je brži). Naravno, vijesti iz Slovenije su u Bihaćku republiku stizale brže nego iz okupirane Srbije, koja je bila gotovo hermetički zatvorena. Ovakvo stanje diktira davanje velike slobode lokalnim rukovodstvima pri provođenju direktiva sa vrha.

Koja je uloga Titovih partizana u cjelokupnosti borbe protiv nacifašističke Osovine u Drugom svjetskom ratu?

TRIFKOVIĆ: Borba protiv Hitlerove distopije je imala mnoštvo različitih oblika, a pobjeda bila kumulativni rezultat svih ovih napora. Ne treba ispuštati iz vida da se za svaki, pa i najmanji akt otpora, lako moglo završiti u logoru smrti ili pred streljačkim vodom. Sipanje pijeska u rezervoar tenkova na remontu, organizivanje štrajkova, ispisivanje parola na zidovima, javljanje podataka o njemačkom raketnom programu, sabotiranje proizvodnje teške vode, krijumčarenje fotografija iz Auschwitzta, spašavanje kompletne jevrejske populacije prebacivanjem u neutralnu zemlju, podmetanje bombe pod krevet nacističkom guverneru, su samo neke od manifestacija antifašizma.

Je li otpor Titovih partizana bio izuzetak, ili pravilo u tadašnjem okupiranom svijetu?

TRIFKOVIĆ: Spletom okolnosti, na našim prostorima je otpor bio izrazito vojničke prirode: po obimu i intenzitetu ratnih dejstava okupiranoj Jugoslaviji nije bilo premca u okupiranoj Evropi, pa čak ni u Sovjetskom Savezu, čiji je partizanski pokret ipak bio produžena ruka Crvene armije. Partizanska priča postaje još fascinantnija kada se uzmu obzir okolnosti i omjer snaga sa njenih početaka u proljeće 1941. Da se šta god slično dešavalo u Sjedinjenim Državama, Steven Spielberg i Tom Hanks bi već snimali šestu sezonu neke mini-serije nalik na "Band of Brothers" i "Pacific".

Suma summarum: partizanska borba je značila manje sirovina za nacističku vojnu mašinu i manje vojnih resursa za frontove na kojima se odlučivao ishod rata. Saveznici bi pobijedili Treći Reich i bez nje, ali bi im trebalo i više vremena i više krvi.

8. UMBERTO ECO: ESEJ O VJEČNOM FAŠIZMU

"Kada sam imao deset godina, osvojio sam prvu nagradu na *Ludi Juvenilesu*, dobrovoljnom i obavezujućem takmičenju za mlade italijanske fašiste ... Retorički vješto elaborirao sam na temu „Trebamo li umrijeti za slavu Mussolinija i besmrtnost Italije”.

Odgovorio sam pozitivno. Bio sam pametan dječak. " Ovako započinje sjajni esej o vječnom, odnosno "Ur-fašizmu" slavnog Umberta Eca, u kojem objašnjava što je to zajedničko fašizmu, ustaštvu i, recimo, frankizmu, te zašto fašisti slijedeći put vjerojatno neće doći u crnim košuljama i s agendom istrebljenja Židova

Tekst originalno objavljen u "New York Review of Books", preveo ga je Kenan Efendić ...

Godine 1942, kada sam imao deset godina, osvojio sam prvu regionalnu nagradu na *Ludi Juvenilesu*, dobrovoljnom i obavezujućem takmičenju za mlade italijanske fašiste, što će reći – za svakog mladog Italijana. Retorički vješto elaborirao sam na temu „**Trebamo li umrijeti za slavu Mussolinija i besmrtnost Italije**”. Odgovorio sam pozitivno. Bio sam pametan dječak.

Proveo sam svoje dvije rane godine među fašistima, SS-ovcima, republikancima i partizanima, koji su svi pucali jedni na druge, pa sam naučio kako izbjegavati metke. Bila je to dobra vježba.

Bila je to dobra vježba: tako se kale fašisti (FOTO: zeably.com)

U aprilu 1945. partizani su osvojili Milano. Dva dana kasnije došli su u gradić u kojem sam tada živio. Bio je to trenutak radosti. Glavni trg je bio pun ljudi koji su pjevali i mahali zastavama, dozivajući **Mima**, regionalnog partizanskog vođu. Kao negdašnji *maresciallo* Carabinieri, Mimo se pridružio pristašama generala Badoglia, Mussolinijevog nasljednika, i izgubio nogu u jednom od prvih okršaja s preostalim Mussolinijevim trupama. Mimo se pojavio na balkonu gradske vijećnice, blijed, oslonjen na štaku i mašući rukom pokušao umiriti okupljenu masu. Ja sam čekao govor, jer je cijelo moje djetinjstvo bilo obilježeno

velikim i **historijskim Mussolinijevim govorima**, čije smo najznakovitije odlomke učili napamet u školi. Tišina. Mimo je govorio promuklim, jedva čujnim glasom. Rekao je: „Građani, prijatelji. Nakon toliko bolnih žrtava... tu smo. Slava onima koji su pali za slobodu.” I to je bilo to. Vratio se unutra. Građani su vikali, a partizani su podigli svoje puške i svečarski zapucali. Mi djeca požurili smo skupljati čahure, dragocjene stvarčice, no ipak sam imao vremena naučiti da sloboda govora znači **oslobođenje od retorike**.

Nekoliko dana kasnije vidio sam američke vojnike. Bili su to Afroamerikanci. **Prvi Yankee** kojeg sam upoznao bio je crnac, Joseph, koji me u uveo u svijet čuda Dicka Traceyja i Li'la Abnera. Njegovi jarko obojeni stripovi lijepo su mirisali.

Jedan oficir (kapetan ili major Muddy) bio je gost u vili porodice, čija kćerka je bila moja školska kolegica. Upoznao sam ga u njihovom vrtu, gdje su neke dame, okružujući kapetana Muddyja, pričale zavodljivi francuski. Kapetan Muddy znao je nešto francuskog, također. Moja prva slika američkih oslobodilaca bila je – nakon toliko bijelaca u crnim košuljama – slika **kultiviranog crnog čovjeka u žuto-zelenoj uniformi**, koji govori: *Oui, merci beaucoup, Madame, moi aussi j'aime le champagne...* Nažalost, nije bilo šampanjca, ali sam od kapetana Muddyja dobio svoj prvi *Wrigley Spearmint*, koji sam žvakao po cijele dane. Uvečer sam svoju žvaku stavljao u čašu vode kako bi sutradan bila svjež.

U maju smo čuli da je rat završen. Mir je za mene bio zanimljiva senzacija. Bilo mi je rečeno da je permanentno ratovanje prirodno stanje za jednog mladog Italijana. U narednim mjesecima sam otkrio da **Otpor nije bio samo lokalni nego evropski fenomen**. Naučio sam nove, zanimljive riječi poput: *réseau, maquis, armée secrète, Rote Kapelle*, varšavski geto. Vidio sam prve fotografije holokausta, iako sam značenje razumio prije nego sam naučio samu riječ. Shvatio sam od čega smo bili oslobođeni.

U mojoj zemlji danas postoje ljudi koji se pitaju da li je Pokret otpora uopšte imao realnog vojnog utjecaja na tok i ishod rata. Za moju je generaciju ovo pitanje irelevantno: mi smo neposredno razumjeli moral i psihološki značaj Otpora. Za nas je predmet ponosa bilo znati da mi Evropljani nismo pasivno čekali na oslobođenje. A za mlade Amerikance koji su svojom krvlju plaćali našu slobodu ipak je nešto značilo znati da su tamo iza linija fronta bili neki Evropljani koji su **unaprijed otplaćivali svoj dug**.

U mojoj zemlji danas postoje oni koji govore da je mit o Otporu bio komunistička laž. Istina je da su **komunisti Otpor eksploatirali kao da je njihovo lično vlasništvo**, jer su igrali glavnu ulogu u njemu, no ja se sjećam i partizana s maramama različitih boja. Noći i noći sam proveo prilijepljen uz radio i slušao poruke partizanima odašiljane preko Voice of London. Bile su to istovremeno šifrirane i poetične poruke (*The sun also rises, The roses will bloom*), a većina od njih bile su „*messaggi per la Franchi*”. Neko mi je došapnuo da je **Franchi**, čovjek legendarne hrabrosti, bio vođa najjače ilegalne mreže u sjeverozapadnoj Italiji. Franchi je postao moj heroj. Franchi (čije je pravo ime bilo **Edgardo Sogno**) je bio monarhista i takav antikomunista da se odmah poslije rata pridružio ultradesničarskim grupama, a potom bio optužen za kolaboraciju u projektu reakcionarnog državnog udara. Koga briga? Sogno je i dalje bajni heroj mog djetinjstva. **Oslobođenje je bilo zajednički čin ljudi različitih boja**.

U mojoj zemlji danas postoje oni koji kažu da je oslobodilački rat bio tragično vrijeme podjela i da je sve što trebamo **nacionalno pomirenje**. Pamćenje tih strašnih godina trebalo bi biti potisnuto, *refoulée, verdrängt*. Ali *Verdrängung* izaziva neurozu. Ako pomirenje znači suosjećanje i poštovanje za sve one koji su vojevali svoje ratove u dobrim namjerama, onda oprost ne podrazumijeva i zaborav. Mogu čak i priznati da je Eichmann iskreno vjerovao u

svoju misiju, ali ne mogu reći „Okej, vrati se i uradi to opet”. Tu smo da se sjetimo šta se desilo i svečano kažemo da „Oni” to ne smiju opet napraviti.

Ali, ko su Oni?

Ako još uvijek mislimo na totalitarističke vlade koje su vladale Evropom prije Drugog svjetskog rata, onda nam je lako reći da se one ne mogu ponovno javiti u istom obliku u drukčijim historijskim okolnostima. Ako je Mussolinijev fašizam bio zasnovan na ideji karizmatičnog vođe, na korporativizmu, na utopiji imperijalne sudbine Rima, na imperijalističkoj volji za osvajanjem novih teritorija, na razjarenom nacionalizmu, na idealu cijele nacije uniformirane u crne košulje, na odbacivanju parlamentarne demokratije, na antisemitizmu... onda bez ikakvih teškoća mogu potvrditi da današnja italijanska *Alleanza Nazionale*, nastala iz **post-ratne fašističke stranke MSI**, a sada desničarska politička stranka, ima, za sada, veoma malo sličnosti sa starim fašizmom. Na istoj liniji, premda jesam zabrinut zbog raznih nacoidnih pokreta koji se javljaju tu i tamo u Evropi, što uključuje i Rusiju, ne mislim da će se nacizam u svom originalnom obliku nanovo javiti kao svenarodni pokret.

Il Duce: karizmatični vođa i imperijalna sudbina Rima (FOTO: Wiki)

Međutim, iako politički režimi mogu biti srušeni, iako se ideologije mogu kritizirati i može ih se odricati, ipak iza režima i njegove ideologije uvijek postoji način mišljenja i osjećanja, mješavina kulturnih navika, opskurnih instinkata i nedokučivih nagona. Postoji li još uvijek **neki drugi duh koji se šunja Evropom** (o drugim dijelovima svijeta da ne govorim)?

Ionesco je jednom rekao – računaju se tek riječi, sve ostalo je puko brbljanje. Lingvističke navike često su **važni simptomi dubinskih osjećanja**. Shodno tome, vrijedi upitati se zašto su ne samo Otpor nego i cijeli Drugi svjetski rat generalno diljem svijeta (bili) definirani kao borba protiv fašizma. Ako nanovo pročitate Hemingwayov roman *Za kim zvona zvone*, primijetit ćete da Robert Jordan svoje neprijatelje imenuje „**fašistima**”, čak i onda kada misli na španske falangiste. A Roosevelt je rekao: „Pobjeda američkog naroda i njegovih saveznika biće pobjeda nad fašizmom i mrtvom rukom despotizma kojeg predstavlja.”

Tokom Drugog svjetskog rata, Amerikance koji su odlazili u španski građanski rat nazivali su „prenagljenim antifašistima”, što će reći da je borba protiv Hitlera u 40-tim godinama bila

moralna dužnost za svakog Amerikanca, a **borba protiv Franca**, malo ranije, u 30-tima, s druge strane, zaudarala je, jer su je uglavnom vodili komunisti i drugi ljevičari... Zašto su američki radikali trideset godina kasnije koristili izraz *fašistička svinja* govoreći o policajcu koji ne odobrava njihove pušačke navike? Zašto nisu govorili *cagoulardska svinja* ili *falangistička svinja* ili *ustaška svinja* ili *nacistička svinja*?

Mein Kampf je manifest kompletnog političkog programa. Nacizam je sadržavao rasističku teoriju o izabranosti arijevske rase, precizne opise **degenerirane umjetnosti** (*entartete Kunst*), filozofiju volje za moć i filozofiju *Übermenscha*. Nacizam je bio striktno antikršćanski i neopaganistički, dok je Staljinov Diamat (zvanična verzija sovjetskog marksizma) bio vulgarno materijalistički i ateistički. Ako se pod totalitarizmom podrazumijeva svaki režim koji svaki čin pojedinca i pojedinca samog podređuje državi i njenoj ideologiji, onda su i nacizam i staljinizam bili **istinski totalitaristički režimi**.

Italijanski fašizam je zasigurno bio diktatura, ali nije bio u potpunosti totalitarizam, ne zbog svoje blagosti, već zbog **filozofske slabosti svoje ideologije**. Nasuprot uopštenom mišljenju, italijanski fašizam nije imao posebne filozofije. Članak o fašizmu kojeg potpisuje Mussolini, a koji je objavljen u enciklopediji *Treccani*, u osnovi je inspiriran Giovannijem Gentileem i reflektira kasnohegelijansko razmatranje o apsolutnoj i etičkoj državi, što Mussolini nikada nije realizirao. Mussolini nije imao nikakvu filozofiju; imao je samo retoriku. Na početku je bio militantni ateista, a kasnije je ipak potpisao konvenciju s Crkvom i tolerirao biskupe koji su **blagosiljali fašističke zastavice**. U svojim ranijim antiklerikalnim godinama, u nekom govoru koji je po svemu sudeći legenda, jednom je zatražio od Boga da ga udari ravno u lice, ukoliko postoji. Kasnije je Mussolini često spominjao ime Božije u govorima i nije mu smetalo da ga nazivaju čovjekom Proviđenja.

Prva desničarska diktatura koja je zavladała europskom zemljom: sjedište fašističke partije (FOTO: mixstuff.ru)

Italijanski fašizam bio je prva desničarska diktatura koja je zavladała jednom evropskom zemljom, a svi kasniji slični pokreti pronalazili su neku vrstu arhetipa u Mussolinijevom režimu. Italijanski fašizam je prvi zasnovao vojnu liturgiju i folklor, pa čak i način odijevanja sa svojim crnim košuljama, **daleko utjecajniiji nego li će Armani, Benetton ili Versace ikada biti**. Upravo u tridesetim godinama pojavili su se fašistički režimi, s Mosleyom u Velikoj Britaniji, pa u Latviji, Estoniji, Litvaniji, Poljskoj, Mađarskoj, Rumuniji, Bugarskoj, Grčkoj, Jugoslaviji, Španiji, Portugalu, Norveškoj, pa čak i u Južnoj Americi. Upravo je

italijanski fašizam uvjerio mnoge evropske liberalne vođe da novi režim donosi zanimljivu socijalnu reformu i da osigurava ugodnu revolucionarnu alternativu komunističkoj prijetnji.

Ipak, historijsko pravo mi se ne čini dovoljnim argumentom da objasnim zašto je **riječ fašizam postala sinegdoha**, odnosno riječ koja se upotrebljava za različite totalitarističke pokrete. Sigurno ne zbog toga što je fašizam možda sadržavao, u svom kvintesencijalnom stanju, sve elemente bilo kojeg kasnije oblika totalitarizma. Naprotiv, fašizam nije imao kvintesenciju. Fašizam je bio uzburkan i zbrkan totalitarizam, kolaž različitih filozofskih i političkih ideja, košnica razlika. Je li moguće pojmiti istinski totalitarizam koji je bio u stanju kombinirati monarhiju s revolucijom, Kraljevsku vojsku s Mussolinijevom milizijom, davanje privilegija Crkvi s državnim obrazovanjem koje je slavilo nasilje, apsolutnu državnu kontrolu sa slobodnim tržištem? Fašistička partija rodila se hvališući se da je donijela **revolucionarno novi poredak**, a finansirali su je najkonzervativniji zemljoposjednici koju su od nje očekivali da bude kontrarevolucionarna. U početku je fašizam bio i republikanski, a ipak je preživio dvadeset godina javno ispoljavajući svoju **odanost kraljevskoj porodici**, dok je Duce išao ruku pod ruku s Kraljem, kojem je čak nudio i titulu cara. Ali kad je Kralj otpustio Mussolinija 1943, partija se ponovo javila dva mjeseca kasnije, s podrškom Njemačke, sa zahtjevom za „socijalnu” republiku, reciklirajući svoju staru revolucionarnu skriptu, obogaćenu skoro pa jakobinskim nadtonovima.

Postojala je samo jedna jedina nacistička arhitektura i nacistička umjetnost. Ako je nacistički arhitekta bio **Albert Speer**, onda nije bilo mjesta za **Miesa van der Rohea**. Isto tako, pod Staljinovom vlašću, ako je prihvaćen **Lamarck**, onda nije bilo mjesta za **Darwina**. U Italiji su postojali izvjesni fašistički arhitekti, ali tik do njihovih pseudokoloseuma stajale su građevina inspirirane modernim racionalizmom **Gropiusa**.

Nije bilo **fašističkog Ždanova** koji bi zadao jasan i striktan kulturni pravac. U Italiji su tada postojale dvije važne umjetničke nagrade. Premio Cermonu je kontrolirao fanatični fašista Roberto Farinacci, koji je podržavao umjetnost kao propagandu. (Mogu se prisjetiti slika kao što su „Slušanje Duceovog govora na radiju” ili „Stanja svijesti stvorena fašizmom”). Premio Bergamo sponzorirao je kultivirani i razumni fašista Giuseppe Bottai koji je štitio koncept umjetnosti radi umjetnosti same, ali i mnoge avangardne koncepte koji su u Njemačkoj proglašeni izopačenim i kriptokomunističkim.

Nacionalni pjesnik bio je **D'Annunzio**, boem kojeg bi u Njemačkoj ili Rusiji poslali pred streljački odred. Proglašen je režimskim bardom zbog svog nacionalizma i kulta herojstva, koji je ustvari bio dobrano izmiješan s utjecajima francuske *fin de siecle* dekadencije.

Uzmimo futurizam. Olako se da reći da je i on bio jedno stanje *degenerirane umjetnosti*, kao što su to bili ekspresionizam, kubizam i nadrealizam. Ali rani italijanski futuristi bili su nacionalisti, podržavali su ideju učešća Italije u Prvom svjetskom ratu iz estetskih razloga; slavili su brzinu, nasilje i izazov, a sve to lako je povezati s fašističkim kultom mladosti. Dok se fašizam samoidentificirao s Rimskim carstvom i nanovo otkrivenim ruralnim tradicijama, Marinetti (koji je tvrdio da je automobil ljepši od *Nike sa Samotrake*, pa čak i mjesečinu želio ubiti) proglašen je u međuvremenu članom Italijanske akademije, u kojoj se na mjesečinu gledalo s velikim poštovanjem.

Mnogi budući partizani i mnogi budući intelektualci Komunističke partije školovali su se na **GUF-u**, fašističkoj organizaciji studenata, koja je bila kolijevka nove fašističke kulture. Ovi klubovi bili su svojevrsni kipući lonci u kojima su **cirkulirale nove ideje bez ikakve stvarne**

ideološke kontrole. To ne znači, ipak, da su partijski ljudi bili tolerantni prema radikalnom mišljenju, no neki od njih ipak nisu koristili sredstva za kontrolu.

Tokom ovih dvadeset godina, poezija Montalea i drugih pjesnika okupljenih oko grupe „Ermetici”, bila je, zapravo, reakcija na bombastični stil režima, a ovim pjesnicima bilo je dozvoljeno razvijati svoj literarni protest iz svojih, kako je tada viđeno, bjelokosnih kula. Raspoloženje poezije iz „Ermetici” grupe bilo je potpuno suprotno heroizmu i optimizmu režima. Režim je tolerirao njihovo nesumnjivo, mada društveno nevidljivo, disidentstvo, jer fašisti naprosto nisu obraćali pažnju na tako hermetične jezike.

Sve ovo ne znači da je **italijanski režim gajio toleranciju.** Gramsci je držan u zatvoru sve do smrti, opozicioni lideri Giacomo Matteotti i braća Rosselli su ubijeni, ukinuta je sloboda štampe, raspušteni su sindikati, a politički disidenti su odaslani na daleka ostrva. Zakonodavna vlast je bila poprilično fiktionalna, pri čemu je izvršna vlast, koja je na sebe preuzela i ovlasti pravosuđa, sama donosila nove zakone, među kojima i one o zaštiti rase (što je formalna gesta italijanske podrške onome što je postalo holokaust).

Antonio Gramsci: u zatvoru do smrti (FOTO: Wiki)

Kontradiktorna slika koju opisujem nije rezultat tolerancije, nego **političke i ideološke neuravnoteženosti i raspršenosti.** Ali, treba naglasiti, bila je to rigidna raspršenost, strukturirana konfuzija. Fašizam filozofski nije, zapravo, postojao, ali je emocionalno bio čvrsto privezan za neke arhetipske podloge.

Tako stižemo do druge važne tačke. Nije postojao sam jedan nacizam. Ne možemo Francov hiperkatolički falangizam označiti kao nacizam, jer je **nacizam u suštini paganski, politeistički i antikršćanski**. No, fašistička igra može se igrati na mnogo načina, a naziv igre se ne mijenja. Pojam fašizma ovdje nije drukčiji nego Wittgensteinov pojam igre. Igra može biti natjecateljska ili ne, može zahtijevati neke posebne vještine ili ne, može podrazumijevati novac, ali i ne mora. Igre su različite aktivnosti koje pokazuju jednu istu „porodičnu sličnost”, kako kaže Wittgenstein. Uzmimo sljedeću sekvencu:

1 2 3 4

abc bcd cde def

Zamislimo niz političkih grupa u kojem prvu grupu karakterizira element „abc”, drugu grupu „bcd”, treću „cde”, i tako dalje. Prva i druga grupa su slične, jer imaju dva zajednička elementa; na istoj osnovi su slične druga i treća grupa. Obratimo pažnju na to da je treća grupa slična prvoj, jer imaju „c” kao zajednički element. No, najzanimljivija je zasigurno četvrta grupa, koja je slična drugoj i trećoj, ali nema ništa zajedničko s prvom grupom. Ipak, zahvaljujući neprekinutom nizu opadajućih sličnosti od prve do četvrte grupe, ostaje, kao neka vrsta iluzorne tranzitivnosti, **porodična sličnost** između prve i četvrte grupe.

Fašizam je postao svenamjenski pojam, jer se iz fašističkog režima može ukloniti jedan ili više elemenata, a on će i dalje biti prepoznatljiv kao fašistički. Oduzmite imperijalizam od fašizma i opet ćete imati **Franca** i **Salazara**. Oduzmite mu kolonijalizam, opet ćete imati balkanski fašizam ustaša. Dodajte italijanskom fašizmu radikalni antikapitalizam (koji Mussolinija nikada nije impresionirao) i dobit ćete **Ezru Pounda**. Dodajte kult keltske mitologije i misticizam Svetog Grala (koji je potpuno stran zvaničnom fašizmu) i dobit ćete jednog od najcjenjenijih gurua fašizma – **Juliusa Evolu**.

Ali uprkos cijeloj ovoj zbrci, ipak mislim da je moguće skicirati listu elemenata tipičnih za ono što nazivam *ur-fašizmom* ili vječnim fašizmom. Ovi elementi ne mogu sačinjavati sistem, mnogi od njih su međusobno kontradiktorni i tipični su za mnoge druge vrste despotizma ili fanatizma. No, dovoljan je jedan od njih da otvori prostor fašizmu koji će se oko njega zgrušati.

1. Kult tradicije

Prvi element ur-fašizma je kult tradicije. Tradicionalizam je, naravno, mnogo stariji od fašizma. Nije on tipičan samo za kontrarevolucionarnu katoličku misao nakon Francuske revolucije, nego je rođen u kasnom helenističkom periodu kao reakcija na klasični grčki racionalizam. U Mediteranskom bazenu narodi različitih religija (od kojih je većinu prihvatio rimski Panteon) počeli su sanjati o otkrovenju odaslanom u praskozorje ljudske historije. Ovo otkrovenje, prema tradicionalističkoj mistici, dugo je bilo skriveno ispod vela zaboravljenih jezika: u egipatskim hijeroglifima, u keltskim runama, u savitcima malo poznatih religija Azije.

Ta nova kultura trebala bi biti *sinkretička*.

Sinkretizam nije, kako to rječnik tvrdi, tek „kombinacija različitih oblika vjerovanja i praksi”, jer takva kombinacija mora tolerirati određene kontradikcije. Svaka izvorna poruka nosi bljesak mudrosti, i kad se čini da svaka od njih govori drukčije i nespojive stvari, to se samo čini, jer svaka od njih aludira, alegorički, na jednu te istu iskonsku istinu.

Posljedica tome je da učenje ne donosi nikakvu korist. Istina je **izrečena jednom za svagda**, a mi tek možemo interpretirati njenu zakukuljenu i neshvatljivu poruku.

Dovoljno je samo pogledati program bilo kojeg fašističkog pokreta kako bi se pronašli glavni fašistički mislioci. Nacistički gnosis hranjen je tradicionalističkim, sinkretističkim, okultnim elementima. Najuticajniji teoretičar savremene italijanske desnice, Julius Evola, spojio je Sveti Gral s *Protokolima Sionskih mudraca*, alhemiju sa svetim Rimskim i Njemačkim carstvom. Činjenica da je savremena italijanska desnica, s ciljem da pokaže svoju otvorenost, nedavno proširila svoj program uključivanjem radova i ideja De Maistrea, Guenona i Gramscija, čisti je dokaz sinkretizma.

Ako u američkim knjižarama istražujete police koje su označene kao „New Age”, naći ćete tamo čak i Svetog Augustina, koji, koliko ja znam, nije bio fašista. Ali, kombiniranje Svetog Augustina i Stonehengea – to je simptom ur-fašizma.

2. Odbacivanje modernizma

Tradicionalizam podrazumijeva odbacivanje modernizma. I fašisti i nacisti su obožavali tehnologiju, dok su je tradicionalisti obično odbacivali kao **negaciju tradicionalnih vrijednosti**. Međutim, iako je nacizam bio ponosan na svoja industrijska dostignuća, njegova pohvala modernizmu bila je tek površina ideologije zasnovane na *krvi i tlu* (*Blut und Boden*). Odbacivanje modernog svijeta bilo je zamaskirano odbijanjem kapitalističkog načina života, ali je u biti podrazumijevalo odbacivanje Duha 1789. (i 1776., naravno). Prosvjetiteljstvo, odnosno Doba razuma, viđeno je kao **početak moderne izopačenosti**. U svojoj se suštini ur-fašizam može definirati kao iracionalizam.

3. Iracionalizam

Iracionalizam, također, opstoji na kultu *čina zarad čina samog*. Čin lijep sam po sebi mora biti preduzet prije ili bez bilo kakvog razmišljanja. Mišljenje je oblik kastriranosti. Tako **kultura postaje sumnjiva čim se poistovjeti sa kritičkim stavovima**. Nepovjerenje prema intelektualnom svijetu uvijek je bio simptom ur-fašizma, od navodne Goeringove izjave „Kada čujem riječ kultura, latim se pištolja”, do učestalih izraza kakvi su „degenerirani intelektualci”, „štreberčine i pametnjakovići”, „jalovi snobovi” ili „univerziteti su legla *crvenih*”. Zvanični fašistički intelektualci uglavnom su bili **zaduženi za napade na modernu kulturu i liberalnu inteligenciju** koja je, navodno, izdala tradicionalne vrijednosti.

4. Neslaganje kao izdaja

Nijedno sinkretističko vjerovanje ne može podnijeti analitički kritiku. Kritički duh izvodi razlike, a uviđanje razlike je znak modernizma. U modernoj kulturi naučna zajednica cijeni neslaganje kao način unaprjeđenja znanja. Za ur-fašizam neslaganje je izdaja.

5. Strah od razlike

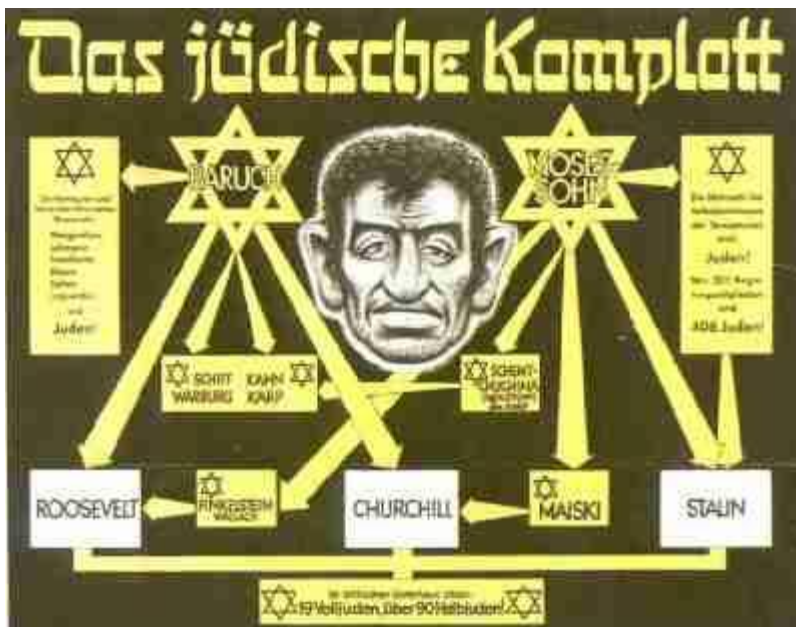
Nadalje, neslaganje je znak raznolikosti. Ur-fašizam ojačava i pridobiva podršku time što **iskorištava i raspiruje prirodni strah od razlike**. Prvi znak jednog fašističkog ili predfašističkog pokreta upravo je strah od došljaka. Ur-fašizam je tako, po definiciji, rasistički.

6. Individualna ili socijalna frustracija

Fašizam potječe iz individualne ili socijalne frustracije. Zato je jedan od tipičnih elemenata povijesnog fašizma bio *poziv frustriranoj srednjoj klasi*, klasi koja je trpjela ekonomsku krizu ili patila od osjećaja političkog poniženja, uplašena pritiskom nižih socijalnih grupa. U naše vrijeme, kada su stari proleterci postali malograđanima (a lumpenproleterci uglavnom odstranjeni s političke scene), fašizam sutrašnjice svoju će publiku pronaći u ovoj novoj većini.

7. Opsesija zavjerom

Ljudima koji osjećaju da im je oduzet njihov društveni identitet, ur-fašizam kao jedinu privilegiju dodjeljuje činjenicu da su rođeni u istoj zemlji. Ovo je korijen nacionalizma. Osim toga, jedini koji narodu mogu priuštiti njegov identitet jesu njegovi neprijatelji. Tako u korijenima ur-fašističke psihologije leži *opsesija zavjerom*, po mogućnosti međunarodnom. Pristaše se moraju osjećati opkoljenim. Najlakši način rješavanja problema zavjere jeste poziv na ksenofobiju. No, zavjera također mora dolaziti i iznutra: Jevreji su uglavnom najbolja meta, jer donose tu prednost da su istovremeno i vani i unutra: U SAD-u ćemo najočitiju pojavu opsesije zavjerom pronaći u *The New World Order* Pata Robinsona, ali, kao što smo već vidjeli, ima i mnogo drugih.

Svjetska židovska zavjera po nacistima, 1942. godine: shema za početnike (FOTO: grinell.com)

8. Osjećaj poniženja zbog moći neprijatelja

Pristaše se moraju osjećati poniženima zbog očiglednog **bogatstva i moći svojih neprijatelja**. Dok sam bio dječak, naučili su me da Engleze vidim kao narod pet dnevnih obroka. Oni su jeli češće nego li siromašni, ali smjerni Italijani. Jevreji su bogati i jedni drugima pomažu kroz mrežu uzajamne podrške. Pristaše, međutim, moraju biti uvjereni da mogu savladati neprijatelje. Neprestanim mijenjanjem retoričkog fokusa neprijatelji su **čas slabi čas jaki**. Fašističke vlade osuđene su na ratne poraze, jer su **ustavno nesposobne tačno procijeniti snage neprijatelja**.

9. Život je permanentno ratovanje

U ur-fašizmu nema borbe za život nego se, prije će biti, živi da bi se borilo. Otuda je *pacifizam trgovina s neprijateljem*. Pacifizam je loš, jer *život je permanentno ratovanje*. Ovo,

međutim, dovodi do kompleksa Armagedona. Ako neprijatelji moraju biti poraženi, onda mora postojati i posljednja bitka, nakon koje će pokret imati potpunu kontrolu nad svijetom. No, takvo „konačno rješenje” podrazumijeva neki duži period mira, Zlatno doba, što se suprotstavlja principu permanentnog rata. Nijedan fašistički vođa nije uspio riješiti ovaj problem.

10. Prezir prema slabijem

Elitizam, koji je u osnovi aristokratski, tipičan je aspekt svake reakcionarne ideologije, a aristokratski i militaristički elitizmi po krvi podrazumijevaju *prezир prema slabijem*. Ur-fašizam može zagovarati samo *pučki elitizam*. Svaki građanin pripada najboljem narodu na svijetu, članovi partije najbolji su među svim građanima, a svaki građanin može (ili bi morao) pristupiti partiji. Ali patriciji ne mogu postojati bez plebejaca. U stvari, Vođa, koji zna da mu moć nije demokratski data nego je silom uzeta, također zna i da je njegova snaga osnovana na slabosti masa, koje su toliko slabe da zaslužuju gospodara. Kako je grupa **hijerarhijski organizirana** (prema vojnom modelu), svaki od podređenih vođa **prezire svoje potčinjene**, a svaki od njih, nadalje, prezire one koji su njemu potčinjeni. Upravo to pojačava **svijest o masovnom elitizmu**.

11. Kult heroizma i herojska smrt

U takvoj perspektivi *svakoga se obrazuje da postane heroj*. U svakoj mitologiji heroj je iznimno biće, a ur-fašizam herojstvo postavlja kao normu. Ovaj kult heroizma tijesno je povezan s kultom smrti. Nije slučajno parola falangista bila **Viva la Muerte** (*živjela smrt*). U nefašističkim društvima, široj javnosti govori se da je smrt neugodna, ali da se s njom mora suočiti dostojanstveno, a vjernicima se kaže da je smrt bolan način dosezanja nadnaravne sreće. Nasuprot tome, ur-fašistički heroj **žudi za herojskom smrću**, koja se reklamira kao najbolja nagrada za herojski život. Ur-fašistički heroj nestrpljivo čeka smrt. U svojoj nestrpljivosti često druge ljude šalje u smrt.

12. Machizam

Kako su i permanentni rat i heroizam teške igre, ur-fašista svoju **volju za moć prenosi na seksualni nivo**. Ovo je izvor machizma, koji podrazumijeva i prezir prema ženama i osudu neuobičajenih seksualnih navika, od čednosti do homoseksualnosti. Kako je čak i seks teška igra, ur-fašistički heroj se radije igra oružjem, što je surogat **falusnog prakticiranja**.

13. Selektivni/kvalitativni populizam

Ur-fašizam je zasnovan na *selektivnom populizmu*, na jednom, takoreći, kvalitativnom populizmu. U demokratiji građani imaju individualna prava, ali građani u cjelini imaju politički utjecaj samo s količinskog aspekta, jer pojedinac se mora povinovati odlukama većine. Za ur-fašizam individue kao individue nemaju prava, a Narod se poima kao kvalitet, kao monolitni entitet koji izražava Zajedničku Volju. Kako niti jedna velika količina ljudskih bića ne može imati zajedničku volju, Vođa se nadaje kao njihov tumač. Izgubivši **moć demokratskog delegiranja**, građani ne djeluju nego se od njih traži da igraju ulogu Naroda. Upravo zbog toga narod nije ništa drugo do teatralna izmišljotina. Kao dobar primjer kvalitativnog populizma ne moramo više uzimati Piazza Veneziju u Rimu ili Nurnberški stadion, jer nas u budućnosti čeka svojevrsan TV-populizam ili internetski populizam u kojem će emocionalna reakcija određene odabrane grupe biti predstavljena i prihvaćena kao glas Naroda.

Zbog svog **kvalitativnog populizma** ur-fašizam se mora usprotiviti „*trulim*” *parlamentarnim vlastima*. Jedna od prvih Mussolinijevih rečenica u Italijanskom parlamentu glasila je: „Mogao bih ovo gluho i žalosno mjesto pretvoriti u kamp za moje manipule.” (Manipule su vojne jedinice u rimskim legijama.) Smjesta je, ustvari, pronašao bolje mjesto za svoje manipule, ali je malo kasnije ipak uništio Parlament. Gdje god političar iskazuje sumnju u legitimnost parlamenta jer, tobože, više ne predstavlja glas Naroda, tu se može namirisati ur-fašizam.

14. Ur-fašizam govori *novogovorom*

Novogovor je izmislio **Orwell** u 1984, kao zvanični jezik *Ingsoca*, engleskog socijalizma. No, elementi ur-fašizma zajednički su različitim oblicima diktature. Svi nacistički ili fašistički udžbenici služili su se **osiromašenim vokabularom i elementarnom sintaksom**, s ciljem da ograniče sredstva za kompleksno i kritičko razmišljanje. Moramo biti spremni prepoznati nove forme novogovora, čak i kad se pojavljuju u potpuno nevinom obliku *talk showa*.

Ujutro 27.7.1943. saznao sam preko radija da je fašizam pao i da je Mussolini uhapšen. Kada me je mati poslala da kupim novine, otkrio sam na najbližem kiosku da **novine imaju različite naslove**. Štaviše, nakon pregledavanja svih naslova shvatio sam da u svakim novinama piše nešto drugo. Kupio sam jedne, naslijepo, i na prvoj stranici vidio proglas koji je potpisalo pet-šest političkih partija, među kojima i Komunistička partija, Socijalistička partija i Liberalna partija.

Dotada sam vjerovao da u svakoj zemlji postoji jedna partija, a da se u Italiji ona zove **Partito Nazionale Fascista**. Sada sam otkrivao da u mojoj zemlji može istovremeno postojati nekoliko partija. Kako sam bio bistar dječak, shvatio sam da one nisu mogle preko noći nastati i da su neko vrijeme djelovale ilegalno.

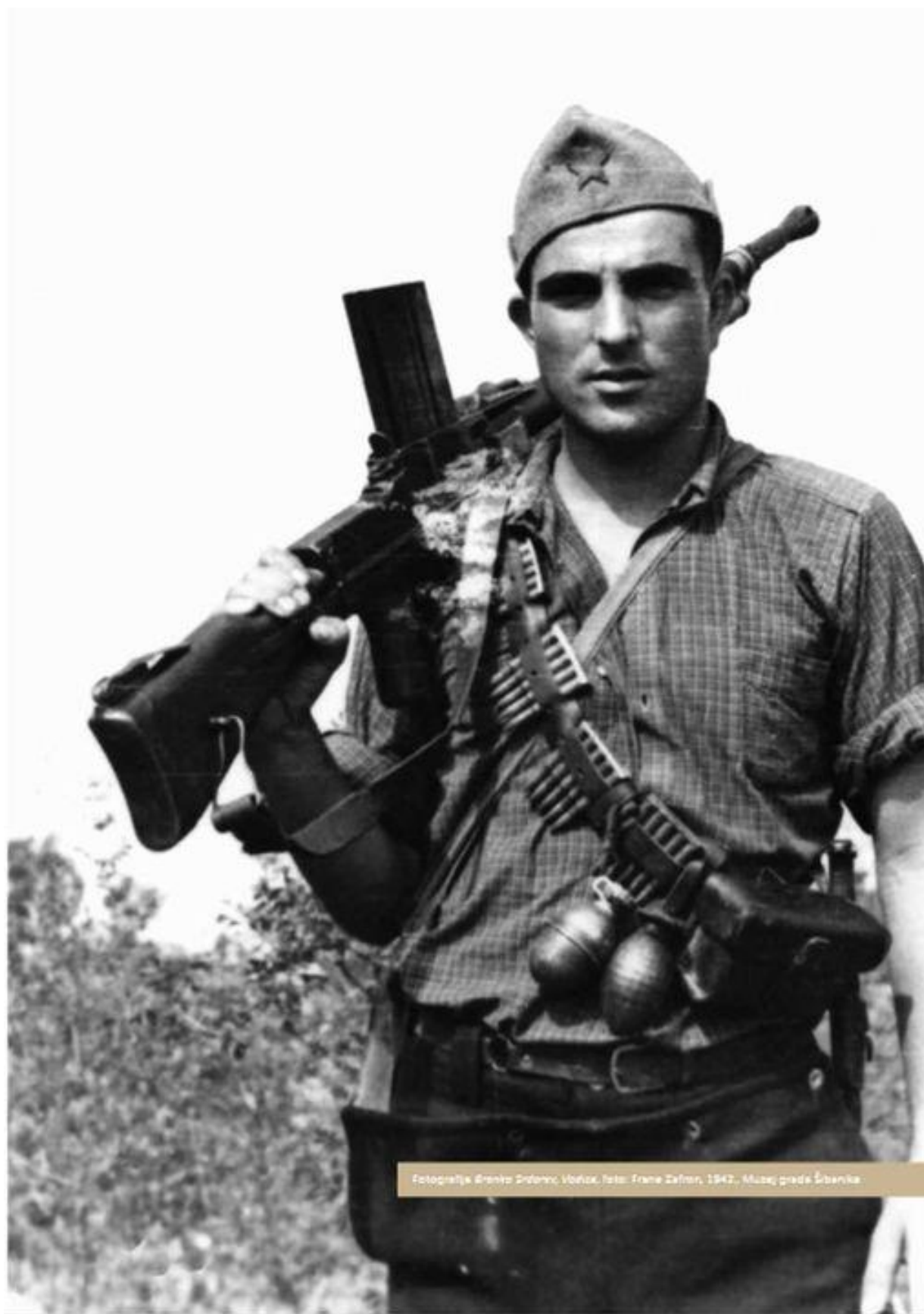
Poruka na naslovnoj stranici slavila je kraj diktature i povratak slobode: slobode govora, slobode štampe i slobode političkih organizacija. „Sloboda”, „diktatura”, „prava”... tada sam prvi put čuo za te riječi. Nanovo sam se, uz te riječi, rodio kao slobodan čovjek Zapada.

Moramo paziti da smisao ovih riječi nikada ponovo ne bude zaboravljen. Ur-fašizam je još uvijek oko nas, često neuniformiran i svakodnevno odjeven. Lakše bi nam bilo kada bi se danas pojavio neko ko bi javno govorio „Hoću ponovo otvoriti Auschwitz”, „Hoću da Italijom ponovo paradiraju crne košulje”, ali život nije tako jednostavan. Ur-fašizam se **može vratiti pod najnevinijim maskama**.

Naša je **dužnost da ga razotkrijemo i pokažemo prstom na svaki njegov primjer**, svakoga dana, na svakom mjestu na svijetu. Sloboda i oslobođenje zadaci su kojima nikada nema kraja.

Umberto Eco

Fotografija Irenke Zrdovci, vođača. Foto: Frane Zafra, 1942., Muzej grada Šibenika

